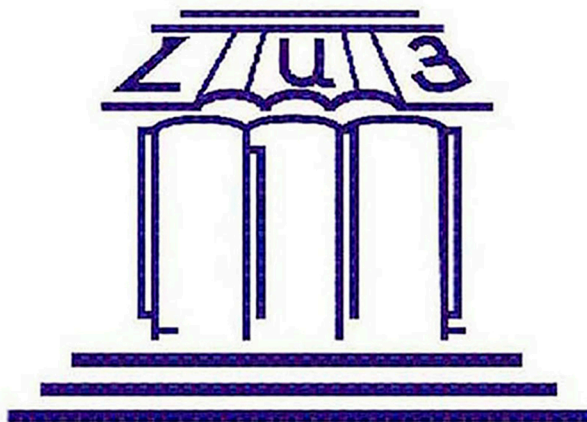

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2420

203.5

4-31

03 AUG 2009

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐՅԱԿԵՏՅԱՆ

ՅԻՇԱՆԿԱԿԱՆ
ՆԵՐՒԴՐԱԿԱՆ ՅՈՐԴԱՆԵՐ

Ի ԸՄ ԳԻՒԴԻ

Ա. ԱՄԵՓԵՐՅԱՆ ԸՆԴԵՂԱՅԻՆՈՅ

1831 – 1931

Յիշատակարանիս կաճառումն գոյանալիք նուրբերը
պիտի յատկացաի զիւրիս Մ. Ներսէսեան
վարձարանի նորոգութեան

11

Կ. ԳՈՂԻՍ

ՄԱՐԿԵՐ Զ. Մ. ԱԵԹԵՆՅԱՆ

1931

203.5
4-31

ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

ՅԻՇԱԺԱԿԱՐԱՆ
ՀԱՐԻՐԱՄԱՆՅ ՅՈՒՇԵԼԱՆԻ

ԽԱՍ ԳԻՒԴԻ

Ա. ԱՄՓԵՐՈՍ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

1831 – 1931

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ ՎԱՃԱՌՈՒՄԷՆ ԳՈՅԱՆԱԼԻՔ ՀԱՍՈՅԹԸ
ՊԻՏԻ ՅԱՏԿԱՑՈՒԻ ԳԻՒԴԻՍ Ա. ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ
ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՄՊԵԳՐ. Յ. Մ. ԱԵԹԵԱՆ

1931

09.08.2013

2420

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Թիւ 30, Զաւոմաֆնրլար Եօգուեռ, Կ. Պոլիս

Nº 155

3880-89

ԹՈՒՐԲ ՆԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎՍԵՄ. ՆԱԽԱԳԱՀ
ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ. ԲԷՄԱԼ ՓԱՇԱ

Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿ
Տ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔԵՄԻՍԱԿՈՊՈՍ ՆԱՐԵՅԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԳԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՀԱՄԱՐ 1546

Կ. Պոլիս, 18 Յունիս 1931

Ազնուաշուք Տիար Ասենայեհ,

Պատ. Յոթելիական Յանձնախումբին,

ԽԱՍԳԻՒՂԻ

Մեծ ուրախութեամբ տեղեկացանք որ, Պատ. Յանձնախումբդ կը պատրաստուի այս օրերս տօնելու Թաղիդ Ս. Սեփանոս փառաւոյն տօնելուն շինութեան Հարիւրամեակը, մասնաւոր հանդիսութեամբ, եւ միանգամայն յաւերժացնելու համար այս Տօնին սխրալի յիշատակը, կը խորհի հրապարակ հանել նաեւ Պատմական Գրքոյկ մը:

Ջերմապէս կը գնահատենք Պատ. Յանձնախումբիդ այս Աստուածահանոյ ձեռնարկը, որ քաջալերիչ է յոյժ. եւ որով կը հրաւիրուի Ազգը, իրաւամբ, իր երախտագիտական հարկը հատուցանելու անմոռաց Յիշատակին ամեն անոց, որոնք կանգնեցին այդ հոյակերտ Տաճարը, ու իրենց նիւթական ու բարոյական ոյժն ու կորովը դրին ի սպաս՝ սատարելու անոր մեծվայելութեանն ու պայծառութեանը: Յաւալի պարագայ մըն է անտուտ, որ դէպքերու բերմամբ Խաւովի Թաղն ու իր դարաւոր ու փառաւոր Սկեղեցին այսօր մերկացած իրենց նախկին շքեղութենէն, կը կարօտին հանրային օժանդակութեան, զէք մասամբ զոհացում տալու համար կրօնական եւ կրթական մարզերուն մէջ իրենց անմիջական պէտքերուն, եւ հետզհետէ դառնալու յոյսի եւ յոյսի վառարաններ, ինչպէս եր երբեմն, եւ տարակոյս չունինք քե. մեր Բարեսէր եւ Սիրելի Ազգայիններ, որ ի սփիւռս աշխարհի, Պատ. Յանձ-

նախուսքիդ կատարելիք դիմումը անպատասխանի չպիտի բողոքուի, ու պիտի փութան օգնութեան ձեռք կարկառել իրենց անկեալ վիճակէն վեր բարձրացնելու համար Թաղն ու Եկեղեցին:

Մաղթելով որ. Տէրը զօրավիգ ըլլայ Պատ. Յանձնախումբիդ, եւ օրհնէ բոլոր նուիրասունները:

Մնամք Ողջունիւ Սիրոյ

Աղօթարար

ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԳԵՊԻՍԿԱՊՈՍ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ

ԽԱՍԳԻՒՂԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

1831 — 1931

Դար մը սահած անցած է այս պատմական Թաղին Ս. Ստեփանոս Եկեղեցին վերաշինութենէն ի վեր: Խասգիւղ, որ երբեմն ծաղկեալ ու բարգաւաճ վիճակ մը ունէր իր հազարէ աւելի Հայ տուններով եւ ընակչութեամբ, իր հոգեւոր եւ կրթական ու մտաւորական արդիւնաւորութեամբը, այսօր անփառունակ եւ անշուք, միայն իր Կոթողներն, այն է Եկեղեցին ու Դպրոցը՝ որ կը վերջիջեն անցեալին փառքը, անոր անցուցած ուրախ եւ տխուր ելեւէջները: Այս պատմական Թաղը ի մասնաւորի ժԹ Դարուն, ծնունդ տուած է հոյակապ անձնաւորութեանց, որոնք պանծացուցած են իրենց պատկանած ցեղը: Ատեն մը, ան կեդրոնը եղած է մտաւորական մշակոյթի զարգացման, ընծայելով Ազգին վարպետները հայ բանաստեղծութեան, Գրականութեան եւլի: Կարապետ Վրդ. Շահնազարեան, իր Վարժարանին բացման համար ընտրած է Ոսկեղջիւրի այս գիւղը, եւ իրաւամբ գոչած է. — Խասգիւղ Պոլսոյ Աթէնքն է:

Խասգիւղ իր ետեւը թողած է դարերու պատմութիւն մը, որուն տկար մէկ արձագանգը ըլլալ փափաքեցանք Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ վերաշինութեան հարիւրամեակին առթիւ:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՈՐ

Տասնեւեօթներորդ դարուն սկիզբները Ակնէն Պոլիս կուգայ ափ մը Հայ գաղթականութիւն, եւ կը հաստատուի խառնուրդ, կամ ըստ ոմանց Հայ Գիւղ: Ասոնք հողեր կը գնեն Գարաղանի մէջ ու կը շինեն աղիւսի եւ կղմինտրի գործարաններ: Հազիւ երկու տասնեակ տնւոր այս Գաղթականները իրենց բնակավայր կընտրեն Պատէմլիքը:

Դարանաղցի Գրիգոր Վարդապետ իր ժամանակագրական Պատմութեան մէջ կըսէ թէ, «նա Աստուածային բազմապատիկ օրհնութեանց միշտ եւ հանապազ մեր Ակնեցիքն որ ի խառնուրդ կու լինին եւ քիրամիտագործք են»:⁽¹⁾

Ակնցի հայեր, արդէն ի բնէ ձեռներէց եւ գործունեայ, աղիւսի եւ կղմինտրի շինութեան գործը կընդարձակեն ու կը հարստանան: 1692ին երբ Պալաթի Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցին կայրի, անոր շուտով վերաշինութեան սատար կը հանդիսանան, նուիրելով մեծաքանակ աղիւս եւ կղմինտր, մինչեւ իսկ ատոնց, մինչեւ շինութեան վայրը փոխադրութեան ծախքն ալ հոգալով:

Նուիրատուններու կարգին կը յիշուի նաեւ խոճա Վահրատ, որուն որդին Յակոբ Դպիր 1634ին կընդօրինակէ Մագաղաթի վրայ գեղանկար Յայսմաուրք մը, որ ցարդ կը պահուի Պալաթի Եկեղեցին:

Հայերը խառնուրդի մէջ չունէին աղօթատեղի, եւ հարկադրուած Պալաթի Եկեղեցին կը յաճախէին, իրենց հոգեւոր մխիթարութեան համար:

Այս առաջին հայ Գաղթականութեան մէջ կը գտնուէին Ակնցի Ս. Կարապետ եւ Ս. Ղազար Քահանաները, որոնք կը հաստատեն Ս. Ստեփանոսի Մատուռը կամ Հոգեւորներ, Պատէմլիքի Դերեգմանատան ճիշդ դէմը: Կը կարծենք

(1) Ժամանակագրութիւն Գրիգոր Վարդապետի Դարանաղցոյ, հրտրկթ. Մեսրոպ Վրդ. Նշանեանի, Երուսաղէմ, 1915, էջ 190 եւ Բանասէր, Բարիւր 1901, էջ 152

թէ, սխալ ենթադրութիւն մը կ'ըլլայ ընդունիլ իբր հիմնադիր սոյն Մատուռին եւ առաջին Հոգեւոր Հովիւ Ս. Խաչատուր Քահանան, որուն մասին պիտի խօսինք քիչ մը վարը:

Հ. Ղուկաս Ինճիճեան, իր «Աշխարհագրութիւն Զորից Մասանց» աշխատասիրութեան մէջ (Էջ 177) կ'ըսէ, «...Իսկ Գաղթնորդու տեղւոջ են Հայք եւ Եկեղեցի յանուն Ս. Ստեփանոսի. քանզի յառաջ էր ի Թեմն Եկեղեցւոյն հայոց որ ի Պալաթ»:

Վերը յիշուած առաջին հոգեւոր հովիւները, Ս. Կարապետ եւ Ս. Ղազար, այս Հոգեւորներն մէջ կը շարունակեն իրենց Հոգեւոր Պաշտօնը, բայց շատ անգամներ արգելքներու կը հանդիպէին խեղճերը, մասնաւորաբար Եկեղեցիներու կողմէ: Ասոնց կը յաջորդէ Ս. Խաչատուր Քահանայ, որուն օրով հայերը հետգհետէ կ'անհն: Այս նշանաւոր Քահանան 1703ին իր բնակարանին մէջ կը հաստատէ Ս. Եղիայի անուան նուիրեալ Մատուռ մը եւ հայ տղաքներ հաւաքելով, իբրեւ մանկավարժ, անոնց կըթուծեան ու դաստիարակութեան ալ կաշխատի, միեւնոյն ատեն ժամերգութիւն կատարելով եւ ի Հոգեւորս մխիթարելով Բարեպաշտ Ժողովուրդը:

Ս. Խաչատուր ալ հանգիստ չի թողուիր ու արգելքներու կը հանդիպի եւ սակայն այսպէս կամ այնպէս 25 տարիներ կը հովուէ իր Ժողովուրդը ու կը մատակարարէ անոնց հոգեւոր եւ կրթական պէտքերը:

Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԱՌԱՋԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Այս բանիբուն եւ արժանաւոր Քահանան, Ս. Խաչատուր, որ իրեն կէտ նպատակի ունէր Եկեղեցւոյ մը գոյութիւնը ապահովել, նշանակելի դեր մը կ'ունենայ այդ գործը ի գլուխ հանելով: Անիկա, 1728ին, Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարքին օրով, օժանդակութեամբ Զարդարօղլու Մար-

տիրոս անուն անձին եւ ուրիշներու, մեծ դժուարութիւնով կը յաջողի հիմնել յանուն Ս. Ստեփանոսի եկեղեցի մը՝ փոխանակ Ս. Եղիա Մատուռին: Այս եկեղեցիին շինութեան հրամանը կատանայ Թէվէթէլիօղլու Հաճի Յարութիւն:

Այս փոքրիկ եկեղեցին՝ որ փայտաշէն էր, լերան մը կուշտին վրայ փորուած պզտիկ կառուցուածք մըն էր եւ շուրջն ու տանիքը փսիաթով գոցուած, վասնզի Նիւէթրիները միշտ արգելք կըլլային արարողութեանց կատարուելուն:

Քաջ Նոտար Աբրահամ Յովհաննէսեան, Դպիր Խասգիւղի Դպրատան. իր գրած Յիշատակարանին մէջ, որուն մէկ ամփոփումը հրատարակած է «Սուրհանդակ» կրագիրը ⁽¹⁾ կըսէ թէ, այդ եկեղեցիին տեղին մէկ մասը երբեմն Տ. Խաչատուր Քահանայի բնակարանն էր, ուր երկար ատեն այդ բանիւրուն երէցը թէ տղոց կը դասախօսէր եւ թէ ժամերգութիւն կը կատարէր 1704էն սկսեալ:

Այս նորաշէն փայտակերտ եկեղեցիին օծումը կը կատարուի ու այսպէս Խասգիւղ կ'ունենայ իրեն յատուկ ազօթավայր մը, որ դարու մը չափ կը պահէ իր գոյութիւնը:

Պալատի բարոգիչ Տէր Դրիգոր Վարդապետ թէ այս եկեղեցւոյն եւ թէ 1831ի վերաշինութեան պատմութիւնը գրած է ⁽²⁾:

Ս. Ստեփանոս եկեղեցիին առաջին շինութեան առթիւ Կ'ըսէ թէ, մինչ 1703ին Հայերը եկեղեցի չունէին Խասգիւղ:

(1) «Սուրհանդակ» Բ. տարի թիւ 331 եւ 22 Ապրիլ 1900.

(2) Բնագրին ընդօրինակութիւնը կը գտնուի յարգելի բանասէր Տօրթ. Վ. Յ. Թորգոմեանի բով: Տ. Դրիգոր Վրդ. որ եղբայրն է Կարապետ Պատրիարքին, իր կեանքին վերջին օրերը կ'անցնէ Արմաշի վանքը, ուր կը վախճանի 1831 ին եւ շիրմին արձանագրութեան հեղինակն է Յովսէփ Վարդանեան (Վարդան բաշա) որ այն ատենները Արմաշ 4րդ գտնուէր:

ղի մէջ. «Էր անդ հանճարեղ քահանայ ոմն Տէր Խաչատուր անուամբ, որ ի տան իւրում զմանկունս վարժէր, սա բազում վաստակօք ի նոյն ամի Յուլիսի 10, սկսաւ ի տուն իւր առնել զժամակարգութիւն եւ կոչեաց զանուն տեղւոյն յանուն Ս. Եղիայի, ուր ժողովեալ զժողովուրդն՝ մխիթարէր զամս իբրեւ Իե = 25 եւ յետ նեղելոյ այլազգեաց, շինեաց զեկեղեցին յանուն Սրբոյն Ստեփանոսի. ճենելով ընդ իւր օգնական Զարդարօղլու Մարտիրոսն եւ զայս, զոր վայելցին Հայք մինչ ի թուականին մերում ՌՄՀԹ = 1279 + 551 = 1830:»

Խասգիւղի եկեղեցին պահուած է Զեռագիր Յայտմաւորք մը, որուն Յիշատակարանին մէջ կը կարդացուի. «Յայտմաւորս գրուած է ՌՃԾԴ 1154 + 551 = 1705 Յուլիս 16 ին արդեամբ Խօճա Պետրոսի եւ կողակցին եւ ձեռամբ Տ. Խաչատուր, նուիրի Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյն Խասգիւղի»:

Տ. Միքայէլ Քհնյ. Աշճեան Պոլսոյ եկեղեցիներու պատմութեան վերաբերեալ իր ձեռագիր ուսումնասիրութեան մէջ, որ այսօր Երուսաղեմի Մատենադարանը կը գտնուի, գրած է ցուցակը 1633էն մինչեւ 1763 Խասգիւղի մէջ պաշտօնավարող քահանայից, զոր արժան կը համարինք ներկայացնել հոս:

1633 Տ. Կարապէս Ակնցի	1743 Տ. Ասուածասուր
1670 » Ղազար »	1745 » Սեփան
1700 » Խաչասուր Վարժապէս	1746 » Յարութիւն Արծաղալ
1730 » Բարբուղիմէոս	1748 » Տ. Թադէոս
1736 » Միմաս	1749 » Սարգիս
1738 » Թորոս	1750 » Մարտիրոս
1740 » Դաւիթ	1763 » Պետրոս
1741 » Մարտիրոս	1763 » Պողոս

Ս. ՄԻՆԱՍԻ ԱՅՍԶՄԱՆ

Պատէմիքի ստորոտը կը գտնուէր Ճաֆնափեաններու ընդարձակ բնակարանը, որուն մէջ կայ եղբր Ս. Մինասի Այազմա մը՝ ուխտավայրը դարձած՝ Խասգիւղի

Հայուհիներուն: Այս այագմային գոյութիւնը մեզի ծանօթացուց խազգիւղի պատուական ծերունիներէն Տիար Ստեփան Արմէնեան. որ հրաւիրելով մեզ անծամբ այցելեցինք ու տեսանք տեղը, որ վայրի բոյսերով լեցուած՝ բլրակի մը մէկ խոռոչը կը ներկայացնէր: Տիար Ստեփան, որ ականատեսը եղած էր այդ այագմային գոյութեան կ'ըսէ թէ «6—7 սանդուխէ վար կիջնայինք այդ մատուռէն եւ կը տեսնէինք ճակատը կախուած Ս. Մինասի Պատկերը եւ մարմարեայ քարին վրայ յունական խաչ մը. Մատուռը ունէր երեք խոռոչներ, ուր կը վառուէին ուխտաւորներու կողմէ մոմեր, որոնց յառաջ բերած սեւութիւնները կ'երեւային: Ջրհոր մը կար. ուրկէ ելած ջուրը շատ ակործան համ էր: Այս մատուռին մէջ հին ատենները Երախայից մկրտութիւն ալ տեղի ունեցեր է, ինչպէս կը պատմէր մեծ հայրս: Արդէն մայրս իր ուխտը կատարելու համար անպատճառ հոն պիտի երթար ու մոմ վառէր: Եէնիչէրիներ երբ արգելք ըլլային Եկեղեցւոյ մէջ արարողութեանց կատարման, խազգիւղի Հայերը իրենց Հոգեւոր մխիթարութիւնը կը գտնէին այս Մատուռին մէջ՝ գաղտնաբար: Ասկէ մինչեւ 60—70 տարի առաջ, Ս. Մինասի այագման կը պահէր իր գոյութիւնը: Երբ ճափնափեաններու այս ընդարձակ շէնքը, խարխլած ըլլալուն պատճառաւ վար կառնուի Թաղապետութեան կողմէ, ասկէ 35 տարի առաջ, այագման երեւան կելլէ. ուր Հրեաներ եւ օտարազգիներ աղբ կը թափեն եւ աղբով կը գոցուի: Կը պատմուի թէ Ս. Մինաս Թրքուհիներու երազին գալով գանգատ կը յայտնէ թէ՛ ինչո՞ւ իր սրբավայրը աղբերով լեցուած կը պահուի: Թրքուհիները կը պատմեն իրենց հայ դրացիներու՝ որոնք, Եկեղեցի երթալով կը հաղորդեն խնդիրը: Այն ատեն մեր Քարոզիչն էր Հանգոյ. Տ. Եզնիկ Եպ. Ապահունի: Սա անմիջապէս կուգէ գործի ձեռնարկել եւ այագմային շուրջը պատ քաշելու համար, դիմումներ կը կատարէ ճափնափեաններու մօտ, որոնք այն ատեն էյուպ փոխադրուած էին: Բայց

ճափնափեանները զանազան առարկութիւններ կ'ընեն եւ 1896ի աղէտալի դէպքը վրայ կը հասնի, որով այս բարեպաշտական գործը կը մնայ նոյն վիճակին մէջ:»

Այս ծերունին կը յաւելու նաեւ թէ, ժամանակ մը ճափնափեան ընտանիքը անհոգութեամբ այս տան ջրհորի ջուրը հասարակ պէտքերու գործածելուն համար, կարծես պատժուեցան: Ասոնք յաճախ տեսնուած են Եկեղեցիին գաւիթը աղօթքի կեցած՝ կէս ապուշ կամ այսահարի երեւոյթով, կարծես մուրացիկներ ըլլային: Այդ տպաւորութեան տակ գտնուող Բարեպաշտ մը ողորմութիւն մը տուած է օր մը ասոնց, բայց անոնք մերժած են ըսելով թէ իրենք մուրացիկներ չեն:

Իբրեւ հինաւուրց խազգիւղցի մը ականատեսի վկայութիւն, արժանի համարեցինք այս Ս. Մինասի այագմային գոյութեան արձագանգն ըլլալ:

Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ԱՐԴԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆ

ԵՒՆՈՒԹԵՆԷՆ ԱՌԱՋ

Ինչպէս վերը ըսինք, առաջին եկեղեցին փայտաշէն ըլլալով, բնականաբար պիտի խարխլէր, քանի որ դար մը դիմացած էր ան:

Ամիրաներու կարեւոր մաս մը իրենց բնակութիւնը խազգիւղ հաստատած էին, ուր ունէին ընդարձակ ու շքեղ ապարանքներ: Այսօր սակայն դժբախտաբար այդ շէնքերուն քանի մը խարխուլ պատերը միայն մնացած են. իսկ միւսները աւերակ:

Արդի Եկեղեցիին շինութեան պատմութիւնը գրող վերոյիշեալ Տ. Գրիգոր Վրդ. շահեկան ու մանրամասն տեղեկութիւններ կուտայ. կ'ըսէ թէ՛ Աբրահամ Ամիրայ Թէրզեւնց, մոռցած իր անձնական հոգը, միակ փափաքով մը կը տոչոտէր, այն է փրկել եկեղեցին խոչընդոտներէ ու վերաշինել զայն: 1827ին ուրիշ բարեպաշտ ու եկեղեցասէր անձեր ալ կը միանան ամիրային՝ գլուխ հանելու համար այս մեծ գործը: Այս անձերը կը խորհրդակցին եւ կ'որոշեն

նորոգել եկեղեցին «զի լիցի յիշատակ մեծ եւ անջնջելի, ի պայծառութիւն Ազգիս Հայոց»:

Այս գովելի գաղափարը կը յղացուի Մահմուտ Բ.ի օրով, որ ատեն Վէզիրն էր Սէլիմ Բաշա, Մոլլա, Խալիլ բաշա զատէ Րէշիտ էֆ. եւ Միյմար աղա Մահմուտ էֆ.:

Այս միջոցներուն դժբախտաբար Աբրահամ Ամիրա մահացու հիւանդութեան մը կ'ենթարկուի ու գործը զրեթէ կը խափանուի: Աբրահամ ամիրայի միացող երեւելի անձերէն ոմանք ալ կը հիւանդանան: Ամիրան սակայն երբ կ'զգայ իր մօտալուտ վախճանը, որպէսզի գործը չի խափանուի, եւ առաջ տարուի, ի քաջալերութիւն՝ կտակով մը եկեղեցիին շինութեան համար մեծագումար դրամ կը յատկացնէ, եւ նոյն տարուոյ Մայիս 30ին կը վախճանի:

Եկեղեցիին հողը որ Վազֆ էր, շնորհիւ հանգուցեալ Աբրահամ Ամիրայի հօրեղբոր Գարաքէհեա Գէորգ պէյի, իսթիպսալի դրութեամբ Միւլի կը վերածուի 1827ի սկիզբները: Ամիրաներ ու երեւելիներ կրկին գումարում մը կ'ունենան եւ յետ խորհրդակցութեան միւթէվէլլի կը նշանակեն հանգուցելոյն հարազատ եղբայրը Երամ Ամիրայ, որ աւելի եռանդեամբ կը փարի գործին ու իր եղբոր փափաքը ի կատար ածելու համար կը լծուի աշխատութեան: 1828ին եկեղեցւոյ կիցը գտնուած տունները իրանով կը փրցուին, որպէսզի ի դէպ ժամու այդ գետիններն ալ խառնել արուի եկեղեցիին ու այդ գետիններուն վրայ քարեր կը կուտակուի:

Օր մը Պէզնեան Գազազ Ամիրայ այցելութեան կ'երթայ Խասգիւղ իր բարեկամ մէկ ամիրային տունը: Միւս ամիրաներն ալ լսելով անոր զալուստը, բարի եկարի այցելութիւն կուտան Պէզնեանի: Հոն խնդիր կ'ըլլայ եկեղեցւոյ մը շինութեան անհրաժեշտութեան մասին ու կը խնդրուի Պէզնեանի օժանդակութիւնը Արքունի հրաման ձեռք բերելու համար: Պէզնեան կը խոստանայ անոնց փափաքին զոհացում տալ: Ուրիշ ամիրաներ ալ, որոնք ծանօթու-

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԷԶՆԱՆ

Թիւն ունէին Աւագանիին, կը խոստանան իրենց օժանդակութեան բաժինը բերել այս կարեւոր գործին լրման համար եւ իրենց ջանքերը կը միացնեն Երամ Ամիրային անձնուէր ջանքերուն: Ասոնք են՝

Աստուածագոր Յարութիւն Ամիրայ Պեզնեան
Խայմախամի Սարաֆ Կէլկէլեան Մհս. Պօղոս աղա
Պարուքնիպաշը Սիմոն Ամիրայն
Արփունի ճարտարապետ Գրիգոր Ամիրայն
Ճանիկ Ամիրայն
Փիւմիսեան Միքայէլ Ամիրայն
Քեանեա Եկեղեցւոյն Կարապետ Աղայն
Նորասունկեան Յարութիւն Ամիրայն

Ահա այս պատկառելի անձնաւորութիւնները կ'ստանձնեն Եկեղեցւոյ շինութեան գործը: Այլ սակայն մէկ դժուարութիւն միայն կար, այն ալ սա էր թէ, նախկին փայտաշէն եկեղեցին ամբողջութեամբ իր գոյութիւնը կը չպահէր, որքան ալ խարխլած ըլլար եւ Եկեղեցիի մը շինութեան համար անհնար էր արքունի Հրամանագիր ձեռք բերել: Ուստի կ'որոշուի սպասել յարմար առիթի մը:

ՓԱՅՏԱՇԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԻՆՔՆԻՆ ԿԸ ՓԼԶԻ

Բարեբաղդաբար այդ առիթը չուշանար: 1829 Սեպտեմբեր 1ի գիշերը Եկեղեցիին առաստաղը, որ շատ խարխլած էր, յանկարծ կը փլչի ու կը փլցնէ նաեւ Եկեղեցիին կից Ս. Յակոբ Մժճնայ Հայրապետին նուիրեալ Մատուռն ալ: Յաջորդ օրը վախնալով վտանգէ, Եկեղեցական Դոյրերը եւ Ս. Անթնիոնը կը հաւաքեն ու կը փակեն Դուռը: Այլեւս անգործածելի էր շէնքը:

Վերեւ անունները յիշուած Ամիրաներ անմիջապէս կը դիմեն օրուան Կարապետ Պատրիարքին ու կը խնդրեն որ պաշտօնապէս ստանայ Եկեղեցւոյ վերաշինութեան Արքունի Հրովարտակը: Հրովարտակին ստացումը չուշանար շնոր-

հիւ Պեզնեան Ամիրայի: Նոյն տարւոյ Սեպտեմբեր 17ին կը կատարուի քեջփը՝ Եկեղեցիին նախկին վիճակին մասին: Այն ատենուան օրէնքին համաձայն, քանի մը խալամներուն վկայութեան պէտք կը տեսնուի, ինչ որ այդ ալ կը կատարուի. եւ Հոկտեմբեր 9ին վերաշինութեան ձեռմանը կառնուի:

Շինութեան ճարտարապետ կը կարգուի Սերվէրեան Յովհաննէս Ամիրայ: Թէ պէտք եւ ճարտարապետութեան գործը վերագրողներ կան համբաւաւոր Օրտէք Մինաս Խալֆայի, որ շինած է եղեր Ատաբազարի Ս. Հրեշտակապետ եւ Սկիւտարի Ս. Կարապետ Եկեղեցիներն սակայն

ՓԻՄԻՇԵԱՆ ՄԻՔԱՅԷԼ ԱՄԻՐԱՅ

մենք աւելի հաւանական կը նկատենք Սերվէրեան Ամիրայն, որ միշտ գործակիցը եղած է Պալեան Գրիգոր Ամիրային՝ ըստ մեծ կառուցումներու մէջ:

Նախ քան շինութեան ձեռնարկուիլը, Խոսեփիլի Եկեղեցական ու աշխարհական դասակարգը Խորհրդարանին մէջ կը հաւաքուին ու աշխատութեան բաժանում մը կընեն մէջերին՝ միակամ եւ միախորհուրդ: Եւ որպէսզի հաստատուն կռուանի մը վրայ դնեն ու պարտաւորիչ ընեն տրուած որոշումը, զայն գրի կառնեն ու կ'ստորագրեն:

Իսկապէս եզական այս որոշմանագիրը, որ ցարդ անտիպ մնացած է, ստորեւ կը հրատարակենք, ստորագրողներու անուանացանկին հետ:

ԽԱՍԳԻՒՂԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆ ՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՆՈՐՈԳ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՈՐՈՇՈՒՄ

Մենք ստորագրեալ անձինքս ժողովեալ միաբանական սիրով ի խուց խափուղի Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ, խորհուրդ արարաք վասն նորոգ շինութեան Եկեղեցւոյն: Ուստի մեր յօժար կամեցողութեամբ նազըր և մէրխասա կարգեցաք զՄհտս, Երամ Յարգելի Ամիրայն ի վերայ գործոց շինութեան նորին: Այլ վասն իրատի շինութեան Եկեղեցւոյս, զապգիմալ կարգեցաք Աճի Ձէշմէլի ազնիւ Սարգիս Աղայն, և վասն մասրաֆին նազըր կարգեցաք Փէշտիմալեան Արրահամ Աղայն և Միսաքեան Յակոբեան Աղայն և Տէմիր-ճիպաշեան Գալուստ Աղայն, որք յօժարեցան խնդրանօք եւ հաւանութեամբ ստորագրելոցս և այսպէս դաշինս արարաք ի միջի մերում, որ վասն ամենայն ծախուց և պէս պէս մասրաֆից շինութեան Ս. Տան, որքան դրամ հարկաւորեցի, ընդ նմա հոգասցուք, իսկ յետ աւարտման որքան դրամ պարտք լինիցի, ընդ նոսին պարտական եմք եւ մեր ստորագրեալքս ի հատուցանել անպատճառ եւ եթէ գործ ինչ հարկաւորեցի թէ առ մեծամեծս արքունական երթալ կամ զհարկաւոր բէրէսթէս պատրաստել կամ զպէս պէս գործակալս գտանել եւ դնել ի վերայ գործոց շինութեան, և թէ այլ զինչ և իցէ վասն շինութեան Եկեղեցւոյս ի հարկադրել նորա ընդ մեզ, իսկոյն թողեալ զգործս մեր, փութասցուք սիրով ի կատարել զայս գործ, ապա թէ որ ըստ զրելոցն ոչ ունիցի զփոյթ և զդաշինս զայս ոչինչ համարելով, անհոգութեամբ շարժեցի և իբրեւ օտարազգ ի հեռաստանէ միայն հայեցի, այնպիսին թշնամի համարեցի Ստոլծոյ, որոյ Տանն ոչ կամի զշինութիւն եւ կամ արտաքոյ սոյն պայմանին եւ ընդդէմ դաշնագրութեանս այսորիկ եթէ այլ և այլս խօսեցի եղծանել զնոյն բարեկարգութիւն, Աստուած պատժեցէ զնա մեծամեծ պատուհաս սուք և պատրաստ լիցուք վրէժխնդիր լինել նմա և տալ ի հատուցանել նմա զպատիժ հոգեւոր և մարմնաւոր ի փառս ամենամեծին Աստուծոյ:

7 Մայիս 1830

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Քարոզիչ Թադէոս Վրդ.
Աւագերէց Տ. Գրիգոր
Տ. Յովհաննէս

Տ. Մատթէոս
Տ. Յարութիւն փոքր
Տ. Մկրտիչ

Տ. Արրահամ	Ղազար Գալէնտէրեան
Տ. Յակոբ	Յակոբ Աթոռնեան
Տ. Յարութիւն	Մ. Սեբովբէ Թաքթաքեան
Տիրացու Գէորգ Ղարիպեան	Յովհաննէս Քէլէքճի
Տիրացու Խաչատուր Ղարիպեան	Մ. Յովսէփ Օհանեան
Դպրապետ Տիրացու Իզնատիոս	Մ. Մարտիրոս Գինեպան
Յակոբեան Միսաքեան	Առաքել Մոմճեան
Արրահամ Փէշտիմալեան	Մ. Պօղոս Կէլէկէեան
Նիկողոս Մոմճեան	Միսաք Միսաքեան
Կարապետ Օգոմուշեան	Քերոբէ Արփիարեան
Մալխաս Երամեան	Գալուստ Տէմիրճիպաշեան
Մելքոն Սարաֆ	Գէորգ Ալաճաճեան
Ստեփան Պոյաճեան	Երամ Ումրիճանեան
Պօղոս Մարգարեան	Ղուկաս Յարութիւնեան
Յովհաննէս Լաթիֆեան	Գրիգոր Սահակեան
Սարգիս Աճի Ձէշմէլի	Սարգիս Հովուեան
Յարութիւն Նէվրուզեան	Մկրտիչ Արփիարեան
Մկրտիչ Հիւրմիւզեան	Յարութիւն Մարգարեան
Կարապետ Նիզամեան	Արրահամ Մոմճեան
Պապա Պաղտասար Յովակիմեան	Յովհաննէս Բարունակեան
Եփրեմ Անուխեան	Գէորգ Հովուեան
Բարունակ Գաֆէճեան	Յարութիւն Յակոբեան
Մ. Յակոբ Լաթիֆեան	Նիկողոս Արրիկեան
Մ. Յարութիւն Կէլէկէեան	Մանուէլ Գաբրիէլեան

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՄԱՐԱՐԿՈՒԹԻՒՆՔ

Ահա այս գեղեցիկ ու բոլորանուէր առաջադրութեամբ կակուրի գործունէութեան ու մեծ եռանդ ցոյց կը տրուի: Ինչպէս վերը ըսինք, Եկեղեցիին բովի տունները եւ ընդարձակ հողամասերը փլցուելով կը փորուին, այնպէս որ առողջ մէջ յառաջ եկած հողերը լեռնակուտակ բլուր մը կը ձեւացնեն:

1830 Հոկտեմբեր 17ին Քարոզիչ Թադէոս Վրդ. եւ Աւագերէց Տ. Գրիգոր ու Աթոռակալ Տ. Կարապետ Քահանաները հանդիսաւոր աղօթքով մը Պահպանիչը կ'ըսեն շինութեան վայրին բոլորտիքը: Նոյեմբեր 1ին կը բացուին

Տաճարին հիմերը: Տ. Գրիգոր Հայր անմիջապէս կերթալ Պալաթ՝ տեսնելու Կարապետ Պատրիարքը ⁽¹⁾ որ տեղւոյն Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ տօնախմբութեան առթիւ հոն կը գտնուէր, ու հաղորդելով Հիմնարկէքի պատրաստութիւնը կը խնդրէ որ Ն. Սրբազնութիւնը կատարէ հիմնաքարերու օծումը: Յաջորդ օրը Կարապետ Պատրիարք Խասգիւղ կերթալ եւ կը հիւրընկալուի Աբրահամ Ամիրային տունը: Չոն թափօր կը կազմուի եւ Պատրիարքը շրջապատուած Վարդապետներէ եւ Բահաններէ, Խաչով եւ Եկեղեցական զարդերով հանդիսաւորապէս կը հասնի Տաճարին աւագ դրան առջեւ: Հոն Պատրիարքը կը կատարէ օծումը 16 հիմնաքարերուն յանուն Ս. Առաքելոց եւ Աւետարանչաց, որոնցմէ մէկն էր Նաեւ յանուն Ս. Գրիգորի Լուսաւորչի, եւ որոնք պիտի դրուէին Տաճարին հիմերուն մէջ:

Հին սովորութիւն էր որ ամէն հիմնաքար պէտք է ունենայ իր Կնքահայրը: Այսպէս սոյն հիմնաքարերուն կնքահայրերը կ'ըլլան Ամիրաներ, Ամիրայի թոռներ ու զաւակներ եւ քրե-

(1) Կարապետ Պատրիարք Պալաթցի (1823-1831) որուն օրով շատ մը եկեղեցիներ ու Վարժարաններ շինուած են Պոլսոյ մէջ, կը վախճանի 1850ին ու կը թաղուի Սկիւտարի Ազգ. Գերեզմանատունը: Ահա իր Տապանագրին արձանագրութիւնը:

Տապան Հանգստեան Սուրբ
Աթոռոյն Մուսաղէմի Միաբան
Կոստանդնուպոլսեցի Կարապետ
Աւբեպիսկոպոս որ ուրեմանայ ժամանակաւ
Պատրիարք կարգեցաւ Կոստանդնուպոլսոյ
Յորմէ կամաւ հրաժարեալ առանձնացաւ
Տան իւրում ի Խրիստոպոլիս ընդ
Հովանեաւ Սուրբ Խաչի չիքնաղ Եկեղեցւոյ
Յամա օսանելոցն եւ հասակի
Ուրուսն եւ Եօթն ամաց կենաց իւրոց
Հանգուցեալ եղաւ յայս Գերեզմանի
Զոր ինքն պատրաստեաց ուր այժմ
Յընթերցողացոյ տան Ս. ռդումի
Յամի Յեառն 1850 Յուլիս 31

ւելիներ, նոյն իսկ օրուան հանդիսադիր պատրիարքը, որոնց ցուցակը հետեւեալն է:

Յանուէն Ս. Յովհաննու Աւետարանչին՝ Աւետիս Աղա, թոռ Կէլկէլեան Պօղոս Աղայի, Գէորգ եւ Կարապետ Աղայք՝ որդիք Մհոտ, Երամ Ամիրայի, մէխանէճի Մհոտ. Մարտիրոս:

Յանուէն Ս. Ղուկասու Աւետարանչի՝ Ալահաճի Պետրոսեան Սարաֆ Գէորգ Աղա եւ Եկեղեցական Աղայք:

Յանուէն Ս. Մարկոսի Աւետարանչին՝ Բուպէյեան Սարաֆ Գրիգոր Աղա, Մոմենեան երկու տունն եւ Յակոբճան Աղա:

Յանուէն Ս. Մատթէոսի Աւետարանչին՝ Պրուսացի Սերովբէ, Եղիա Չէլչպիի որդիքն, Փէշտիմալճեան Աբրահամ Աղա:

Յանուէն Ս. Պետրոս Առաքելոյն՝ Միսաք Աղա:

Յանուէն Ս. Պօղոսի Առաքելոյն՝ Աղա Պօղոս:

Յանուէն Ս. Յակոբոս Առաքելոյն, Պալլաբանցի Յակոբոս Աղա:

Յանուէն Ս. Թովմա Առաքելոյն՝ Աճըչէշմէլեան:

Յանուէն Ս. Անդրէաս Առաքելոյն՝ Բարունակ Աղայի որդի:

Յանուէն Ս. Փիլիպոս Առաքելոյն. Արիիարեան թոռներ:

Յանուէն Ս. Յակոբ Ալիեան Առաքելոյն՝ Տ. Կարապետ Պատրիարք:

Յանուէն Ս. Թադէոսի Առաքելոյն, Խալֆա Ամիրայն:

Յանուէն Ս. Մատաթիա Առաքելոյն՝ Մհոտ. Պօղոս Ամիրայ:

Յանուէն Ս. Սիմոն Կանանացի Առաքելոյն՝ Մհոտ. Երամ:

Ամիրայ:

Յանուէն Ս. Բարթողիմէոսի Առաքելոյն՝ Բարունակ Ամիրայ:

Յանուէն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի՝ Նէվրուզեան Յարութիւն Ամիրայ:

Այս հիմնաքարերէն վեցը կը դրուին նոյն օրը Տաճարին Աւագ դրան հիմին մէջ, իսկ մնացեալները կը պահուին Խուրքանչիւրը իր յատուկ տեղը: Ս. Ստեփանոսի Տօնի

օրը վեց հիմնաքարերը կը դրուին մեծ հանդէսով Մատ-
րան աշ կողմի դրան որմերուն մէջ, չորսն ալ Որդւոց Որոտ-
ման Տօնին օրը Մատուռի ծախ կողմի դրան եւ միւս
քարերն ալ Սեղանի հիմերուն մէջ, ու այսպէս Եկեղեցւոյ
շինութեան պատճառ եղողներ կըլլան նաեւ Կրն-
քահայր:

ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

Ու անմիջապէս կսկսուի շինութեան գործին եւ ամէն
որ կը լծուի աշխատութեան: Գաւառացի բանւորներ իրենց
աշխատութեան բաժինը կը բերեն անձնուիրաբար ու ծրի-
օրէն: Շաբթու մէջ աշխատողներուն իբրեւ օրավարձ կը
տրուի 2 բարա, ինչ որ այն ատենի համար ապրուստի բա-
ւարար միջոց մըն էր, իսկ կիրակի եւ Տօնական օրերն ալ
բոլորը մէկ, այր ու կին. ծեր եւ տղայ առհասարակ ե-
ռանդով ու խանդավառութեամբ կաշխատին ծրի քար
եւ շաղախ կրելով:

Շինութիւնը կսկսի ծմրան մէջ, բայց կարծես երկինք
ալ կը քաջալերէ աշխատողները, արեւօտ ու ջերմ օդեր
պարգեւելով: Եկեղեցւոյ շինութեան համար կը գործածուին
նաեւ խասգիւղի Գերեզմանատունէն բերուած Տապանա-
քարեր ալ:

Այսպէս աշխատութիւնը փութոյ պնդութեամբ առաջ
կը տարուին ու երեւան կուգայ բարձրաբերձ, գեղեցիկ ու
հոյակապ կառոյց մը, որ կը տեսնուի Ոսկեղջիւրի ամէն
կողմէ:

ԸՆԴՀԱՏՈՒՄ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

Այս հոյակերտ եկեղեցիին շինութիւնը նախանձը կը
շարժէ կարգ մը մօլեռանդներու, որոնք կ'ուզեն արգելք
հանդիսանալ: Այս մասին երկու տեսակ պատմութիւն կը
կը յիշուի, բոլորովին տարբեր իրարմէ, եւ Պատմութեանս
մէջ անաչառ գտնուելու համար կ'ուզենք այդ երկու աւան-
դութեանց ալ արծազանգ ըլլալ:

Առաջին աւանդութիւնը, զոր կը հրատարակէ Յար-
գելի հմուտ Բանասէր Տօթ. Վ. Յ. Թորգոմեան, իր Ե-
րեմիա, Չէլէպիի Ծանօթագրութեանց մէջ, եւ որ հրատա-
րակուած է «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի 1927 տարւոյ Թիւերուն
մէջ, սա է:

Կը պատմուի թէ, կ'ըսէ Տօթ. Թորգոմեան, Ս. Ստե-
փանոս Եկեղեցին նախապէս այժմու բարձրութենէն մէկ
յարկ աւելի շինել որոշուեր է, ու այս կերպով ալ շինու-
թիւնը աւարտեր է ու երդիքը դրուելու պահուն յանկարծ
արգելքի կը հանդիպի: Կայսերազուն էսմա Սուլթանուհին
որ խասգիւղի դէմը գտնուող Տէֆթէրտարի ապարանքը
կը բնակէր, տեսնելով որ Հայերը բարձրաբերձ եկեղեցի
մը կը շինեն, անմիջապէս արգելել կուտայ, սա առար-
կութեամբ թէ:

— Հայերը դիտմամբ ասանկ բարձր շէնք մը կը շի-
նեն, որպէսզի պալատին ներսը եւ կանանոցը աւելի լաւ
դիտեն:

Այս հրամանը վճռական կըլլայ, վասնզի էսմա Սուլ-
թանուհին Մահմուտ Բ. ի քոյրն էր, ու շինութեան շա-
րունակութիւնը կարգիւղի: Հայերը կը դիմեն Պեգեհան
Ամիրայի ու խնդիրը պարզելով, կը խնդրեն ելից հնար
մը:

Մահմուտ Բ. Ուրբաթ օր մը կ'ուզէ պտոյտ մը կատա-
րել դէպի Քեաղդուխանէ, Պեգեհանն ալ հետը կառնէ ու
նաւակով մը կերթան պտոյտին վայրը:

Երբ նաւակը Տէֆթէրտարի եւ Հալըճըղլուի մէջտե-
ղէն կանցնի, կը տեսնեն Ս. Ստեփանոսի կիսաշէն եւ երկ-
յարկ Տաճարը: Պեգեհան տխուր հառաչանքով ակնարկ մը
կը նետէ Տաճարին վրայ: Այս հառաչանքը ուշադրու-
թիւնը կը գրաւէ Մահմուտ Բ. ի՝ որ կը հարցնէ:

— Ի՞նչու ատանկ տխրեցար:

Պեգեհան կը պատասխանէ:

— Վեհափառ Տէր, ինչպէս չի տխրիմ, Հայերը մինչեւ հիմա այս Թաղին մէջ աղօթատեղի ըսուելու արժանի չէնք մը չունէին: Ձեր բարեհաճ Ֆերմանով պիտի արժանանային իրենց այս բաղձանքին, սակայն ոմանք չէնք ին բարձրութիւնը առարկելով, խափանեցին անոր շինութիւնը:

Ասոր վրայ Մահմուտ Բ. խոժոռ դէմք մը կառնէ ու կըսէ Պեգնեանին:

— Սրթին, կը հրամայեմ քեզի որ յարկ մը եւս բարձրացնել տաս այդ չէնք ին վրայ, ուր Յաւիտենականին անունը պիտի օրհնաբանուի, գիտցած ըլլաս, եթէ անգամ մըն ալ հասկէ անցնիմ, Եկեղեցիին շինութիւնը աւարտած տեսնելու եմ:

Պեգնեան կը խոնարհի ու շնորհակալութիւն կը յայտնէ ու Կայսեր բարեհաճ հրամանը կը հաղորդէ եւ իր անձնական ծախքով շինել կուտայ Ս. Ստեփանոս Եկեղեցիին երրորդ յարկը եւ հոյակապ կամարը:

Երկրորդ աւանդութիւնը, զոր կը պատմեն խազիւղի ծերունիները, որոնք անշուշտ լսած են իրենց պապերէն, սա է:

Ս. Ստեփանոսի հոյակերտ եւ շքեղ կառուցումը իր շինութեան օրերուն նախանձը կը շարժէ կարգ մը մոլեռանդ մարդոց, որոնք բողոքի հանրագրութիւն մը կը ներկայացնեն Մահմուտ Բ. ի ըսելով որ Հայերը ամբողջութիւններ կը բարձրացնեն խազիւղի մէջ, որպէսզի անկէ Պոլիսը ուժակոծեն: Կայսրը կը հետաքրքրուի ու կը հարցափորձէ Պէգնեանը, որ կը պատասխանէ:

— Վեհափառ Տէր, Հայերը աղօթատեղի կը շինեն, որպէսզի աղօթեն Ձեր Թանկագին կեանքին համար:

Այն ատեն Կայսրը կը հրամայէ աւելի բարձրացնել պատերը:

Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՏԱՐԱՆԸ

ՏԻՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՐՏՈՒՄԸ ԵՒ ՀՐԵԱՆՆԵՐԸ

Ինչպէս ըսինք շինութիւնը փութով առաջ կը տարուի եւ 8 ամսուան մէջ կ'աւարտի: Ընդարձակ, շքեղ կառուցուածք մը՝ իր յարակից բոլոր մասերով եւ երկու մեծ վերնատուններով միասին: Խառնուող հրեաները իրենց սովորութեան համեմատ Շաբաթ օրերը սամուրեանի երկայն մուշտակներով պնտուած ու մաքուր հագուած խումբ խումբ պտոյտներ կը կատարեն: Ասոնք քանի կանցնէին Եկեղեցւոյ առջեւէն, հեզնանգով կը դիտէին դիզուած խիճերն ու հողերը, որոնք բլուր մը ձեւացուցած էին: Հրէից այս ծաղրանքը չի վրիպիր Պեզնեանի թափանցող աչքերէն: Իսրայէլի զաւակները տարակոյս ունէին թէ՛ Ինչպէս կարելի պիտի ըլլար այդ զանգուածային հողաբլուրը պարպել: Թէպէտ զաւառացի ազգայիններ, որոնք ձրի աշխատէր էին, հարկաւ այդ հողերն ալ կրնային վերցնել, բայց Պեզնեան տարբեր կը խորհէր, կ'ուզէր այդ հողաբլուրը նոյն ինքն ծաղրող հրեաներուն ձեռքով վերցնել տալ եւ ասոր ալ յաջողեցաւ:

Պետական հրաման մը ձեռք բերաւ, որով պարտաւորուեցան այդ հրեաները բռնի՝ հողերը վերցնել ու տանիլ լեցնել ծովագերբը, որուն վրայ շինուած են Միւհէնտիսխանէն եւ այլ զինուորական շէնքեր ու մարզարան ու այսպէս անոնք կը կրեն իրենց ծաղրանքի պատիժը եւ Եկեղեցիին շրջաքաղը կը մաքրուի:

Գաւառացի ազգայիններ կը դժգոհին, առարկելով, թէ քանի որ իրենք ձրի աշխատած էին, ի՞նչու այդ դիզուած հողերն ալ իրենք չի վերցնէին ձրիաբար: Այս գանգատը կը հասնի Պեզնեանի ականջը եւ գանգատողները իր մօտ կանչելով, կը հանդարտեցնէ զիրենք ու կ'ըսէ.

— Ծ' տղաք, Ստեփանոս Հրեաներէն քարկոծուած՝ այս քարակոյտերուն տակ կը մնար ցարդ, դարձեալ իրենց ձեռքով իրենց նետած քարերու բլրակոյտին տակէն Սուրբը ազատեցի, ըսելիք մը ունի՞ք դուք ասոր: Ահա Ստեփանոս ազատած պիտի տօնուի իր անունով կանգնուած այս Եկեղեցիին մէջ տարուէ տարի:

Այս սրամիտ պատասխանին վրայ կը հանդարտին դժգոհները:

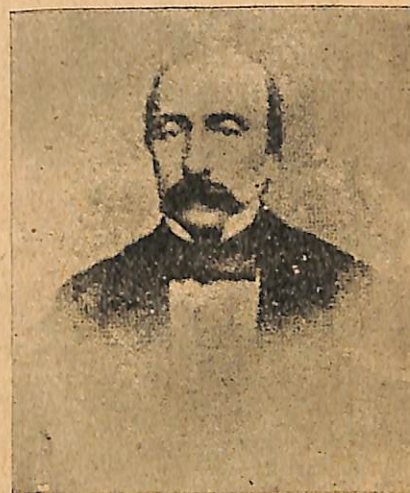
ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՕՓՈՒՄԸ

Պէզնեան կ'աճապարէ օծումը կատարել տալ: Եկեղեցիին աւարտումը կը զեկուցուի Տ. Կարապետ Պատրիարքի, որ 1831 Յուլիս 4ին հանդիսաւորապէս կը կատարէ Օծման արարողութիւնը եւ կը մատուցանէ առաջին Ս. Պատարագը:

Խուռն բազմութիւն մը որ ներկայ կը գտնուի արարողութեան՝ կ'ուրախանայ եւ կը մխիթարուի օծուած տեսնելով իրենց թաղը հոյակերտ Եկեղեցիով մը:

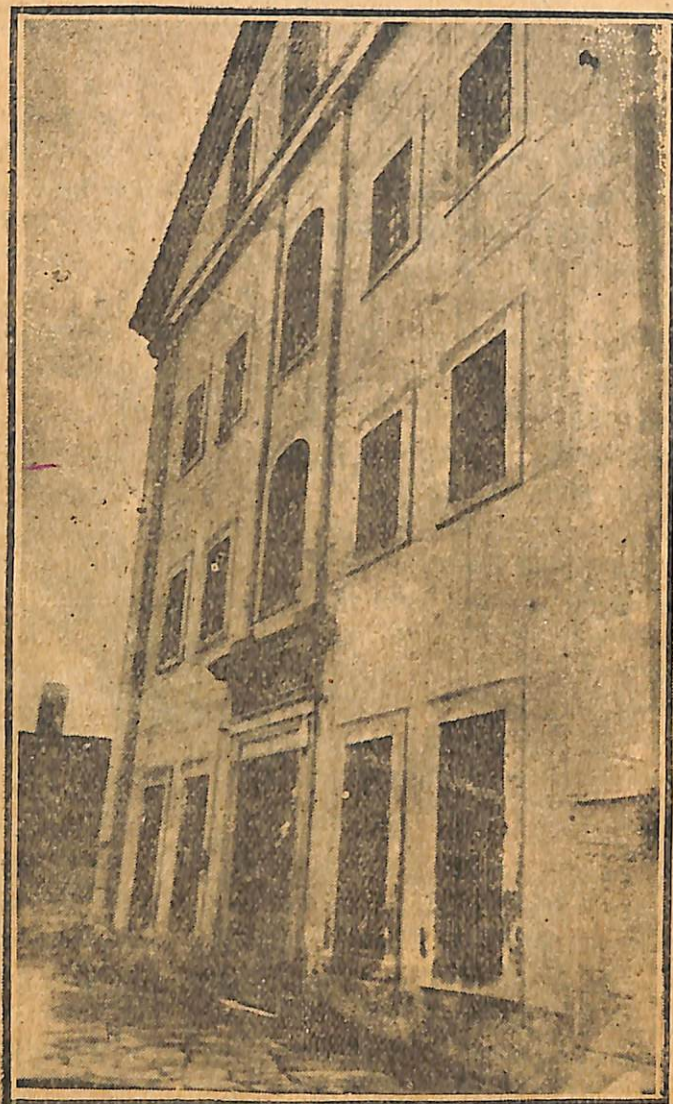
Եկեղեցին՝ որ շինուած էր, չորս պատերով միայն, ձէզայիլընան Մկրտիչ ամիրայի վերջոյ լրացուցած է անոր ներքին յարդարանքն ու զարդարանքը:

Եկեղեցւոյ դրան ճակատը կը կտրուցուի հետեւեալ արձանագրութիւնը:

ՃԷԶԱՅԻՐԼԵԱՆ ԱՄԻՐԱՅ

Ողորմութեամբն Աստուծոյ Հրաշագեղ կառուցաւ Եկեղեցի Սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկայի, արդեամբք Ազգիս Հայոց, ի Պատրիարքութեան Տեառն Կարապետի Արքեպիսկոպոսի Տէր վարձատրեսցէ աստ եւ ի հանդերձելումն զյատուպատճառս շնութեան սորին հանդերձ կենդանեօք եւ նընջեցելովք, եւս եւ յարգելի հոգաբարձուս եւ զհամայն նուիրամատոյցս եւ զձրի աշխատաւոր եւ զբարեպաշտ ժողովուրդս: Յամի Տեառն 1831 Յուլիսի 4:

ԽԱՍԳԻՒՂԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԳՈՎԸՆՏԻ ԼՈՒՍԱՆԵԱՐՈՒԱԾ

ԽԱՍԳԻՒՂԻ ԳԱՐՈՋԻՉՆԵՐԸ

Այս եկեղեցին ունեցած է նշանաւոր քարոզիչներ, որոնց կուռ եւ ներհուս քարոզութիւնները լսելու համար ժողովուրդը խուռներամ կը լեցնէր տաճարը: Պալաթի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին առաջին շինութեան ատեն (1628—30) քարոզիչ Արիստակէս Խարբերդցի եւ Գրիգոր Դարանաղցի Վարդապետները կ'այցելէին Խասգիւղ, ու կը քարոզէին: Քարոզութեան պաշտօն վարած է նաեւ Ս. Ստեփանոսի մէջ Պրուսայի Առաջնորդ Սամուէլ Երզնկացի գետնական Եպիսկոպոսը, որ անգամ մը Երուսաղէմի, անգամ մը Պոլսոյ Պատրիարք (1764) եւ անգամ մըն ալ Ս. Էջմիածնի Կաթողիկոս (1763) ընտրուած՝ բայց մերժած է ընդունիլ, ապա քարոզիչ եղած է Խասգիւղի ու 1786ին վախճանելով թաղուած է գիւղին գերեզմանատունը: Ունի շիրիմ մը սա արձանագրութեամբ:

Այս է տապան հանգսեան Սամուէլ
Վարդապետի եւ Ս. Երեմիակոպոսի
Առաջնորդի վիճակին
Պրուսայի, որ գոյով
Ուրտուն ամաց հանգեաւ
Ի Գ. Ի քուականից
Հայոց ՌՄԼԵ = 1786

Խասգիւղի Քարոզիչներու ցուցակ մը կազմած է Տ. Միքայէլ Բհնյ. Աշճեան, զոր ի ստորեւ կը ներկայացնենք:

1745 Առաքել Վրդ.	1815 Պետրոս Վրդ.
1750 Յովհաննէս Վրդ.	1817 Յակոբ Վրդ. Տ. Գրիգորեան
1752 Յովհաննէս Վրդ.	8118 Գրիգոր Վրդ. Սեփանեան
1762 Աբրահամ Վրդ.	1822 Թադէոս Վրդ.
1763 Սամուէլ Եպիսկ.	1831 Յովհաննէս Վրդ. Տ. Թադէոսեան
1798 Մկրտիչ Վրդ.	1840 Ներսէս Վրդ. Վարժապետեան
1801 Սեփանոս Վրդ.	1853 Յովհաննէս Վրդ. Սարգիսեան
1808 Զափարիա Վրդ.	1858 Աբրահամ Վրդ. Մորուքեան
1810 Եփրեմ Վրդ.	1875 Գրիգոր Եպիսկ. Տ. Պօղոսեան Էսիրնէցի
1813 Պողոս Վրդ.	

Այս վերջինը վախճանած է Խասգիւղի մէջ 1886 Հոկտեմբերին, ուրկէ ետքը անուանուած Քարոզիչներն են:

Յակոբ Առոս Վարդապէս	Սանակ Վրդ. Օսապաւեան
Մաղափա Վրդ. Տերունեան	Գնէլ Վրդ. Գալմմեարեան
Յուսիկ Վրդ. Էսմերեան	Տանաս Վրդ. Ոսկանեան
Նզնիկ Եպիսկ. Ապահունի	Տիրայր Վրդ. Մարգարեան
Զաւեն Վրդ. Տ. Եղեանեան	Գրիգորիս Վրդ. Պալագեան
Նզնիկ Վրդ. Պապաեան	Գարեգին Վրդ. Խաչատուրեան
Արսաւազդ Վրդ. Գալեմսերեան	Արսէն Վրդ. Գեորգեան

Եկեղեցին բաւական տարիներէ ի վեր քարոզիչ չէ ունեցած, միայն Տօնախմբութեան եւ այլ հանդիսաւոր պարագաներու մէջ կը հրաւիրուի օրուան Պատրիարքը կամ այլ Եպիսկոպոս մը, որ կը պատարագէ ու կը քարոզէ:

Ականատես հին Խասգիւղցիներէն ոմանք կը պատմեն թէ, այս քարոզիչներէն Յովհաննէս Վրդ. սրբակրօն եւ առաքինի կեանք մը ապրած է ու մեծ պաշտումի ու յարգանքի արժանացած: Այս պարագան գնահատուած ըլլալով նաեւ Ամենայն Հայոց Սրբազան Կաթողիկոսէն, հրաւիրուած է Ս. Էջմիածին Եպիսկոպոսանալու համար, սակայն իր ծերութիւնը արգելք եղած է այդ ուղեւորութիւնը կատարելու: Ասոր վրայ Ս. Հայրապետը յատուկ Կոնդակով արտօնած է Յովհաննէս Վարդապետը կրելու Եպիսկոպոսական խոյր ու միւս զարդերը պատարագի պահուն:

Կը պատմուի նոյնպէս թէ, այս Վարդապետը օր մը եկեղեցի երթալու ատեն, փողոցէ մը կ'անցնի, ուր տան մը պատուհանը նստող Յոյն աղջիկ մը երբ կը տեսնէ հայ եկեղեցականի մը անցնիլը, հեգնանքի խօսք մը կ'ուղղէ: Յովհաննէս Վրդ. կը լսէ, բայց չի պատասխաներ, միայն սեւեռուն ափնարկ մը կը նետէ աղջկան ու կանցնի կ'երթայ: Հազիւ 5 վայրկեան վերջը նոյն այդ աղջիկը հաւասարա-

ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

կշռութիւնը կը կորսնցնէ, փողոց կ'իյնայ եւ վայրկենական կ'ըլլայ իր մահը: Հեգնող աղջիկը գտած էր պատիժը: Քարոզիչ Ներսէս Վրդ. Վարժապետեան, ընկկ խա-

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՊԻՍԿ. ՕՀԱՆԵԱՆ

գիւղցի, յետոյ Եպիսկոպոս եւ Պատրիարք եւ Կաթողիկոս, թէպէտ այս վերջին պաշտօնէն հրաժարած, նախախնամական ղեր մը կը կատարէ իր ծննդավայրին մէջ, միշտ ար-

դիւնաւոր գործունէութիւն մը ցոյց տալով խասգիւղցինքու բարգաւաճման ու զարգացման համար:

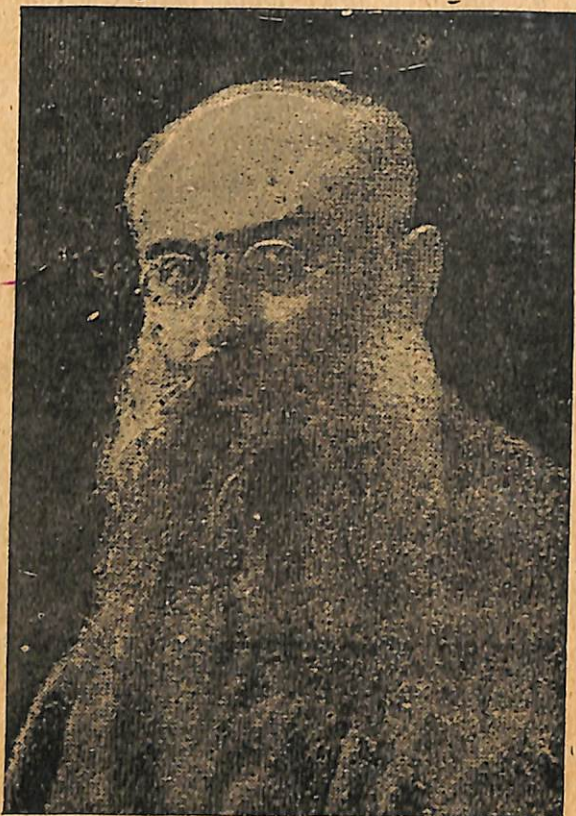
Ներսէս 1874ին Պատրիարք կրնտրուի, իր ընտրութեանէն քանի մը տարի ետքը, տեսնելով որ խասգիւղի մէջ աղքատութիւնը կը ծաւալի, իր մօտ կը հրաւիրէ Յարութիւն Եպիսկ. Օհանեանը (հօրեղբայր Անտօն էֆ. Օհանեանի) որ էյուպի երկու Թաղերուն Քարոզիչ էր ու աղքատաւէր Եկեղեցական մը, ինչպէս նաեւ Արծրունի Տ. Գէորգ Ա. Քահանան, Եղիա Շահպազ, Կարապետ Թիրեաքեան էֆ.ները եւ Սըրքուհի Մայրապետ Գալֆաեանը՝ դարման մը խորհելու համար: Ասոնք Պատրիարքին նախագահութեան ներքեւ Պոյաճըզիւղի Գալչընեաններու բնակարանը ժողով մը կը գումարեն, ուր կը հրաւիրուին նաեւ Բիւսկիւլի Վահագականներէն Միհրան Սեթեան եւ Սեպուհ Ալեանազ էֆ.ները: Խորհրդակցութեան պահուն Յարութիւն Եպիսկոպոս սա կերպով կ'արտայայտուի:

ԵԶՆԻԿ ԵՊԻՍԿ. ԱՊԱՀՈՒՆԻ

— Էյուպի Ֆէսի գործարանին տնօրէնը ծանօթս ու բարեկամս է, հոն. իմ խնդրանքիս վրայ, կ'աշխատին բազմաթիւ աղքատ ընտանիքներ, որոնք օրապահիկին կը հայթայթեն ու կապրեցնեն իրենք զիրենք ու այսպէս աղքատութիւնը վերցած է: Ուստի կառաջարկեմ որ, Բիւսկիւլի գործն ալ դուք ստանձնէք եւ խասգիւղի աղքատ ընտանիքներու բանեցնել տալով, անոնց գործ հայթայթէք, անա դարմանը, ապա թէ ոչ նպաստը քանի մը օրուան

համար կը տրուի ու անկէ վերջ դարձեալ աղքատութեան առաջըր չ'առնուիր, մինչդեռ աշխատանքի գործ հայթայթելով, անոնք կ'ունենան ապրուստի միջոց մը:

Կ.Ա.ՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ

Այս բանաւոր առաջարկը սիրով կ'ընդունուի ու կը գործադրուի ու այսպէս Խաչապետի կիներն ալ բիւսկիւլ բանելով կ'օգտուին:

* * * Բարոզից Յովհաննէս Վրդ. Սարգիսեան 1850ական թուականներուն Պատրիարքարանի հոգեւոր խորհուրդներուն անդամակցած է:

ԽԱՍԳԻՒՂԻ ԲԱՇԱՆԱՆԵՐԸ

ԺԹ դարուն առաջին կիսուն Խաչապետի Հայ բնակչութիւնը հետզհետէ կստուարանայ եւ քահանայք հազիւ կը հասնին անոնց հոգեւոր մատակարարութեան: Ատեն եղած է որ 10—12 քահանայ միանգամայն կը պաշտօնավարէին: Անգամ մըն ալ Ազգային Ժողովով կ'որոշուի որ 8 քահա-

Տ. ՄԻՆԱՍ Ս. ԲԱՇԱՆ. ԲԵՐՈՎԻՏԵԱՆ

նայ մնայուն պաշտօնավարութիւն ունենան Խաչապետի մէջ: 1896ի արհաւիրաց օրերէն սկսեալ բնակչութիւնը զգալիօրէն նուազում կրած եւ Հայերէն մեծագոյն մասը գիւղէն հեռացած է, չի մոռնալով սակայն իր ծննդավայրը ու Ս. Ստեփանոսի Տաճարը, ու ամէն անգամ որ պէտք զգացուած է իրենց նիւթական օժանդակութեան, յօժարակամ չեն խնայած իրենց լուման:

Ընդհանուր պատերազմին հետեւանքով շատ քիչ Խաչապետիներ մնացած են գիւղը եւ բնակչութեան կարեւոր մա-

սը կը կազմեն եկեւոր Հայ գաղթականներ, որոնք ներկայիս տուննոր շինելով հաստատուն բնակութիւն ունենալու վրայ են։ Այսօր գիւղին հոգեւոր հովուութիւնը կը վարէ Տ. Մամբրէ Բհնյ. Պալեան, որ 1928 Յունիս 15ին Ս. Ստեփանոս Եկեղեցիին վրայ ձեռնադրուած է Պատր. Փոխանորդ Տ. Սմբատ Ս. Եպիսկ. Գազազեանէ։

Մինչև 1763 թուականը հասգիւղի քահանայից մէկ
ցուցակը գրած էինք վերեւ: Ահաւասիկ այդ թուականէն
մինչև այսօր նոյն եկեղեցիին մէջ պաշտօնավարող քահա-
նաներու ցուցակ մը, զոր կ'ազմած է դարձեալ Տ. Միքայէլ
Հայր:

S. ZAMFARZNOIU ԲԶՆՅ. ԴԵՐԶԱԿԵԱՆ

Տ. Յակոբ Տ. Ստեփանեանը Աժդռուի
 Ստեփան Թարութիւնեան Արժրնի.
 » Մկրտիչ Օհանեան
 » Պետրոս
 » Ստեփան
 » Դրիգոր Կարապետեան
 » Յարութիւն Դաբրիշեան
 » Աբրահամ Մարգարեան
 » Յովիաննէս Կարապետեան

S. Յովհաննէս Յովհաննէսեան
» Ուարգիս Ներսէսեան
» Դարբիէլ Թէվէթլեան
» Յարութիւն Դազազ
» Ստեփան
» Դէորզ Ստեփանեան Արծրունի
» Յարութիւն Թլեան
» Մինաս Գերովրէեան
» Յարութիւն

Տ. Դէորզ Դէորզեան
» Թաղէոս Տ. Մկրտիչեան
» Միրայել Սաղաթիւեան
» Յովսէփ Յովհաննէսեան
» Նուկա Վարպէտեան
» Երեմիա Չետրոսեան
» Սարգիս Մնացականեան
» Բարսեղ Յարութիւնեան
» Սահակ
» Մկրտիչ Կարպետեան
» Գրիգոր Բարունակեան

Տմբդէտ.

Տ. Կարապետ Ռուսուզցի
» եղիա
» Մկրտիչ
» Մեքիսեղեկ
» Միրայել Սսկերիչեան
» Արիստակէս Յարութիւնեան
» Աբրահամ Տ. Կիրեղեան
» Համարժու՛մ Յ. Դերձակեան
» Խորէն Գալանճեան
» Աղղէ Պայիկեան
» Մամբրէ Պայեան

Տ. ԳԷՈՐԳ. Ա. ՔԻՆՅ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խազգիւղի քահանաներուն ամէնէն պատկառելի, բա-
նիբուն, կրօնագէտ, աղքատասէր, եւ ամէն առաքինու-
թիւններով օժտուածն է՝ Տ. Գէորգ Արծրունին։ Սա սիրուած
ու յարգուած դէմք մըն է բոլոր բարձրաստիճան եկեղեցա-
կաններէ ու խազգիւղցիներէ մասնաւորապէս։ Քառին իս-
կական առումով ճշմարիտ եկեղեցական մըն է, որ աւետա-
րանական սկզբունքին հետեւելով եւ արդարացնելով իր
կոչումը, աջով տուածը՝ ծախք չէր իմանար։

Հարիւր երկարածիւք տարիներու շրջան մը բոլորող այս պատկառելի դէմքը, որ բարձրացուցած է Հայ Քահանայութեան վարկն ու յարգը, Պէզնեան Յարութիւն Ամիրայի կողմէ Գումգաբուի Մայր Եկեղեցւոյ կից հաստատուած Մայր Ուսումնարան-Ընծայարանի առաջին հունձքերէն մէկն է, որ 1833 Յունուարին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ քահանայ ձեռնադրուած է իր 15 ընկերակիցներուն հետ մասնաւոր հանդիսութեամբ մը, ուր ներկայ գտնուած են նաեւ նշանաւոր Ամերիկացի Միսիօնար Տօքթ. Կուտէլ եւ Տօքթ. Տուայթ, Ուսումնարան-Ընծայարանի ուսուցիչն էր Գրիգոր Պատուելի Փէշտիմալեան (1773—1837), հմուտ կրօնագէտը, որուն օժուկն ներշնչումով սնած էին Արծրունի քահանան ու իր ընկերակիցները, որոնք նոյնպէս յետոյ նշանաւոր անհատականութիւններ եղան ու իրենց ազգօգուտ ծառայութիւններով համբաւ մը շինեցին:

Արժրունի Տէր Հօր ընկերակիցներն էին, Գրիգոր Քէ-
րէստէճեան, Առաջնորդ Պրոսպայի, Պատրիարք, եւ Կաթո-
ղիկոս Գէորգ Դ. անունով:

Ֆիզիկա Պօղոս պատուելի, բնագէտ եւ փիլիսոփայ,

Խաչատուր Պուէտ Միսաքեան, քաջ հայկաբան եւ բանասէր,
Նիկողայոս Զօրայեան, մանկավարժ եւ ուսուցիչ,

Տ. ԳԷՈՐԳ Ս. ՔԶՆՅ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Թաղէոս Հիւնքեարպէյէնտեան, յետոյ Տէր Յովհաննէս քահանայ,

Յովսէփ Վարդանեան (Վարդան բաշա) հրապարակագիր:
Գէորգ Աճէմեան յետոյ՝ քահանայ եւ աւագերէց Բերայի:
Յովհաննէս Տ. Պօղոսեան եւ եղբայրը Խաչատուր:
Յովսէփ Մալէգեան հայկաբան:

Մարուքէ վարժապետ Պօղոսեան (Վառնացի):

Արծրունի Տէր Հայրը իբրեւ բողոքականամիտ աքսորանքի ալ ենթարկուած է(*): Տէր Հայրը մասնակցած է նաեւ Պատրիարքարանի ժողովներուն:

ՏՈՄԱՐԱԳԻՏ Տ. ԵՐԵՄԻԱ ՔԱՀԱՆԱՅ

Խասգիւղի քահանաներուն մէջ նշանաւոր էր նաեւ Տ. Երեմիա եւ եռանդուն գործունէութիւն մը ցոյց տրուած է Պատրիարքարանի գործոց մէջ՝ անդամակցելով Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի: Սա միեւնոյն ժամանակ տոմարագէտ եւ Օրացուցագիր ալ էր: Տ. Երեմիա օրացոյցի պատրաստութեան խնդրոյն շուրջ բաւական աղմուկ կը յարուցանէ եւ կ'զբաղեցնէ ոչ միայն Պատրիարքարանը, այլեւ պետական ատեաններն ալ: Օրացոյցի հրատարակութիւնը ի վաղուց անտի Պատրիարքարանի կը պատկանէր իբրեւ կրօնական գործ եւ ան միայն հարկ եղած արտօնութիւնը կուտար:

Տ. ԵՐԵՄԻԱ ՔԶՆՅ.

Պատրիարքարանը այդ մենաշնորհ-արտօնութիւնը կը

(*) Գրիգոր Պատուելի Փէշտիմալեան, քանախօսութիւն Տիար Մինաս Գ. Ծալեանի, Պարտիզակի Բարձրագոյն վարժարանին մէջ, 1908 Մարտ 9:

Թողու Տ. Երեմիայի, պայմանաւ որ տարեկան 8000 շրջ-
վճարէ Կեդր. Սնտուկին ինպատոյ ալիքի երկրորդեաց: Տ.
Երեմիա առանց այս պայմանը յարգելու եւ առանց յանձ-
նառու եղած գումարը վճարելու, 15 տարի կը շարունակէ
շահագործել այդ մենաշնորհը: Սոյն քահանային այս շա-
հագործումը կ'ընդվզեցնէ միւս օրացուցագիրները ու վար-
չական շրջանակներու մէջ կը շատնան գանգատները: Խըն-
դիրը այնքան կը մեծնայ որ Տ. Խորէն Արքեպ. Նարպէյ
հարցում կ'ուղղէ Ազգ. Ժողովին մէջ, որու հետեւանքով
Վարչութիւնը այս խնդրով կ'զբաղի ու 1879 Օգոստոսին ետ
կ'առնէ այդ արտօնութիւնը Տ. Երեմիայէն:

Տ. Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան — որովհետեւ
այդ միջոցին Օրացոյցի խնդրին շուրջ յուզումը սաստկա-
ցած էր — պէտք եղած տեղը կը բացատրէ թէ «գործին
կրօնական բնութիւնն իսկ հարկաւոր կ'ընէր Պատրիարքա-
րանի մենաշնորհն եւ թէ բաց աստի Հիւանդանոցը պէտք
ունի նպաստի բացառիկ միջոցներու, որք եթէ չլրացունին,
անհրաժեշտ է աւելցնել պետական հացն ու միսը»: Այս դի-
տողութիւնը փափաքուած տպաւորութիւնը կ'ընէ եւ օրացոյ-
ցի հրատարակութեան գործը կը թողուի Հիւանդանոցին: (*)

Տ. Երեմիա այսպէս զրկուած կը մնայ այդ մենաշնորհէն,
որմէ ինք միայն կ'օգտուէր: Եւ որովհետեւ ուրիշներ ալ
օրացոյց կը հրատարակէին, կ'սկսի անոնց դէմ յարձակիլ
ու 1871ին կը հրատարակէ «Սխալացոյց» մը, իբր թէ միւս
օրացոյցներուն մէջ սխալներ ըլլային:

Տ. Երեմիա թէպէտ ինքզինքին իբր միակ ու անսխալ տո-
մարագէտի տիտղոսը կուտայ ու այնպէս համբաւ մը կը շինէ-
բայց պէտք է խոստովանիլ որ միւս օրացուցագիրներն ալ
նոյնչափ անսխալ կը պատրաստէին օրացոյցները: Մարութէ
Յովսէփեան երկար տարիներ հրատարակեց Հիւանդանոցի
օրացոյցները այնքան ճշդութեամբ եւ հաշուական կանոնաւոր-
ութեամբ, որ գնահատութիւն տեսաւ սմէնէն: Մարութէ
Յովսէփեանի մահէն ետքը իր ընտանիքի կողմէ մեզի տը-
րամադրուեցաւ անոր բոլոր աշխատութիւնները եւ մենք

(*) Պատմութիւն Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի, Բ. Քէչեան, էջ 245

փորձով տեսանք թէ, անոր պատրաստած ցուցակները ու-
նէին ճշդութիւն եւ ան ոչ միայն Յուլեան Տոմարի, այլեւ
Նոր կամ Գրիգորեան Տոմարի հաշիւներուն ալ յամառ հե-
տեւող մը եղած է:

Տ. Երեմիա երբ կը տեսնէ իր շուրջը Տպարանատէրեր
ալ, ինչպէս ձանիկ Արամեան, որոնք Օրացոյց կը պատ-
րաստեն ու կը հրատարակեն, 1869 Նոյեմ. 4 թ. գրով
մը կը տեղեկացնէ Պատրիարքարան թէ, Օրացոյցի խնդ-
րոյն համար դատ բացած է Պետական Ատեանի առջեւ
Տպագրիչ ձանիկ Արամեանի եւ ուրիշ գրավաճառներու
դէմ եւ փոխանորդ նշանակած է իր զաւակը Սահաթճի
Պ. Գաբրիէլը: Բայց ինչպէս վերը ըսինք այդ մենաշնորհը
կառնուի իրմէն, որ 1879ին Պատրիարքարան ուղղած
գրով մը կը խնդրէ որ Ազգ. Վարչութիւնը գտնէ երկու
տարի եւս Օրացոյցի մենաշնորհը իրեն տայ իր ծերութեան
օրերուն ի մխիթարութիւն: Ու ան ալ կը զլացուի:

* Տ. Երեմիա նոյնիմաստ բառեր իրարու ետեւ շա-
րեւով խօսակցելէ շատ կախորժէր: Կը պատմուի թէ, օր
մը Խասգիւղ Ծովագերքէն անցած պահուն, կին մը կը
հանդիպի իրեն ու երթալիք փողոցը կը հարցնէ: Տէր
հայրը կ'ըսէ:

— Աղջիկս, անխոտոր, անսայթաք, անվրէպ. շիպ-
շիտակ սա ճամբէն գնա ու կը գտնես:

Բայց այս բառերը այնքան ծանր ու երկար հնչում-
ներով կ'ըսէ որ կնոջը սիրտը կը հատնի — որովհետեւ այդ
բառերէն բան մը չէր հասկնար — ու երբ վերջին բառը
կարտասանէ, կինը լայն շունչ մը առնելով կը պատաս-
խանէ:

— Տէր հայր, սա շիպ-շիտակը ինծի տուր տէ, միա-
ցածները բեզի պահէ:

**ՍՐԱՍԱՀԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ
Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ՄԷՋ**

Այս փառապանծ Տաճարը, ինչպէս յայտնի է, ունի երկու մեծ վերնատուն, վերնատան երկու կողմերը կան երկար անցք մը՝ որ կը յառաջանայ մինչեւ Ս. Խորան:

Տ. ՍՐԱՍԱՀԱՄ Ա. ՔԵՆԵՂ. ԿԻՐՈՅՂԵԱՆ

Ձայնաւոր տղաք ընդհանրապէս «Փառք ի Բարձունս»ը վերնատան երկու անցքերու վրայ շարուած կ'երգէին մե-
լանոյ ծայնով: Մանաւանդ Ս. Ծննդեան գիշերային «Փառք
ի Բարձունս»ը որ շատ խորհրդաւոր տպաւորութիւն մը կը
թողուր եկեղեցին լեցնող խուռներամ հաւատացեալ ժո-
ղովուրդին վրայ, յիշեցնելով Փրկչին Ծննդեան գիշերը հը-
րեշտակներուն երգած օրհնաբանութիւնը:

Ահա այս ընդարձակ ու փառաւոր եկեղեցիին կամար-
ներուն տակ է որ արծազանգած է անոյշ մեղեդիներն ու
երգասացութիւններն նշանաւոր հայ Երաժիշտներու, որոնք
կը քաջալերուէին մասնաւորաբար Ամիրաներէն:

Այսպէս հայ Ձայնագրութեան հեղինակ Պապա Համ-
բարձում Լիմոնճեան՝ Երաժշտապետի պաշտօն վարած է
(1): Մեծանուն հեղինակը Խասգիւղի մէջ էր որ գրեց իր
համբաւաւոր Կտակը Հայ Ձայնագրութեան տարրական
կարեւորութիւնը եւ անհրաժեշտութիւնը շեշտելով՝ Նոյն-
պէս այս եկեղեցիին մէջ է որ իր անոյշ ու հրեշտակային
ծայնը գոռացուցած է Երաժիշտ Արիստղոմ Իւթիւճեան,
որ յետոյ ընդունած է Բողոքականութիւնը (1840): Ճեզա-
յիւրեան Մկրտիչ Ամիրայ, որ ոչ միայն կը հետաքրքրուէր ու
կը ջանար կրթանուէր խնդիրներու արդիւնաւորման, այլ
կը փափաքէր նաեւ շէնցնել Ս. Ստեփանոսի Տաճարը, Ուստի
կ'առաջարկէ Արիստղոմի հօրը, որպէսզի ընտանեօք Գում-
գաբուն փոխադրուի Խասգիւղ՝ ապահով վիճակ մըն ալ
ստեղծելով անոր, ինչ որ կ'ընդունուի եւ Արիստղոմ Երա-
ժշտապետ կը կարգուի Ս. Ստեփանոսի, պաշտօն, գոր կը
վարէ երկար տարիներ (2): Նոյնպէս Տիգրան Քէրէստէճեան
(Նոթաճը) արդիւնալից պաշտօնավարութիւն մը կունենայ
իբրեւ Երաժիշտ:

Ս. Ստեփանոսի մեծաշուք Տաճարը գտնուող հայ
հաւատացեալին ականջին տակաւին կը ղողանչէ անոյշ
ծայները այն բազմաթիւ Երաժիշտներուն, որոնց թուումն
մասանցը զանց կ'ընենք, եւ որոնք երգած են մեր հոգե-
զմայլ Շարականները:

ԽԱՍԳԻՒԴԻ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՑՈՒՆԸ

Հայ գաղութը իր առաջին հաստատութեան թուա-
կաններուն կը գնէ արդի Գերեզմանատան հողը իր ննջեց-
եալներուն թաղման համար: Այս Գերեզմանատունը Սուլ-

(1) Պատմութիւն Հայ ձայնագրութեան, Տ. Արիստակէս Քենյ. Հի-
սարիւսի էջ 17:

(2) Անդ, էջ 44:

Թան Պայագիտի Վագֆէն ըլլալով, անոր ֆէրմանը կ'առնուի 1822ին (1237 Րամազան 3), իսկ Հոգեւորներ 1812ին (1226 Մուհարրէմ 1) ին կը դառնայ Արիստակէս Ամիրայի որդւոյն Յովհաննէս աղայի վրայ: Այդ հոգեւորան մէջ կը կատարուէին երախաներու մկրտութիւնը:

Գերեզմանատունը ներկայիս ունի իր քարտէսը

ՄԵՐՏԻՉ ԱՂԱԹՕՆ

շինել տուողը հինգ եղբայրներ են: Բացի քանի մը քարոզիչներէ, հոն թաղուած են նաեւ դուրսէն եկած եւ Ս. Ստեփանոսի հովանիին տակ ապրող եկեղեցականներ, ինչպէս Կարապետ Վրդ. Շահնազարեան (31 Օգոստ. 1865)ին: Նոյն այդ գերեզմանատան մէջ կը հանգչին յաւիտենապէս համբաւաւոր երաժիշտ Զեննէ Պօղոս (1826), ճեղայիրիւան

Վաւերացուած պատկան Պաշտօնատունէն եւ գրեթէ չորս մասի բաժնուած է ճամբու անցքերով: Գերեզմանատունը շատ անխնամ թողուած է եւ ոտից կոխան եղած: Շատ տապանաքարեր կորսուած են: Հոն թաղուած են նշանաւոր Հայ ամիրաներ, կրօնականներ, երաժիշտներ եւայլն: Գերեզմանատան չորս կողմը հինգ հատ ջրհոր կայ, որոնց համար կ'ըսուի թէ զանոնք

Մկրտիչ ամիրայ (1861 Ապրիլ 1), օրացուցագիր եւ տոմարագէտ Տ. Երեմիա (19 Ապրիլ 1880), Տ. Գէորգ Ա. Բհնյ. Արծրունի, որ վախճանած է հարիւրամեայ հասակին մէջ (3 Յունուար 1894), երկրաբան եւ նախարար Գրիգոր Աղաթօն (22 Ապրիլ 1868), Մկրտիչ Աղաթօն (23 Նոյեմբեր 1890), Տօթ. Անդրէաս Փափագեան (17 Սեպտ. 1858), Առաքել Ալթունտիւրրի (28 Մայիս 1886), Զափագէտ եւ թուաբան Սիմոն Միքայէլեան (14 Օգոստ. 1878), նշանաւոր երաժիշտ Գաբրիէլ Երանեան (13 Հոկտ. 1862), նոյնպէս նշանաւոր երաժիշտ Նիկողոս Թաշմեան (9 Սեպտմ. 1885), Ստեփան Փափագեան (1882 Մարտ 16) ուսուցիչ, հեղինակ, խմբագիր:

Հոս թաղուած է նաեւ 1763ին Մարտիրոս Պարոնեան, որ կրօնափոխութիւնը ընդունած չլլալուն համար նահատակուած է: (*)

Տապանաքարերու արձանագրութեանց հրատարակութիւնը ունի իր կարեւորութիւնը, գոնէ անոնք փրկուած կ'ըլլան կորստեան վտանգէ, ինչպէս որ մենք ալ ականատեսը եղանք դժբախտաբար կտոր կտոր եղած եւ կամ անյայտացած շիրիմներ: Հոս ուրախութեամբ կը յիշատակենք

ՆԻԿՈՂՈՍ ԹԱՇՄԵԱՆ

(*) «Հանդէս Ամսօրեայ», տարի 1927, էջ 600—607.

թէ, մեր յարգելի բարեկամ եւ Գալֆաեան Որբանոցի ուսումնապետ Տիար Մելքոն Ասատուր (Հմայեակ Ուղուրլեան)

ՍՏԵՓԱՆ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

հնար եղածին չափ հաւաքած է այդ շիրմներու արձանագրութիւնները, որ գործիս վերջը առանձին գլուխի մը մէջ պիտի հրատարակուի «Սըրբազան նշխարներ Հայ Բանդէոնէն» խորագրին ներքեւ:

Գերեզմանատունը որմափակելու համար երբեմն շատ ջանքեր եղած են, մասնաւորաբար Շահպագ Եղիա էֆ. նիւթական եւ բարոյական իր աջակցութիւնը նուիրած է, սակայն դժբախտաբար դրական արդիւնք մը չէ տուած:

ՆԿԵՂՆԵՐԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ՕԾՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍԸ

Ս. Ստեփանոսի փառաշուք Տաճարը ունեցաւ իր տըխուր օրերը: Ընդհանուր Պատերազմին զինուորներ բնակեցուցուեցան եւ զինադադարէն ետքն ալ Հայ գաղթականներու կայան եղաւ: Արդէն երկար տարիներ եկեղեցական արարողութիւն տեղի ունեցան աջակողմեան Մատուռին մէջ: Բուն եկեղեցին աւերուած ու անգործածելի վի-

ճակի մը հասած էր: Աղտոտութիւնը եւ պատուհաններուն կոտրած վիճակը տգեղ երեւոյթ մը կը պարզէր: 1926ին ընտրուած Թաղ. Խորհուրդը, որ կը բաղկանար Տիար Միւրիճան Մանավեանէ, Գրիգոր Սուրեանէ, Յովհաննէս Կիւլպէնկեանէ եւ Սողոմոն Գարաօղլանեանէ, ինքզինքը գտաւ խոշոր պարտքի ու աւերակ եկեղեցիի եւ վարժարանի մը հանդէպ, սակայն չի յուսալքուեցաւ, այլ լծուեցաւ աշխա-

ՕՆԵՆԻ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ

տանքի: Իր առաջին գործը եղաւ պարտքը թեթեւցնել ու վարժարանը նորոգելով տրամադրելի դարձնել զիւղին ուսումնատեանը աշակերտութեան: Չորս տարի առաջ յաջողեցաւ իր նպատակին մէջ, պարտքը վճարուեցաւ ու վարժարանը վերաբացուեցաւ: Կը մնար եկեղեցիին նորոգութիւնը, բայց ան ալ բազմաժախս գործ մըն էր ու ոչ ոք կը համարձակէր, մանաւանդ տնտեսական տագնապն ալ վըրայ հասած էր: Այսու հանդերձ կար աստին Հայ Ժողովուրդին աննկուն կամքը, որ զիտէր պանծացնել իր նախնեաց աւանդութեան պահպանումը: Թաղ. Խորհուրդը կ'ըս-

պատէր թելադրութեան ու քաջալերութեան մը, ան ալ չուշացաւ: Թօփգաբուցի երեք ազնիւ ու եկեղեցասէր ազգայիններ կը թելադրեն Թաղ. Խորհուրդը, ձեռնարկել նորոգութեան, խոստանալով իրենց նիւթական ու բարոյական օժանդակութիւնը: Կը կազմուի Մասնախումբ մը որ

ՍՏԵՓԱՆ Մ. ՍԷՄԷՐՃԵԱՆ

պիտի կատարէր նուիրահաւաքութիւնը Պոլսոյ եւ արտասահմանի հին Խասգիւղցիներէն եւ բարեսէր Հայ ժողովուրդէն: Բայց քիչ ետքը Մասնախումբէն շատեր ձեռնթափ կ'ըլլան գործէ, եւ աշխատանքը կը մնայ քանի մը հոգիներու վրայ, որոնք սակայն անընկուն հաւատքով ու եռանդեամբ կը փարին գործին: Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է Տիար Գրիգոր Սուրեանի եւ Արշակ Ալլահվէրտեանի ջանքերը, որոնք համբերատար ոգով դիմեցին հոս հոն ու վերջապէս ի գլուխ հանեցին գործը, փրկելով աւերումէ Խասգիւղի պատմական ու փառաւոր աւանդը: Աւանդ մը որուն վրայ գուրգուրացած էին իր ծոցէն հասնող սերունդները, ուր որ ալ ըլլան անոնք:

Գնահատելի աշխատանք ունեցան նաեւ Մասնախումբի անդամներէն Տեարք Տիգրան Տօղրամաճեան, Նշան Ճիհանեան եւ Պօղոս Գարագաշեան:

Աշխատութեան բաժինը բերած էր այս նորոգութեան գործին՝ նաեւ Պատրիարքարանի ելմտից Հոգաբարձութեան ատենապետ Տիար Թորգոմ Պոյաճեան:

Եկեղեցիին զանգակատունը հրդեհէ մը այրած ըլլալով՝ այդ պակասը կը լրացնէ իր անձնակազմէն Խասգիւղցի վաճառական Տիար Միհրան Տէմիրճեան:

Ս. Ստեփանոսի շիջելափառ Տաճարը գտած էր վերջապէս իր նախկին փայլուն վիճակը: 1930 Սեպտ. 5ին Խասգիւղ ապրեցաւ պատմական ու յիշատակելի օր մը: Նոյն օր կատարուեցաւ Եկեղեցիին բացումը հանդիսաւորապէս եւ տեղի ունեցաւ կրկնածումի փառայեղ արարողութիւնը, որուն նախագահեց Ամեն. Նարոեան Ս. Պատրիարքը եւ մատոյց առաջին Ս. Պատարագը նոր օծուած Սեղանին վրայ: Կատարեցին օծումը միւս մասերուն Տ. Տ. Սմբատ Գազազեան, Սարգիս Տ. Սարգսեան Սրբազանները, եւ մասնակցեցան քահանաներ ու երաժշտապետներ: Եկեղեցին հակառակ իր ընդարձակութեան՝ նեղ կուգար խուռներամ բազմութեան, որ փութացած էր հեռաւոր ու մերձաւոր թաղերէ, որոնց դէմքին վրայ կը փայլէր ուրախութիւնը, տեսնելով փառաւոր հանդէս մը Եկեղեցւոյ օծման, զոր չէր տեսած շատ տարիներէ ի վեր:

Պատարագէն վերջ ճաշասեղան մը տրուեցաւ Եկեղեցիին վերնատան մէջ 150 հրաւիրեալներու, ուր բանախօսութիւններ տեղի ունեցան Տիարց Միքիման Մանավեանի, Պետրոս Կարապետեանի, Վահրամ Մարգարեանի եւ Պարոյր Քէչեանի կողմէ, որոնք պանծացուցին ու վերյիշեցին անցեալին փառքը եւ Խասգիւղցիին աւանդասէր զգացումները: Պ. Քէչեան իր մանկութեան յիշատակներէն պատմեց քանի մը դրուագ, յիշեց հարիւրամեայ Արծրունի քահանան, որ չի նայելով իր յառաջացեալ տարիքին, ամէն Դունբացէքի արարողութեան պիտի մասնակցէր վարագոյրին ետեւէն գոչելով. «Ո՞վ են սոքա զի բացիցա՞ր»: Ս. Պատրիարք Հայրը որ արդէն պանծացուցած էր իր կուռ եւ իմաստալից քարոզիչը Խասգիւղցիին եկեղեցանուէր զգացումները, հոս ալ օրհնեց յիշատակը բոլոր անոնց, որոնք սատար հանդիսացան վերականգնելու այս գեղեցիկ աւանդը, որ եկած հասած էր մինչեւ ներկայ սերունդը, եւ մաղթեց որ յաւիտեան կանգուն մնայ այս սուրբ Տաճարը:

Սեղանին ներկայ էր նաեւ Տիար Անտօն Օհանեան՝ որուն նիւթական ու բարոյական օժանդակութիւնները զրեթէ Պոլսոյ բոլոր թաղերուն ծանօթ է ու միշտ գնահատ-

ուած անոր բարեսիրական զգացումները: Տիար Օհանեան՝ այս սեղանին վրայ, ոչ միայն իր նուէրը տուաւ, այլ եւ հրաւիրեց ներկաները մասնակցելու նուիրահաւաքութեան եւ իր սրտայոյզ կոչին շնորհիւ կարելորդ գումար մը գոյացաւ:

Սեղանին վրայ Տիար Միրիճան Մանուկեան, Ատենայեան Թաղ. Խորհրդոյ, հետեւեալ գրաւոր բանախօսութիւնը ըրաւ:

Ամենապատիւ

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՀԱՅՐ

Հայ ազգին գոյութեան դարաւոր պաշտպան ու վայրկաւոր ժողովուրդին կապակցութեան միակ ազդակը եղած է մեր եկեղեցին: Որքան ու-

ԿԻՐԿՈՐ ՍՈԳՈՄՈՆԻԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԱՎԷԱՎԱԿԻԱՆ

րախառնի պարագայ մըն է մեզ ամենուս համար, երբ այսօր արժանի կ'ըլլանք պատմական հոյակապ անցեալ մը ունեցող եւ սակայն դժբախտ պարագաներու բերուածով աւերուած այս եկեղեցւոյն վերանորոգման և կրկնածումի հանդիսութիւնը կատարել:

Այս ուրախ առթիւ յանուն գիւղիս Թաղ. Խորհրդոյ խորին շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ նախ Զերդ Ամենապատուութեան, որ իբրեւ պետը եկեղեցւոյս, ի սպաս դրաւ իր բոլորանուէր ջանքերը եւ այն ամէն անոնց՝ որոնք թաղականութեանս նկուն ոյժերուն զօրավիճ հանդիսացան եւ սիրայօժար բերին իրենց թանկագին օժանդակութեան բաժինը, զլուս հանելու համար Ս. Ստեփանոսի այս տաճարի վերանորոգման դժուարին գործը:

Խօսքս վերջացնելէ առաջ շնորհակալութեան պարտք մը ունի Խորհուրդս Թօփաքաւրի ազգայնոց յարգելի ներկայացուցիչներուն, որոնք յղացան ու թելադրեցին մղում տալով գործին ու շարունակական այցելութեամբ սատար հանդիսացան: Նոյնպէս Խորհուրդիս յարգելի գանձապետ Տիար Գրիգոր Սուրենի որ իւր կարելին ու կրնամ ըսել, աւելին ալ ըրաւ այսօրուան մեր աչքին առջև երեւցող գործը յաջողութեամբ ի գլուխ հանելու համար:

Տիար Արշակ Ալլահվէրտեան ընդհանուր ուրախութեան մէջ կարգաց տեղեկագիր մը, որ կը ցուցնէր նորոգութեան գործին առթիւ տարուած անձնուէր ջանքերը եւ եղած նուիրատուութիւնները: Ահա այդ տեղեկագիրը:

Ամենապատիւ

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՀԱՅՐ

Զեր Բարձր Սրբազնութեան թոյլտուութիւնը կը խնդրեմ նախ ի դիմաց նորոգութեան Մասնախումբի, նորոգութեան նուիրուած մեր գործունէութեան մասին փոքր ինչ ծանօթութիւն տալու ներկայ պատմական սեղանին շուրջ: Երբ Զերդ Սրբազնութեան հովանիին ներքեւ վերաբացումը կատարեցինք այսօր Թաղիս Ս. Ստեփանոսի Տաճարին, դժբախտաբար փակ էր մնացած երկար տարիներէ ի վեր հաւատացեալներու առջեւ, Գաւառահայ Գաղթականներու իբր ապաստանարան տրամադրուելէն: Այդ զանգուածային բնակութիւնը եկած աւերած էր անզգոյշ հարուածներով գուրգուրանքի առարկայ մեր եկեղեցին:

Պոլսահայութեան եւ մանաւանդ Թաղիս պարծանքը եղող այս վեհաշուք Տաճարին փակ մնալը եւ անշքացած վիճակը վիշտով կը դիտուէր Խասգիւղի պատուարժան Թաղեցիներէն, որ գիտակ էր իր անցեալին: Իր ծոցէն հասած Ամիրներ, հարուստներ ոչ եւս էին եւ մըտաւորականներ անօտարացած, որոնք կարող էին հիմնել ու հիմնած ալ էին 1729 Թուականներուն առաջին փայտաշէն, եկեղեցին, եւ 1804ին վերաշինած եւ 1831ին վերականգնած էին ներկայ հոյակապ եկեղեցին իբրեւ անխորտակելի աւանդ մը հայ սերունդներուն: Ահա այս աւանդին աւերուած վիճակն էր որ կը մտատանջէր Խասգիւղցին, բազմածախս նորոգութեան մը անկարելիութեան հեռանկարէն:

Եթէ այս Թաղը աղէտահար եղած էր, բայց կար աստին կորովի նկարագրով Պոլսոյ հայ ժողովուրդը որ կրնար օգնութեան փութալ սիրայօժար երբ դիմուէր ու նիւթական զոհողութիւններով վերակազմելու իր բոլըր, միայն նախաձեռնարկողի մը թելադրութիւնն էր որ կը պակսէր:

Ներկայ Պատ. Թաղ. Խորհուրդը թէեւ նախանձախնդիր Ս. եկեղեցւոյս պայծառութեանը, բայց անոր նիւթական միջոցները անզօր էին բազմածախս մատակարարութենէ բաժին հանել նորոգութեան պէտքին:

Խասգիւղի Պատ. Թաղեցւոց ակնկալած թելադրութիւնը եկաւ Թօփգարուի ազգայիններէն, որոնք իրենց բարոյական թէ նիւթական օժանդակութեամբ եւ յարատեւօրէն Թաղս այցելելով. ծնունդ առաւ նորոգութեան Մասնախումբին կազմութիւնը. Պարտք կը համարին յայտնել հրապարակաւ մեր շնորհակալութիւննելը, այդ եկեղեցասէր Թօփգարուցիներուն, Տեարց Օննիկ Յարութիւնեանի, Ստեփան Սեմերճեանի եւ Տիգրան Դօլանճեանի:

ՄԻՀՐԱՆ ՕՀԱՆԵԱՆ

հասցնէր 100 Տոլարի նուէր մը. իրեն Յիշատակին առջեւ կը խոնարհինք յարգանքով եւ երախտագիտութեամբ. Այս նուիրատուութիւնը խթան մը եղաւ ազգայիններու օժանդակութիւնը խնդրելու զործին ընդարձակման հրամայական պահանջին ի նպաստ, ինչ որ փութացուցին:

Ստացուած գումարները՝ առանց նկատի առնելու քանակը, աստիճանական նորոգութիւններու սահմանուեցաւ, սկսելով նախ շրջանակներու եւ ապակիներու շինութենէն, որ արժեք 500 ոսկի. Իւղաներկում 425 ոսկի, ելքերական զեանդում 320 ոսկի, որմերու եւ ձեփերու նորոգութիւն 350 ոսկի, եւ զանազան ծախքերու, որոնց ընդհանուր գումարը թէեւ կը յանգի 1600 ոսկիի, բայց ասոնցմէ զուրա

նորոգութեան Մասնախումբը կազմուեցաւ եւ անջատարար գործեց առանց բեռ ըլլալու թաղային Սնտուկին վրայ. Նախապէս թէեւ ստուարաթիւ, բայց հետզհետէ անդամներու թիւը նուազելով, աշխատութեան մեծագոյն բաժինը մնաց Թաղեցւոց ծանօթ անձերու Տեարց Գրիգոր Սուրեանի եւ Արշակ Ալլահլէրտեանի եւ օժանդակող Տիկիներու եւ Օրիորդներու վրայ:

Նորոգութեան Մասնախումբը հազիւ 200 ոսկեոյ չափ գումար մը հաւաքած էր, երբ ծայր տըռաւ տնտեսական տագնապը, եւ մեզի շփոթեցուց 3000 ոսկի նախատեսուած ծախքին առջեւ եւ սպասման շրջան մը ունեցանք. Հանգց. Պատրիկ Էֆէնտի Կիւլպէնկեան, ինչպէս ուրիշ առիթներու մէջ, եկեղեցւոյս նորոգութեան ի նպաստ, կը

ՊՍՏԵՐԷ ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

պարտքով մօտաւորապէս 300 ոսկիի ծախք մը եղած է Դասին մէջ ձգուած մոմլաթի եւ այլ պէտքերու:

Ծախքերը եղած են խղճմտօրէն եւ հակակշռի տակ, ինչ որ կը հաստատեն արդիւնաբերուած աշխատութիւնը եւ Պատ. Ազգայինք կրնան վստահ ըլլալ թէ նուիրուած ամէն գումար յումպէտս չէ վատնուած: Մասնախումբս իր հասոյթներուն ու ծախքերուն հաշիւը պիտի ներկայացնէ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ միջոցաւ Տնտես. Խորհրդոյ ի քննութիւն:

Կատարուած վերոյիշեալ աշխատութիւններէն զատ զգալի պէտքը կար նստարաններու, Ձահերու, Կանդեղներու եւ սեղանի ոսկեզօծման:

Այս պակասներէն նստարանները հոգաց Միհրան Է. Փհանեան եւ 400 ոսկիէն աւելի արժող քսան նստարաններով օժտեց Եկեղեցին: Նոյնպէս Մաաեհ Է. Փ. Մասեհեան միանուագ նուիրեց 150 ոսկի, պէտքի մը յատկացուելու համար:

Մասնախումբս այս մեծայարգ Բարերարներուն հրապարակու իր երախտագիտութիւնը եւ շնորհակալութիւնը կը յայտնէ: Շնորհակալութիւն նաեւ Մայր Եկեղեցւոյ Պատ. Թաղ. Խորհուրդին, որ Ս. Եկեղեցւոյս նուիրեց մէկ մեծ եւ չորս փոքր ջահեր, Օրթագիւղի Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ, եւ Ղալաթիոյ Պատ. Խնամակալութեան որոնք զանազան մեծութեամբ 20 կանդեղներ նուիրեցին, Բերայի Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ, որ նուիրեց ութը հատ արծաթեայ թանկագին կանդեղներ:

Կատարուած այս աշխատութիւններէն եւ բարեգործութիւններէն պէտք չէ հետեւցնել որ աւարտած են նորոգութիւնները, ընդհակառակն պէտք կայ կամարի իւղաներկումին, Սեղանի ոսկեզօծման, Մաթի Տաճարի քովնտի մասերուն նորոգութեան: Մասնախումբս ժամանակ մը եւս իր գոյութիւնը կը փափաքի պահել, պակսած մասերու նորոգութիւնն ալ ի գլուխ կարենալ հանելու համար, վստահ եկեղեցասէր ազգայիններու առատածեռն նուէրներուն, զորս սիրով պիտի ընդունի:

Օրուան հանդիսութեանց առթիւ Մասնախումբս երախտագիտական պարտք կը համարի ուղղել իր մաղթանքները հանրապետութեան վսեմ. Նախագահին եւ Հարիչներուն արեւշատութեան, որոնց բարձր հովանիին տակ ապրող Հայ ժողովուրդը կանգուն կը պահէ Եկեղեցական եւ Կրթական Հաստատութիւնները:

Շնորհակալութեան պարտք մը եւս ունինք յայտնել Ձերդ Սրբաշնութեան, Բոլոր Գերապատիւ Եպիսկոպոսաց, Արժանաշնորհ Բահանայից եւ Պատուարժան Դպրապետներու ու երաժիշտներու եւ մանաւանդ առատածեռն հայ ժողովրդիան, որ գիտցաւ չէնցնել մեր գիւղը իբր ազգային արժանապատուութեան պարտաւորութիւն, եւ Հայ Մամուլին, որ իր էջերը լայնօրէն բացաւ հրատարակելով նուիրատուութիւնները ի քաջալերութիւն:

ԽԱՍԳԻԻՂԻ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԱՌԱՋԻՆ ԴՊՐԱՏՈՒՆԸ

Խասգիւղ ժ.Ը դարուն կրթական օրրան մը եղած է, տալով հայ մանուկներու մայրենի դաստիարակութիւն մը: Բացի Տ. Խաչատուրի իր տան մէջ հիմնած հոգեւտուն-դպրոցէն, 1728 ին Ս. Ստեփանոս Եկեղեցիին քովիկը կը շինուի նաեւ դպրատուն մը, ուր կը դասախօսէ նօտար Աբրահամ դպիր, ինչպէս յիշած ենք ի վերեւ:

Ս. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

Այս վարժարանին սկզբնաւորութեան թրուականին մասին տարբեր կարծիքներ կը յայտնուին: Կ'ըսուի թէ 1823 Յուլիս 4ին կը շինուի Ներսէսեան վարժարանը միւթէվէլլի ձանիկ ամիրային ձեռքով: Ուրիշ տուեալի մը համաձայն ձէզայիրեան Մկրտիչ ամիրայ, որ Խասգիւղի Եկեղեցիին միւթէվէլլին էր, 1836 ին կը շինէ առատ նուիրատուութեամբ եւ իր կողմէն նազըր կը կարգէ Բէրէստէճի Պետրոս եւ Յակոբ աղաները: Իսկ մենք աւելի հաւանական կը նը-

ԴՐԱԳՈՐ ԱՂԱԹՕՆ

կատենք վարժարանին ճակատը դրուած արծաճագրութեան, որ կ'ըսէ՝ «շինեալ յամին 1832 ի տեղի հնագունին» առանց յիշելու ձէգայիրեան ամիրային անունը:

ձէգայիրեան ամիրայ որ ուսումնասէր անձ մըն էր, գործակցութեամբ Նեվրուզեան Յարութիւն ամիրայի 1836ին:

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

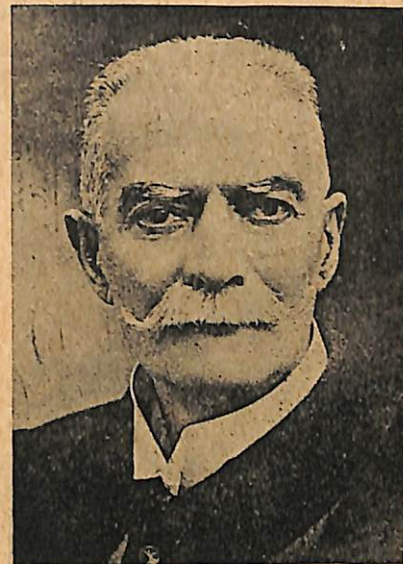

ՌԷԹԷՈՍ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

մեծ զարկ կուտայ վարժարանին, ու ծաղկեալ ու փայլուն վիճակի մը կը վերածէ: Այս վարժարանը, ուր կը յաճախեն 600 ի չափ աշակերտներ, կրնայ նկատուիլ Կ. Պոլսոյ առաջին կարեւոր Հայ կրթական Հաստատութիւնը, ուր կ'աւանդուէին գիտութիւններ, բնագիտական փորձերով, եւ ուր բացի Հայերէնէ եւ Թուրքերէնէ, կ'աւանդուէին նաեւ Ֆրանսերէն եւ Իտալերէն: Ներսէսեան վարժարանի գլխաւոր Հոգաբարձուն էր Նիկողոս աղա Հովեան († 1858) որ հրատարակած է երկու տետր բանասիրական Նիւթերու վրայ: Ուսումնապետն էր Տէր Սահակեան Յովհաննէս Պատուելին, որ կ'աւանդէր նաեւ բնագիտութիւն: Նոյնպէս վարժարանի ուսուցիչներէն էր Տ. Գէորգ Արծրունի հայրը:

Խասգիւղ ԺԹ դարուն սկիզբները այսպէս իր Ս. Ներսէսեանով կրթական յառաջդիմութեան վառարանը կը հանդիսանայ, տալով ազգին հոյլ մը մտաւորականներ, եկեղեցականներ, պետական անձներ, բժիշկներ եւլն. եւլն.:

ձէգայիրեան նոյն վարժարանի ուշիմ աշակերտներէն 5—6 ը կը ղրկէ իր անձնական ծախքով Եւրոպա: Ասոնցմէ ԷԳրիգոր Աղաթօն (1823—1868) որ Կրինեօն կը ղրկուի, ուր երկրագործութիւն սովորելէ ետքը 1874 ին կը վերադառնայ Պոլիս եւ օգտակար ծառայութիւններ կը մատուցանէ Թուրք Հայրենիքին իբր պետական պաշտօնեայ եւ զնահատուելով երկրին վարիչներէն, 1868 ին Թուրքիոյ Հանրօգուտ շինութեանց նախարարի պաշտօնին կը բարձրանայ:

ՄԻՆԱՍ ԶԷՐԱԶ

Այս վարժարանը ծնունդ տուած է հոյակապ ղէմբերու եւ մեծ մտաւորականներու: Խասգիւղի սոխակները եղան Ռէթէոս Պէրպէրեան (1850—1907), Եղիա Տէմիրճիպաշեան (1848—1908) եւ գրագէտն Մինաս Զերազ (1852—1929) որոնք փայլուն աստղերը եղան Հայ գրականութեան եւ բանաստեղծութեան: Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան, Տ. Գէորգ Ա. քհնյ. Արծրունի, Օրացուցագիր Տ. Երեմիա, Ալթուն Տիւրրի, Փէշտիմալեան, Յովակիմեան, Մովսէսեաններ, Մկրտիչ Աղաթօն, Գրիգոր Մարգարեան, Բարթող Թելեան Տօքթ. Անդրէաս Փափագեան, Տօքթ.

Արծրունի եւ Պօղոս Քէրէստէճեան (լիսէի ֆրանսերէնի ուսուցիչ), եւ այլ բազմաթիւ կարեւոր անձնաւորութիւններ որոնց անունները յիշատակել հատորներ կը լեցնէ իրենց նախնական կրթութիւնը այս վարժարանին մէջ ստացած են: Կրնանք յիշել հոս նաեւ պատկերհան Անանեան, որուն գծած նկարները կը մնան Գնալըի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին եւ կը կրեն 1859 դեկտ. 6 թուականը:

Գ.Գ.Գ.Գ.Գ.Գ.Գ.Գ.

Պատմութեան Ներսէսեան վարժարանին մէջ եւ կը հսկեն առողջապահական վիճակին: Ատեն մըն ալ Ստեփան Ասլանեան եւ Մամուրեան 1845—1855 ին կ'անդամակցին Հոգաբարձութեան, որուն նախագահն էր միշտ Ճէգայիրեան:

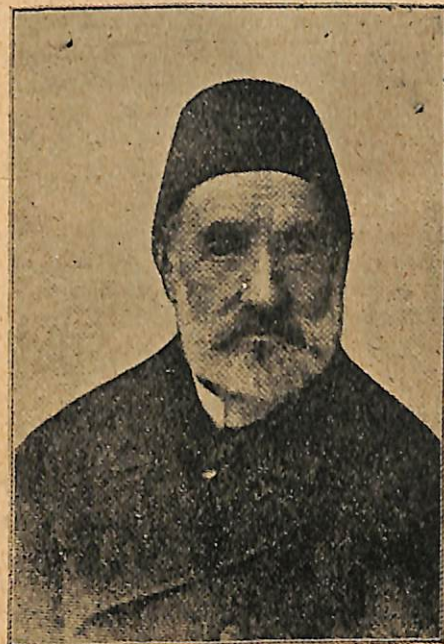
1838 ի ատենները զրոյց կը տարածուի թէ Ս. Ներսէսեան վարժարանին մէջ Բողոքականութիւն կը քարոզուի, որմէ ազդուած Ճէգայիրեան չուզեր այլեւս հոգալ ծախքերը եւ հարկադրեալ կը ճամբուին դասախօսները ⁽¹⁾:

(1) Ընդ. Օրացոյց Ազգ. Հիւանդանոցի, տարի 1901, էջ 292,

քայց ինչպէս կ'երեւի ուսումնասէր Ամիրան դարձեալ կը յօժարի իր հոգածութեան եւ գուրգուրանքին առարկայ ընել այս վարժարանը:

1874 աւան թուականներուն Խասգիւղի վարժապետն էր Կարապետ Տ. Մատթէոսեան, որ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդոյ քարտուղարի պաշտօնն ալ կը վարէր միաժամանակ:

Ահա այսքան բեղմնաւոր ու արդիւնալից փայլուն շրջաններ բոլորող այս վարժարանը բնականաբար պիտի հիմնար ու խալելուէր: Հարկ էր վերաշինել: Ս. Ներսէսեանի մէջ իր նախակրթութիւնը ստացող Թորոս էֆ. Բարաղամեան տեսնելով իր ուսած վարժարանին խարխուլ վիճակը, ինքնայորդոր փափաք կը յայտնէ ի հիմանէ վերաշինել ու ասոր համար 1500 հնչուն

Տ.Տ.Տ.Տ.Տ.Տ.Տ.Տ.

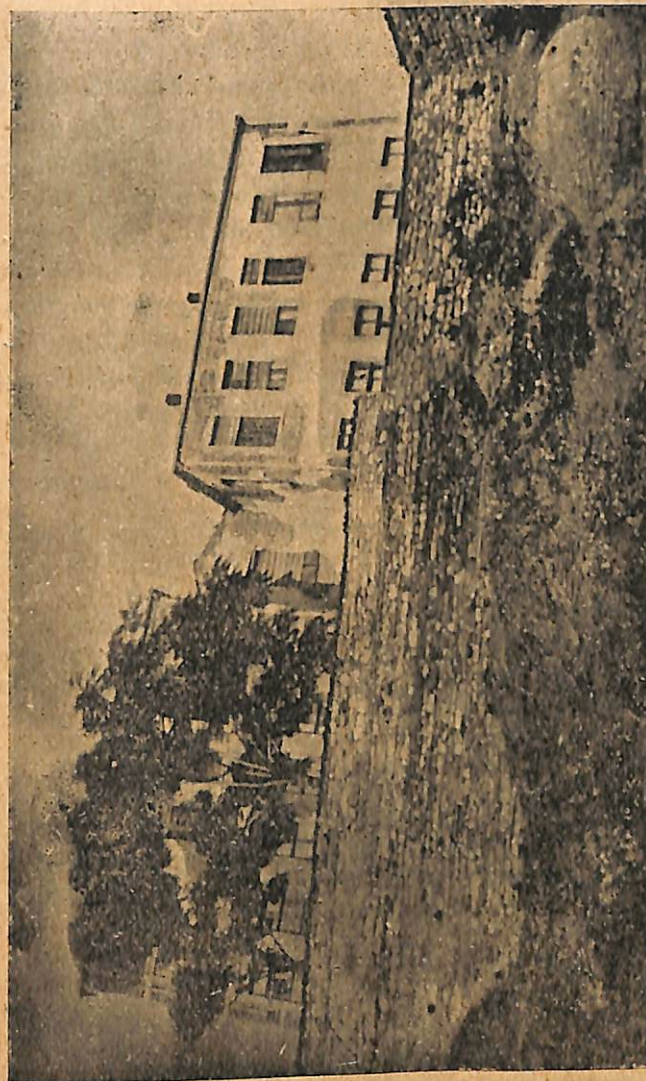
ոսկիի կտակ մըն ալ կ'ընէ: Իր կենդանութեանը իր իսկ ձեռքով կը գործադրէ կտակը ու գործակցութեամբ իր եղբորը Տիգրան էֆ. Բարաղամեանի եւ ճարտարապետութեամբ Գրիգոր Մելիտոսեանի կ'սկսուի վարժարանին շինութեան, ու կը բարձրանայ հսկայ քարուկիր շէնք մը: Կտակարարը հիւանդագին վիճակին մէջ բանիցս կ'այցելէ վարժարանը, որուն ներքին յարդարանքը կ'աւարտի 1905 Մայիս 1 ին: Հոգեւոր Օրմանեան Սրբազան ալ յաճախ

ԹՈՐՈՍ ԲԱՐԱԿԱՄԵՏՆ

Կ'այցելէր ու կը հսկէր շինութեան, կարեւոր հրահանգներ տալով: Շէնքը երկու մասի բաժնուած է, մին մանչերու եւ միւսը աղջիկներու: Շէնքին ճակատի արծանագրութիւնը սա է:

Սուրբ Ներսէսեան վարժարան
Շինեալ յամին 1832 ի տեղի հնագունին
Զարգացեալ հեզգիտէ եւ փայլեալ բազմաբեղուն արգասեօք
Վերաշինեցաւ բարուկիր եւ ի հիմանց
Աւդեամբք Թորոսի եւ Տիգրանայ հարազատաց Բարաղամեան
Վաղեմի առակեհաց տոյն վարժարանի
Սևառեցաւ Տեւադր ի 1 Մայիսի 1905 թուոյ
Ի Պատրիարքոսեան Տեառն Մաղափայ
Արքեպիսկոպոսի Օրմանեան

ՆՆՊԱՐԵՐՈՒ ԶՈՐՈՒՄՈՅԵՐ ԿՆԵՅՈՒ ՄՆԿԻԿՈՒԹՅՈՒ

ՀԱՆՊԷՍԵՆՐ Ս. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Այս վարժարանին փայլուն շրջաններուն աշակերտական քննութիւններն ու պարգեւաբաշխութեան հանդէսներն ալ շատ ճշիւ էին։ Ուսուցչապետ Ռէթէոս Պէրպէրեան, որ նախակրթութիւնը ստացած է այս վարժարանին մէջ, անոր տարեդարձի հանդիսութեան ատեն, 1870 Հոկտ. 11 ին, խօսած է իր առաջին բանախօսութիւնը զրաբառախառն Հայերէնով մը ու շեշտած է «Դպրոց»ին կարեւորութիւնը։ Այդ ճառը հրատարակած է Պէրպէրեան իր առաջին երախայրիքն եղող Առաջին Տերափին մէջ 1877 ու կ'սկսի այսպէս։

Եղբարք իմ,

Ձայնն որ կը բարձրանայ Ձեր մէջ, անձանօթ չէ ոչ այս յարկացեալ ոչ ալ Ձեզ, այս որմերն նուիրական, նորա առաջին թոթովմունքն են լսած եւ շատերն ի ձէնջ, նորա նախկին աշակերտաց հետ եւ զիրեանցն են խառնած։ Այս տան մի զաւակն եւ Ձեր մի եղբայրն է որ պիտի խօսի, անկարելի է որ այս շրթներէն ելնէ բառ մը, ու այս սրտէն բխէ խօսք մի, որ այս տան շահուն եւ Ձեր զգացմանց չլինի համաձայն։ Լսեցէք ինձ ապա վայրիկ մի։

Պէրպէրեան ապա Դպրոցին կարեւորութիւնը շեշտելով կ'ըսէ։

— Թերեւս նորա, որք չգիտեն հեռին դիտել, Թերեւս ոմանք յառաջդիմութեան սկիզբիկեանք՝ «Իւթօփի» մրմռան, ոչ Պարոնայք, կըսեմ նոցա, ոչ, այդ ապագայն երեւակայութիւն մը չէ, ստոյգ հեռապատկեր մի է լուսոյ եւ երջանկութեան, զոր հաւատացեալ ոգիներ բերկրութեամբ կը նշմարեն ներկային միզոյն եւ մշտն մէջէն, եւ որ յուսացողներու սրտեր կը պատէ եւ ճգունգն կը խրախուսէ։ Դպրոցն, այո, իւր մեծ զաւակն կերկնէ, եւ մէն մի օր նորա ծնունդն կը մերձեցնէ։ Աշխարհ այն ոսկեղինիկ դարուն կ'սպասէ ի յուսով եւ հաւատով, մոլթն՝ որ տակաւ առ տակաւ իւր սեւ վերաբոլուն կը ժողովէ եւ այն վիրապըն գիշերային որ քիչ քիչ իւրեանց որջերն գնան կծկիլ, այն մեծ օրուան ծագումն կ'իմացնեն։ Չտեսնէ՞ք, կ'ըսեմ նոցա, այն մեծ միջոցն որ կայ մարդկութեան ընթացից սկզբնակէտին եւ այն կէտին մէջ որ հասած է այսօր այս դարաւոր ճանապարհորդն, անհուն միջոցառաջին մարդէն մինչեւ 19րդ դարու մարդն։

Իբրեւ նմոյշ մը արտագրեցինք առաջին բանախօսութիւնը մեծ Ուսուցչին Պէրպէրեանի, որ ապա ոչ միայն կը զրէր սահուն ու գեղեցիկ աշխարհաբառ մը, այլեւ իր բնածին կարողութեամբ ու հմտութեամբը սաւառնելով փիլիսոփայական, իմաստասիրական եւ հոգեբանական զիտութեանց մթնոլորտներուն մէջ, կը տարփողէր ճշմարիտը, գեղեցիկը ու վսեմը։

ՀՐԴԵ ՀՆԵՐՍԵՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

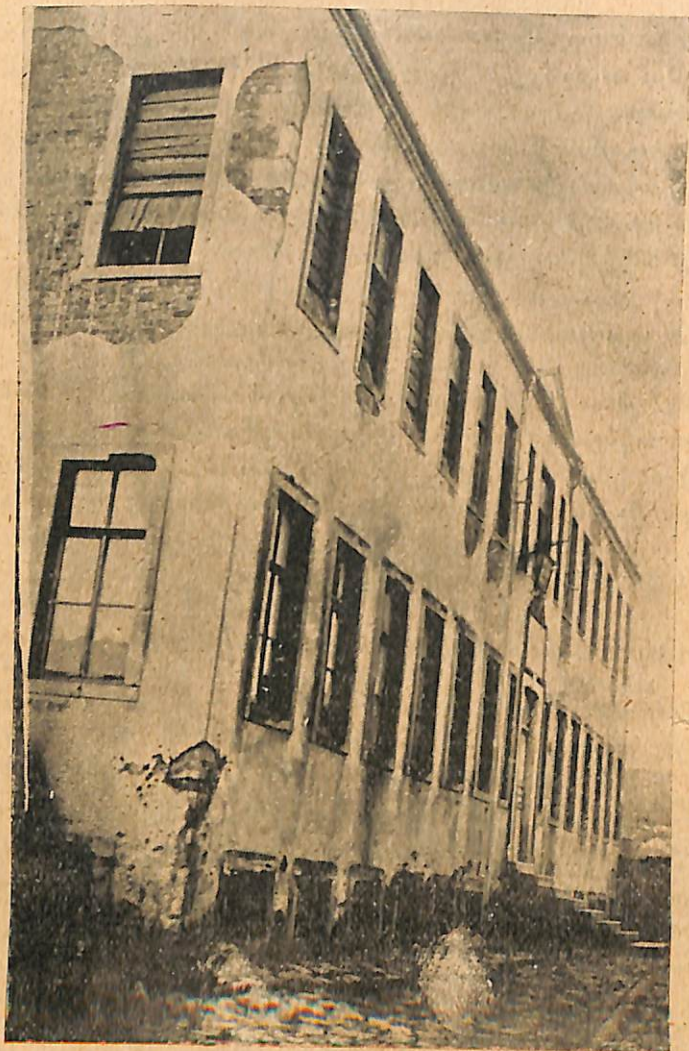
1897 Հոկտ. 12ին երեկոյեան դէմ Ներսէսեան Վարժարանի աշակերտաց յատուկ սրահին մէջ տախտակամածէն հրդեհի սկզբնաւորութիւն մը տեղի կունենայ, բայց շուտով առաջը կ'առնուի։ Ոստիկանութիւնը քննութիւն կը կատարէ ու կը հաստատուի որ դուրսէն պատճառ տրուած է հրդեհին՝ թշնամութեան համար։

ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Դժբաղդաբար ի չգոյէ կանոնաւոր արծանագրութեանց, կը պակսին մանրամասնութիւններ աշակերտութեան զանազան շրջաններու ելեւէջներու մասին։ Տրիւտեղեկութիւններէ կը հասկցուի թէ, 1859ին Մէարիֆի Ժողովի անդամ Բարունակ Պէյ Ֆէրուհիսանի կողմէ պատրաստուած վիճակագրութեան մը համաձայն, այն ատեն Ս. Ներսէսեան Վարժարանի աշակերտութեան թիւն էր 334 մանչ 170 աղջիկ։

1884ից 190 մանչ, 140 աղջիկ
1886ից 210 մանչ, 120 աղջիկ
1899ից 230 մանչ աղջիկ խառն
1904ից 99 մանչ, 80 աղջիկ

* * Թիշատակութեան արժանի կը համարինք Տիկ. Պիրի-ճիք անուն խառնալոյսի կըթասէր հայուհին, որ թաղուած

ԵՐԵՎԱՆԻ ՎԱՐՎԱՐԱՆ

(Քուլընտի լուսանկարուած նորոգութեան կարօտ արդի վիճակը)

է գիւղին Գերեզմանատունը 1861ին։ Սա իր կրթանուէր գործունէութեամբը ծանօթ է եւ իր ամբողջ ունեցած նիւթականը նուիրած է այս կրթական յարկին յառաջդիմութեան համար։

Մ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ ՎԱՐՎԱՐԱՆԸ

1916—1931 ՇԻՋԱՆԻՆ

Ինչպէս վերը ըսինք, Ս. Ստեփանոս Եկեղեցիին հետ Ազգ. Վարժարանն ալ Ընդհ. Պատերազմին զրաւուած էր ու աշակերտութիւնը բացը կը մնար։ Այն ատեն Ներսէսեանի 130 աշակերտները կամայ ակամայ գնաց միացաւ Բողոքականաց 40ի մօտ աշակերտներուն, ժողովարանի վարի յարկը, տնօրէնութեամբ Պատ. Բենիամին Պետրոսեանի։

Բողոքականները 1910էն ի վեր առանձին Վարժարան ունէին՝ ձեռնտուութեամբ Միսիօնարներուն, Պարագաներու բերումով միացած այս երկու Վարժարաններու ինամակալութիւնը կը յանձնուի երեք հոգիէ բաղկացած Մարմնի մը, որուն անդամներն էին Մըսթր Բիքս՝ յանուն Ամերիկեան Միսիօնարութեան, Պատ. Յովհաննէս Աղասեան յանուն Բողոքական հասարակութեան եւ Տիար Արտաշէս Սարգիսեան յանուն Ս. Ստեփանոսի Թաղականութեան։ Մինչեւ 1922 Պատ. Բենիամինի տնօրէնութեան տակ եւ Միսիօնարական ձեռնտուութեամբ կը շարունակէ այս միացեալ Վարժարանը։ Զինադադարին Գաղթականներու ընկալվայր կըլլայ Ս. Ստեփանոս եւ Ս. Ներսէսեան։ Նորէկ Գաղթականներու տղայոց յաւելումով ստուարացած 300ի մօտ աշակերտութիւնը դժուարաւ կամփոփէր իր նեղ պատերուն մէջ։ Այդ շրջանին (1922-23) Վարժարանին ղեկը կը յանձնուի Աւագ Ուսուցչուհի Տիկ. Զարուհի Աճէմեանի որ տարի մը կը յաջողի վարել գործը ու իրեն կը յաջորդէ Տիար Բենիամին Աբրահամեան։ 1924-25 շրջ-

ջանին Տնօրէնութեան կը կոչուի Տիար Գրիգոր Թէքմէն-
եան եւ որովհետեւ կրթական Օրէնքով, Աղօթատեղիին
մէջ Վարժարան չէր կրնար բացուիլ, 300ի չափ աշակեր-
տութիւնը Բողոքականաց Ժողովարանէն կը փոխադրուի
Ս. Ներսէսեան Վարժարան, այսպէս վերջ տալով Բողո-
քականաց ուրոյն Վարժարան մը ունենալուն պէտքին։
Գոյք, Գրասեղան եւն, ամէն ինչ կը փոխադրուի Ազգ.
Վարժարան։ Այս շրջանին Մէարիֆի կողմէ Թուրքերէնի
Ուսուցիչ կանուանուի Սէլահէտտին Պէյ, Նոյնպէս Պատ.
Աղասեանի գովիւի ջանքերով Մանկապարտէզի մը հիմը
կը դրուի-Օր. Արուսեակ Գարաեանի հսկողութեան տակ,
Ազգ. Խնամատարութիւնը եւս կսկսի կարօտ աշակերտաց
կէսօրեայ ճաշը տալ։ Ամերիկացիք դարձեալ կը շարունա-
կեն իրենց նիւթական օժանդակութիւնը, Թաղականու-
թեան մօտ ներկայացուցիչ ունենալով Բողոքական Բարո-
զիչ Պատ. Աղասեանը, Ազգ. Խնամատարութիւնը, որ կէ-
սօրեայ ճաշէն զատ, ստանձնած էր նաեւ Վարժարանին
նիւթական հոգը, Տիար Սուրէն Թորգոմեանը Տնօրէն կը
նշանակէ։ Սա եւս մէկուկէս տարի կը պաշտօնավարէ
ու թէպէտ օգտակար կ'ըլլայ Վարժարանին սակայն Թա-
ղականութեան հետ տարակարծութիւն մը ունենալով,
կը հրաժարի եւ իրեն կը յաջորդէ Տիար Կարապետ Կար-
սեան։ Սա կը պաշտօնավարէ երեք շրջան (1926-29)։ Այս
շրջաններուն եւանդամ Խնամակալութեան Պաշտօնը ինք-
նին վերջ կը գտնէ ու Վարժարանին կառավարութիւնը
ուղղակի կ'ստանձնէ Թաղականութիւնը, Ազգ. Խնամա-
տարութիւնը դադրեցնելով կէսօրուայ ճաշը, մէն մի Գաղ-
թական տղու համար կը վճարէ ամսական 50 Ղրշ.։
Բըլիֆին Պոլսէն մեկնելովը ու Խնամատարութեան հասոյթ-
ներու հետզհետէ նուազելովը, այս վերջինը մինչեւ ցարդ ամ-
սական 25 ոսկի կը վճարէ կանոնաւորաբար։ Ազնիւ Բարե-
բարունի մըն ալ յատկացուցած է Վարժարանին տարեկան
100 թղթոսկի, Ամերիկաքնակ նախկին Խասգիւղցի Տիար

Յարութիւն Միքայէլեան տարեկան 50 եւ Ազգ. Պատրիար-
քարանն ալ կտակադրամէ մը ամսական 20 թղթոսկի կու-
տան։ Մէարիֆն ալ իր օժանդակութիւնը կը բերէ 200
ոսկի 1929-30 ի շրջանին եւ 120 ոսկի 1930-31ի շրջանին
նպաստելով վարժարանին։

Խասգիւղի Աղբատախնամ Մարմինն ալ երկուքուկէս
տարի հոգացած է Վարժարանին կարօտ տղոց Դպրոցա-
կան Թոշակները, գրեմական, հագուստի ու կապուստի
պէտքերը։ Իր Պիւտճէին անձկութեան պատճառաւ երկու
տարի առաջ կը դադրեցնէ այս օժանդակութիւնը սպասելով
յաջող օրերու։ Ներկայիս կը հոգայ միայն գրեմական եւ
այլ պիտոյքները կարօտներու։ Այժմ ոյժ կը տրուի տղայոց
Դպրոցական Թոշակին գանձման, որով գրեթէ ինքնաբաւ
վիճակ մը ստացած է 1929 1931 շրջաններուն Տնօրէնուհի
Կանուանուի Օր. Ազնիւ Ճանիկեան, որ արձակուրդով Ե-
գիպտոս մեկնած ըլլալով, փոխ-Տնօրէնի պաշտօնը յանձ-
նուած է Տիար Հմայեակ Ուղուրլեանի։

Ս. Ներսէսեան Վարժարանը կը մատակարարուի տա-
րեկան 2670 ոսկի աղբատիկ Պիւտճէով մը, որուն 1000
ոսկին կը վճարէ Թաղականութիւնը։ Աշակերտութեան
թիւն է 100 110, որուն 30ը Մանկապարտէզի փոքրիկներ
են, իսկ մնացեալը նախակրթարանի Ա. Բ. Գ. կարգերը
կը կազմեն կէս առ կէս մանչ եւ աղջիկ, մեծամասնաբար
Գաղթական տղար, Նախապէս Նախակրթարանը կը բաղ-
կանար երկու կարգէ, 1930-31ի շրջանին կաւելնայ նաեւ
երրորդ կարգ մը, Վարժարանին հիմնադիրն է Տիար Հայ-
կազուն Սեմէրճեան, իսկ Ուսուցչական կազմը կը բաղ-
կանայ հետեւեալներէ, Հանէր հանրմ, Դպրահիմ պէյ, Տիկին
Եղիսաբեթ Բարունակեան, Տիկին Եպրաքսէ Գաբամանեան
(Մանկապարտիզպանուհի) Տիկին Զարուհի Տատուրեան
Ուսուցչուհի։

* Արմաշական Տ. Պարգեւ Ծ. Վարդապետ Դանիէլ-
եան՝ աշխարհական անունով Հայկ, բնիկ Խասգիւղցի, Ներ-
սէսեան վարժարանի աշակերտ՝ որ չէ մոռցած իր ծննդա-

Վայրի վարժարանը՝ եւ իբրեւ երախտագիտութեան նշան-
կտակ մը ըրած է ի նպաստ այդ վարժարանին : Պան-

Տ. ՊԱՐԳԵՒ Ժ. ՎՐԴ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

տրմա գտնուած ատեն, 1915 Օգոստոս 5 Թուականաւ
Կտակագիր մը յանձնած է Օհանեան Տ. Ոսկի Քահանային .

որ զայն յանձնած է Պատրիարքարան, Վախճանեալ Վարդապետը ըր կտակագրին մէջ կ'ըսէ թէ՝ ունի 15 Դրէտի ձօնսիւյէ, երկու ապահովագրութիւն երկու Ընկերութեանց մօտ. առաջինը 200 Անգլ, Ոսէիի եւ երկրորդը 5000 Ֆրանգի զորս կը կտակէ կէս առ կէս Արմաշու Վանքին եւ Խասգիւղի Ս. Ներսէսեան Վարժարանի ու Եկեղեցւոյն: Թաղ. Խորհուրդը կը յաջողի այս գումարէն մաս մը ձեռք բերել ու յատկացնել Եկեղեցւոյ ու Վարժարանին անմիջական պէտքերուն:

ՃԻՋԱՅԻՐԼՆԱՆ ՄԿՐՏԶԻ ՄԱՀԸ

ՆԻ ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐԻՒ ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆԸ

Ինչպէս վերը յիշեցինք, ձեզայիրեան Մկրտիչ Ամիրա-
յան ծառայութիւններ մատուցած է, որքան եկեղեցիին,
նոյնքան եւ առաւել Ս. Ներսէսեան Վարժարանի։ Ահա այս-
քան բեղուն եւ արդիւնաւոր եւ իրաւամբ Մեծ կոչուելու
արժանի այս Ամիրան 1861 Ապրիլ 1ին կը վախճանի ու
փառաւոր Յուդարկաւորութիւն մը կը սարքուի Ս. Ստե-
փանոս Եկեղեցւոյն մէջ։ Ներսէս Պատրիարք, այդ թու-
կանին դեռ Վարդապետ ու Քարոզիչ նոյն Եկեղեցւոյն,
կը խօսի Դամբանականը ու աշխարհի ունայնութիւնը
բացատրելով, կը տարփողէ միայն Աստուծոյ մեծութիւնը
հրետորական շեշտերով, պարզ անսեթեւեթ, բայց պատ-
կերալից ու տպաւորիչ ու կը յիշեցնէ նշանաւոր Մասիյոյնի
եւ Պոսիւէի դամբանականները։ Ահա Ներսէս Վրդ. Վարժա-
պետեանի խօսած Դամբանականին յառաջաքանը, ուրկէ
ետքը կը թուէ ձեզայիրեանի առաքինական կեանքը եւ
կրթանուէր եւ եկեղեցասիրական գործունէութիւնը։

Միայն Աստուած է մեծ, եղբար՛ք, մանաւանդ այս մահուան ժամուն՝ երբ աշխարհիս մեծամեծ աշխարհակալներու՝ երբ փառօք պերճացեալ մեծապանծ իշխաններու մեծութիւնը մահուան ցուրտ շիրմին տակ կը պաղիւ Նո՛ս, այս մահահամոյր դագադին մէջ, ամէն մեծութիւն եւ ամէն փառք կը մարին ու կը լռեն։ Աշխարհիս մեծութեան ու հարստութեան սահմանը հոս է. ասկից անդին չ'անցնիր Աստուած է միայն մեծ, եղբար՛ք եւ Հա՛րր պատուականք. մանաւանդ այ՛ն ա-

տեն կ'ըզգանք անոր մեծութիւնը, երբ ահա՝ այսպէս մեծեր անշնչացեալ կը տեսնենք: Հոս, աշխարհիս ամէն փառքերովը պերճացեալ Սողոմոն այս տիւր դագաղին մէջէն՝ «Ունայնութիւն ունայնութեանց» կը պողայ: Հո՛ս այս ցուրտ շիրմին տակէն, Մեծն Արտաշէս «Աւաղ փառացս անցաւորի» կ'աղաղակէ: Ո՛հ, այս յաւիտենականութեան դրան մուտքին մէջ. մարդս որչա՛փ կը պզտիկնայ, այս կէտին, ամէն ինչ որ Աստուած չեն՝ կ'ոչնչանան...

Աստուած միայն է մեծ, եղբա՛րք, եւ միայն անվախճան: Երանի՛ այն Քրիստոնէից որ Աստուծոյ նման մեծ ըլլալու երջանկութիւն ունին: Այո՛, այս տկար մահացուն, այս հողազանգուած մարմինը, որ աշնան հովերէն տարուբերեալ ազագուն տերեւի մը կը նմանի, որուն օրերը ստուերի պէս կ'անցնին կ'երթան, որ իր բաղձանքներուն ծայրը գերեզմանին ցուրտ քարը կը գտնէ: որ ուրախութիւն փնտռելով այս սեւերը եւ տրտմութիւնները կը գտնէ այս մահացուն ալ մեծ է...:

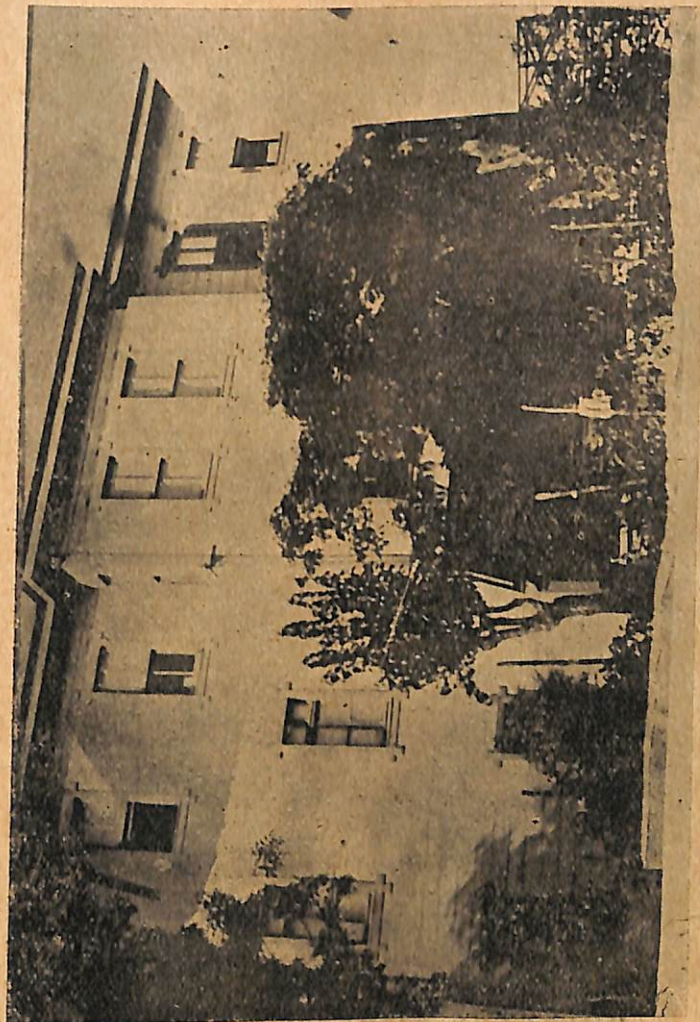
Երանի՛ այն մարդոց՝ որ աշխարհէս շատ մեծ են: Այո՛, ո՛վ Քրիստոնեայ, աշխարհս քու մեծութեանդ առջին ոչինչ է: Նայէ՛ որ սա յաւիտենական բռնէն անցած ատենդ փոքրկացած չըլլաս, քու ազնուականութեանդ կնիքը ճակտեղ սրբուած չըլլայ:

Քրիստոս մեծ էր. Անոր սիրտը ահաւոր ժայռ մ'էր աշխարհիս արկածներուն մէջտեղը զետեղեալ, որուն վրայ ամէն ալիք՝ ծախողութիւն եւ յաջողութիւն, հարստութիւն եւ աղքատութիւն՝ կը փշուէին ու կը խորտակուէին, ինքն անշարժ ու անխախտ կեցած: Անոր Աստուածային աչքերը անմահութեան կայծակներ կը ցոլացնէին. ու այն կայծակնացայտ աչքերը միայն տառապեալ մարդկան հոգեւոր եւ մարմնաւոր թշուառութեանց վրայ արտասուաց կաթիլներ կը թափէին. — անմահ արտասուք որ իւր դժուարընտել խաչին վրայ, զլսին փուշ պսակէն, ձեռացն՝ ու ոտից բեւեռներէն թափթփած պատուական արեան կաթիլներուն հետ խառնուելով շոգին երկինք՝ Հօր Աստուծոյ գահը բարձրացաւ, ուր մեր կորստեան ձեռագիրը եղծեց:

Գ.Ս.ԼՃԱՅԵԱՆ ԱՂԶԵԱՆՑ ՈՐԲԱՆՈՑ

Խնասգիւղի կարեւոր կրթական հաստատութիւններէն մէկը եղած է եւ է ցարդ Գալփեան աղջկանց որբանոցը: Իր հիմնադրութեան թուականէն սկսեալ մինչեւ այսօր, այսինքն 65 տարիներէ ի վեր անընդհատ առարկայ եղած է ան Ազգին գուրգուրանքին եւ թուրք հայրենակիցներու

եւ օտարներու հիացումին: Այս հաստատութեան հիմնադիրն է Գալփայեան Սրբուհի Գարթալցի համեստ հայուհի

Գ.Ս.ԼՃԱՅԵԱՆ ԱՂԶԵԱՆՑ ՈՐԲԱՆՈՑ

մը որ 1865ի «գուլերային տարին», բազալերուելով եւ րոպայէն նոր Պոլիս եկած Կարապետ վրդ. Շահնազար-

եանի եւ Խասգիւղի Քարոզիչ Ներսէս եպիսկ. Վարժապետեանի, Տ. Գրիգոր Քհնյ. Արժրունիի եւ Թաղ. Խորհր-

ԳԱԼՖԱՆԱՆ ՈՐԲԱՆՈՅԻ ՄԱՏՈՒՌԸ

դոյ խրախուսիչ թելադրութիւններէն, բացարձակապէս անտէրունջ 17 որբուհիներ՝ 2.10 տարեկան, կը հաւաքէ:

եւ իր խնայողութեամբ — վասնզի տիվալի եւ սրմայի գործով կգրաղէր — եւ Բարեսէրներու նուիրատուութեամբը

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄԱՏՐՊ. ՆՇԱՆ ԳԱԼՖԱՆԱՆ

(Հիմնադիր Մայր. Գալֆ. Որբանոցի)

Տագէս Ամիրայի տունը գնելով կը հաստատէ Խասգիւղէ մէջ յանուն Ս. Աստուածածնայ որբանոցը, որուն պաշտո-

Նական բացումը կը կատարուի 1866 Նոյ. 21ին. Որբուհիներու թիւը հետզհետէ կը շատնայ եւ Սրբուհի Մայրապետ, որ հակառակ գեղեցիկ աղջիկ մը ըլլալուն, 18 տարեկան գարուն հասակին մէջ իսկ ուխտած էր Մայրապետ ըլլալու եւ հագած մայրապետական սեւ բոդը, բոլորովին կը նուիրուի Որբուհիներուն, տալով անոնց միաժամանակ թէ մայրենի դաստիարակութիւն եւ թէ սորվեցնելով ասեղնագործութիւն եւ ձեռական արհեստներ:

Սրբուհի Մայրապետին կեանքն ու գործունէութիւնը գրած է Գրիգոր Մարգարեան՝ Ազգ. բազմարդիւն Ուսուցիչը, յատուկ Գրքոյկի մը մէջ՝ կարեւոր վաւերագրերով եւ մենք հոս աւելորդ կը համարինք կրկնել զանոնք: Սրբուհի մայրապետ 24 տարի կը վարէ այս Հաստատութիւնը ու կը վախճանի 1889 Յուլիս 4ին շրջապատուած իր սիրասուն Որբուհիներէն «ախ անուշիկ զաւակներս, մնաք բարով» վերջին խօսքը արտասանելէ յետոյ: Ազգ. Յուղարկաւորութիւն մը կը կատարուի եւ Հոգելոյս Օրմանեան Սրբազան կը խօսի պերճիմաստ դամբանական մը՝ պանծացնելով անոր օրհնեալ յիշատակը: Հանգ. Մայրապետին մարմինը կամփոփուի իր իսկ հիմնած Մատուռին մէջ. որ կը զըտնուի Որբանոցին պարտէզը, կը դրուի վրան շիրիմ մը սաարձանագրութեամբ:

Սրբուհի Մայրապետ
Նեան Գալճայեան
Ծնաւ ի Գարբալ 1822 Փետրուար 17
Ի գուր որոց հարեալ ի սիրա
Եղև Հիմնադիր Որբանոցիս
Յամին 1866 Յունուար 1
Անխոնջ Զանիւք եւ սիրալիր խնամովք
Պահեալ զայն զամս բաճեւոյս
Վախճանեցաւ ի արդեամբք
Յամին 1889 Յուլիսի 4
Եւ ամփոփեցաւ առաէն ի Յուլիս 9
Տէր հանգուցէ եւ լուսաւորեցէ:

ՄԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՕՐԲԱՆԵԱՆ

Խեղճ Մայրապետը չի կրցաւ տեսնել իր հաստատութեան 25 ամեայ Յոբելիանի փառաւոր հանդէսը, որ տեղի ունեցաւ իր մահէն երկու տարի ետքը, այսինքն

1891ին: Այս հանդէսին առթիւ է որ մեծ Ուսուցչապետը՝ Ռէթէոս Պէրպէրեան կը խօսի գոհար ատենաբանութիւն մը, եւ կը յուզէ ու արցունքներ կը խլէ ներկայներէն: Կարժէ որ, հոս ալ մտիկ ընենք զինքը:

Որք ըլլալ, ո՛հ, քանի տխուր է որք ըլլալը. — որք ըլլալ, չունենալ ոչ հայր, ոչ մայր, մանուկ ըլլալ մատաղ տունկ քնքայշ նորարոյս եւ չունենալ իւր շուրջը զինքը պատող, զինքը տածող պահպանող,

ԵՐԱՆՈՒՀԻ ՄԱՅՐԱՊԵՏ

ընտանեկան յարկին կակուղ ջերմին մթնոլորտը: Ըլլալ տխեղծ, տկար ամենայնի կարօտ, ապիկար, եւ զրկուած ըլլալ այն երկրային նախախնամութենէն որ ծնողք կանուանուի, լալ ու չգտնել ապաւէն, ծնողական ծոցն այն գորովագութ ուր կը ցամքին արտասուք եւ ուր եթէ չցամքին ալ. քաղցը է թափել մեր աչաց ցողեր, եւ չլսել ձայնն այն սիրահնչիւն որ կ'ըսէ քեզ «մի լար զաւակս»: Որք ըլլալ, աղքատ որք, «նօթի եմ» գոչել եւ չունենալ աչ մը խնամօտ, պատրաստ կար-

կառելու քեզ հացը, դողալ մերկ, անպատսպար, ցուրտին, ձմեռին եւ չտեսնել առնթեր այն էակները որք իրենց մարմնոյն մէջ իսկ կըզգային մսելը, եւ որք յօժարակամ կը մերկանային երբ հարկ լինէր, որպէսզի զքեզ ծածկեն, որք պատրաստ էին իրենց մարմնն ալ ծածկոյթ մը ընելու քեզ: — Ու պզտիկ ու մատղաշ՝ դուռները մնացած անտուն, ստիպուիլ դռնէ ի դուռ շրջիլ պատառ մը հաց, կայծ մը կրակ ձուլալու համար, անհամարձակ, արտասուագին, անկարեկիր մարդերէ:

ԳՐԻՍԻՆԷ ՄԱՅՐԱՊԵՏ

գուլպայագիրի, անկօշիկ փափկիկ ոտներն, զոր րիչ յառաջ կաղապարեր էր ձեռն Արաքլին, փողոցաց ցեխին մէջ թաթխուած աղտոտ ու քարերուն վրայ կոշկոճուած արիւնոտ ու ցուրտէն խածուած՝ խոցոտ այնպիսի հասակի մը մէջ, ուր իւր նմանեաց համար հռուողուն մըն է կեանքը, ուր խաղալ, երգել, կայտուել միայն կը խնդրէ մարդը: Հէգ թիթեռնիկ, որ երփներանգ թեւերն սեւ գարշահոտ ծիթի կոյտի մը վրայ բռնուած կառչած են...: Ճակատագրային թշուառութեան

ամենէն տխուր, ամենէն աղետաբեր, ամենէն խռովիչ գործը չէ՞ որբը, ընտանեգուրկ մանուկը եւ ի վեր զամենայն աղքատ որբը:

Այսպիսի որբեր էին այն աղջկունք, զորս առաջին անգամ Սրբուհի Մայրապետ 1866 Յունուարին այս թաղի միւսնապատ փողոցներուն մէջ ժողովեց ու պատասխարեց իւր զթառատ ծոցոյն մէջ, մայր ըլլալով յօժարակամ անոնց, որոնց հայրն ու մայրը զոյգած էր գերեզմանը. ու այսպիսիներ էին զոր իւր նախախնամական հովանւոյն տակ ամփոփեց ու խնամեց այս Յարկն Գթութեան, զոր հիմնեց ու զարգացուց աննման այդ կինն աղքատ քսակով, այլ մեծահարուստ հոգիով, տկար իւր սեռով, այլ մեծագոր իւր սիրով:

Սրբուհի Մայրապետի յաջորդած էն՝

Երանուհի Մայրապետ Յովհաննէսեան 1889-1902

Քրիստինէ » Փափագեան 1902-1919

Աղաւնի » Բեռնեան 1919

Այս երեքէն առաջինը, Երանուհի Մայրապետ, նախապէս հիմնադրին յանձնարարութեան վրայ կ'ստանձնէ որբուհիներու հոգը: Սկիւտարցի այս Մայրապետը որ որբանոցին չափահաս որբուհիներէն էր, ի սկզբան քիչ մը գործունէութիւն ցոյց կ'աւտայ, սակայն ի վերջոյ իր մատակարարին, Խաչիկ Քիւլահեանի ձեռքը խաղալիք ըլլալով անխորհուրդ ընթացքի մը կը հետեւի, որուն հետեւանքով Որբանոցին վարկը կը կոտորի ու կը խաթարուի անոր նիւթական ու բարոյական մակարդակը ու վնասաբեր կը դառնայ: Օրմանեան Սրբազանի Պատրիարքութեան առաջին տարիներուն անտանելի վիճակ մը կ'ստանայ Որբանոցը: Պաշտօնեաներ, որոնցմէ մին էր նաեւ շատ կանուխէն Որբանոցին կրթական հոգը ստանձնող հայկաբան Ռէթէոս Թաթէոսեան, կը հրաժարին, որբուհիներու թիւը կը պակսի, կը խանգարուի ներքին կարգն ու սարքը: Օրմանեան Սրբազան, որ որբանոցին հանդէպ մասնաւոր գուրգուրանք մը ունէր, անմիջապէս կը ձեռնարկէ Որբանոցին բարեկարգութեան. կը կազմէ Տիկնանց Խնամակալութիւն մը եւ կը խնդրէ Ստեփան Բաշա Ասլանեանէ՝ ստանձնելու հաստատութեան հոգը, որ տարիի մը չափ թէեւ կը կատարէ

բայց ան ալ յուսահատ՝ կը թողու գործը: 1902ին Որբանոցին վիճակը գայթակղելի հանգամանք մը կ'ստանայ: Օրմանեան Սրբազան պաշտօն կուտայ Պատրիարքարանի երկու Դիւանապետներուն, Թելեան Բարթողի եւ Խաչա-

ԳԱՐՐԻԷԼ ԵՊՍԿ. ՃԷՎԱԿԻՐԱՅԱՆ

տուրեան Կարապետի, որոնց կորովի ու յարատեւ ջանքերուն շնորհիւ կը փրկուի հաստատութեան պատիւը, կը բարձրանայ նիւթական եւ բարոյական վարկը, ու կը վերստանայ իր փայլուն վիճակը: Երանուհի Մայրապետ կաթուածահար կը վախճանի 1902 Նոյեմբեր 22ին ու կը թաղուի Խառքիւղի Գերեզանատունը:

Ասոր կը յաջորդէ Բրիտանիէ Մայրապետ Փափազեան, որ նախ իբր Տեղակալ կը պաշտօնավարէ ու անմիջապէս իրեն գործակից կընտրէ Աղաւնի եւ Մարիամ Քէօսէեան երկու քոյրերը: 1902 Դեկտեմբեր 2ին Օրմանեան Սրբազան յատուկ Կոնդակաւ Բրիտանիէ Փափազեանը Մայրապետ կը կարգէ: Ասոր օրով Որբանոցը կը բոլորէ լաւագոյն տարիներ շնորհիւ Տիկնանց Խնամակալութեան, որուն կանդամակցէին Տիկնայք Վասիլուհի եւ Սրբուհի Գարակէօզեաններ, Իսկուհի Փափազեան եւ Էլիզա Տէր Յարութիւնեան:

ԱՍՐԱՊԵՏ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԲԱՐԹՈՂ ԹԵԼԵԱՆ

1904ին նորոգութիւն մը կը կրէ Որբանոցն ու Մատուռը: Այս մասին Օրմանեան Սրբազան իր ինքնակենսագրութեան մէջ կը գրէ.—

«Խաւսէօյի մէջ հաստատուած Գալֆաեան Որբանոցի շէնքն ալ նորոգութիւն կը պահանջէր եւ ընդարձակելու պէտք ունէր: Տիկնանց Խնամակալութեան փութաջան հոգածութեամբ, ներկ եւ տանիք նորոգելու պարզ արտօնութեամբ եւ Շահպազեան Եղիա գործարանապետի յաջողակ հարտարութեամբ ոչ միայն շէնքը ներքուստ եւ

արտաքուստ նորեցաւ, այլեւ վերին դստիկոն մըն ալ աւելցաւ, եւ որբուհեաց աճուն թիւին բաւականանալու պէտքը լրացաւ: Հանդիսաւոր նաւակատիքն ալ անձամբ կատարեցի 1904 Նոյեմ. 21/4 Դեկտմ.ին: Գալֆաեան Որբանոցը եւս քան զեւս ընդարձակելու եւ Ս. Փրկչեան Որբանոցին լրացուցիչն կազմելու փափաքն ունէի, եւ այս նպատակաւ աշխատեցայ ձեռք ձգել ձեզայիրլեանց լքեալ ապարանքը, որ պատկից էր Գալֆաեան Որբանոցին, եւ յարքունիս գըրաւեալ էր ձեզայիրլեանի պարտքին փոխարէն: Կայսերական շնորհը ուր ուրեմն կըցայ ստանալ 1908 Մայիս 6/19ին եւ երկու շէնքերը բաժնող պատէն անցըր անձամբ բացի Յունիս 27/10 Յուլիսին եւ ստացութեան մրտցուցի, սակայն երեք շաբաթ չլրացած Պատրիարքութենէ հրաժարեցայ»: (1)

Որբանոցին կից Ուսումնարան մը բանալու ծրագիրը կը մշակուի, այս նպատակին համար Երամեան Աբրահամ Բաշա Որբանոցին կից 2500 կանգուն տարածութեամբ գետին մը կը նուիրէ Հաստատութեան: Որբանոցի մատակարարութենէն աւելցած 2500 Լիրա պահեստի գումարը, ինչպէս նաեւ Բարեսէր նուիրատուներու տուած 1000 Լիրան թէեւ կը յատկացուի Ուսումնարանին շինութեան ու Տիար Մերուժան Բարաղամեանի կտակած 1000 Լիրան ալ այդ գործին կը յատկացուի, սակայն Ընդհ. Պատերազմը վեր ի վայր կը շրջէ այս գովելի ձեռնարկը եւ այդ գումարները կը ծախսուին աւելի ստիպողական պէտքերու:

Ազգ. Իշխանութիւնը կը գնահատէ Բրիտանիէ Մայրապետին եւ գործակից քոյրերուն անձնուէր ծառայութիւնները եւ Կաթող. եւ Պատ. Փոխանորդ Տ. Գաբրիէլ Եպիսկ. ձեւափոխեան 1918 Փետրուար 14ին՝ Տեառնընդառաջի օրը կօծէ իբր Աղօթարան շինուած Մատուռ յանուն Ս. Աստուածածնի, արտօնելով որ հոն Ս. Պատա-

(1) Խոհք եւ Խօսք, Մաղաքիա Արքեպ. Օրմանեան. էջ 248:

րագ մատուցուի եւ Սարկաւագութեան Աստիճան կուտայ Որբանոցի մօր եւ միւս քոյրերուն, որոնք կը կատարեն այդ պաշտօնը եկեղեցական ժամերգութեանց եւ Ս. Պատարագի պահուն եւ միայն Վերաբերում չեն կրնար ընել: Առաջին անգամն էր որ Պոլսոյ մէջ եկեղեցական Աստիճան կը տրուի այս կիններուն, որոնք կը նուիրուին կուսական եւ մայրապետական գործին՝ անոր քօղն ընդունելով:

Քրիստինէ Մայրապետ 17 տարի բարւոք կերպով կը պաշտօնավարէ եւ 1919 Յուլիս 12ին կը վախճանի: Մարմինը կամփոփուի Որբանոցին Պարտէզը եւ վրան կը դրուի Շիրիմ մը սա արծանագրութեամբ:

Քրիստինէ Մայրապետ

Փափագեան

Բարեջան Մայր Որբանոցի

1902—1919

Ծննալ 1848 եւ, վախճանեալ 1919

Ասոր կը յաջորդէ Աղանի Մայրապետ Քէօսէեան, որ ցարդ կը պաշտօնավարէ հեղինակաւոր եւ ժիր գործունէութիւն մը ցոյց տալով եւ արժանանալով Ազգին համակրանքին:

1924ին արդի Մայրապետին օրով Որբանոցի շէնքը նորոգութիւն մը կը կրէ ու կաւեցուի երրորդ յարկ մը եւս: Մատուռն ալ կը նորոգուի եւ կընդարձակուի եւ Աղանի ու Մարիամ երկու Քոյրերը իրենց հօրենական ժառանգութենէն 1000 Լիրայէ աւելի գումար մը կը յատկացնեն այս նպատակին: Նորոգութիւնը կը կատարուի անձնուիրաբար ճարտարապետ Տիար Սիմոն Մելքոնեանի կողմէ որուն կը գործակցին նաեւ Տիար Արամ Գարակէօզեան ու Հանգզ. Ստեփան Թեւեան: Որբանոցը կօծաւորի նաեւ ելեկտրական լոյսով:

Ներկայիս Որբանոցի Վարժարանը Մէարիֆէն հաստատուած վեցամսայ նախակրթարան մ'է: Հստ Բուխսաքեանի

Ա.Ղ.ԱՒՆԻ ՄԱՅՐԱՊԵՏ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

(Արդի Մայր Գալփեան Որբանոցի)

մինչեւ կէս օր դասեր կաւանդուին Որբուհիներուն, իսկ կէս օրէ վերջ կգրադին ձեռագործով եւ տնական աշխատութեամբ Բոյրերու հսկողութեան ներքեւ: 29 տարուան մէջ 62 Որբուհի Որբանոցէն հարսնացած են:

Որբանոցին առաջին Տնօրէնն է եղած Ռէթէոս Թադէոսեան, քաջ գրաբառագէտ եւ պատմագէտ եւ Ուսուցչապետ տնտեսով պատուուած, որ 43 տարի պաշտօն վարած է: Ասոր յաջորդող Տնօրէնները եղած են.

Հմայեակ Շիշմանեան,
որ կը պաշտօնավարէ մինչեւ
1926

Լեւոն Նազարէթեան
1926—1927

Հմայեակ Ուղուրլեան
1927է մինչեւ ցարդ կը շարունակէ իր պաշտօնը այնքան արժանաւորապէս ու շատակար կերպով:

Որբանոցի շէնքին գլխաւոր մուտքի ընդարձակ բակին ձախ կողմի պատին վրայ պղնձեայ բլաք մը զետեղուած է ուր կը կարդացուի.

ՀԱՄԱՅՆԱԿ ԵՒ ՇԱՐԱՆԱԿ

« Սրբուհի Մայրապետ Գալֆան 1866ին հիմնած է Որբերու այս Տունը, որ պահուած է հանրային նպաստով: Նորոգուած է 1903ին եւ ընդարձակուած 1924ին, Հաստատութեան վաթսնամեակին առթիւ: Բոլոր Մատարողներու յիշատակին Գալֆանի Ուխտի Բոյրերը երախտագէտ»:

Նոյնպէս Մատուռի դրան աջակողմը փոքրիկ պղնձեայ բլաք մը զետեղուած է սա արձանագրութեամբ.

«Մատուռս ընդարձակուելով նորոգուեցաւ Աղաւնի եւ Մարիամ Բոյրերու արդեամբ»:

1926ին Հաստատութեան վաթսնամեայ Յոբելեանը կը

կատարուի հանդիսաւորապէս եւ այս առթիւ Պրոշիւր մըն ալ կը հրատարակուի՝ Որբանոցին նիւթական ու բարոյական վիճակը պատկերացնող:

Որբանոցին մէջ կայ աղբիւր մը, ճակատը չորս տող արծանագրութեամբ, ուրկէ կը հասկցուի թէ, այդ տունը նախապէս Տաքէս Ամիրային տունն էր: Ահա այդ արծանագրութիւնը, որ գրուած է երկաթագիր եւ կը կրէ 1776 թուականը:

Աղբիւր ծարաւեաց, հեզութեան խորան.

Մաքրիչ աղտեղեաց վայրհոսին առատ.

Ձոր Տաքէս յարգած ոմն պայազատ.

Ապագին ամաց Հայոց հարազատ:

Տօքթ, Թորգոմեան իր Երեմիա Չէլչալիի ծանօթագրութեանց մէջ յիշելով այս արծանագրութիւնը, կըսէ թէ, արդարեւ 100 տարուան պատկառելի հնութիւն ունեցող տուն մըն էր, զոր Սրբուհի Մայրապետ զնելով հանրային նուիրատուութեամբ, 1871 ին կը նորոգէ ու իր Որբերը կը փոխադրէ հոն:

Սոյն արծանագրութեան վերջին «ապագին» բառն ալ որ բոլորագիր է. կը ցուցնէ հայոց թուականը. այսպէս.
 $Ա.1 + Գ.800 + Ա.1 + Գ.3 + Ի.20 + Ն.400 = 1225 + 551 = 1776.$

Ո՛Վ Է ՏԱՐԵԼՍ ԱՄԻՐԱՆ

Այն տունը, որուն վրայ այսօր կը կանգնի Գալֆանի Որբանոցը, ինչպէս խօսած ենք վերը, Տաքէս Ամիրային ապարանքն է: Այս անձը, որ Ակնցի հացագործ մըն էր, օր մը կը տեսնուի սեղանաւորական ասպարէզին մէջ՝ վարձատրուած ու զնահատուած ըլլալով իր բարի ու առաքինի ընթացքը: Իր մասին կը պատմուի անէքթոտ մը՝ որ բաւական յատկանշական է եւ օրինակելի: Այդ պատմութեամբ, որ իրական է, ի ստորեւ արժան կը համարենք ներկայացնել մեր ընթերցողներուն:

Հ Ա Յ Ա Գ Ո Ր Ծ Տ Ա Ք Է Ս

Երջանկայիշատակ Ղազի Սուլթան Սէլիմ Գ-ի թագաւորութեան օրով՝ Զըպլաֆ Հիւսէյին փաշա 10 տարի պաշտօնագումրկ ըլլալով՝ ամբողջ այս տասնամեայ միջոցին հացագործ Տաքէս անոր ապարանքին հաց կուտայ եւ երբեմն ալ դրամական փոխառութիւններ կ'ընէ, որով փաշան 15000 դրուշի պարտք մը կ'ունենայ, երբ Տաքէս կը պատրաստուի հայրենիք դառնալ։ Ուստի օր մը կ'երթայ փաշային եւ յայտնելով թէ 8—9000 դրուշ հաւաքած ըլլալով կ'ուզէ փաշայէն ունեցած պահանջքն ալ գանձել եւ այնպէս երթալ հայրենիք։ Փաշան կ'ըսէ. «Տաքէս, դուն ի՞նչ խնդիրք կ'ընես, մինչդեռ ես ի՞նչ կը մտածեմ. մէկ երկու օրէն Գուլպան Պայրամի է եւ իմ դիրքիս համեմատ պէտք է որ երկու, երեք ոչխար առ նուազն զոհեմ, մինչդեռ ես հիմայ ոչինչ ունիմ»։ Տաքէս այն ատեն փաշային այս յայտնութենէն զգածուած՝ կը հանէ իր կամարը, անոր առջին կը թափէ իր հաւաքած ամբողջ դրամը եւ կ'ըսէ. «Ա՛ռ, փաշա՛ս, դուն օրդ օր ըրէ, այս դրամը ուզածիդ պէս գործածէ. ես վեց ամիսէն հայրենիք կը դառնամ»։ Փաշան շատ կ'ուրախանայ անոր այս ազնիւ վարմունքին համար։ Վերջապէս 3 օրէն երբ թէ՛ պաշտօնի վրայ եղող եւ թէ՛ անպաշտօն փաշաները կը ներկայանան թագաւորին՝ իրենց յարգանքը մատուցանելու, Սուլթան Սէլիմ տեսնելով հոն Հիւսէյին փաշան, զանի իրեն եպարքոս կ'ընէ։ Հիւսէյին փաշա՝ որչէր մոռցած Տաքէսի ազնիւ վարմունքը երբ սա կուգայ իրեն շնորհաւորութիւնները ընելու, իր քով կը կանչէ եւ կ'ըսէ. «Տաքէս, հայ սեղանաւորները ո՞ր խանին մէջ գրասենեակ ունին»։ Տաքէս կը պատասխանէ. «Դոսկայի ծամբուն վրայ Հասան փաշա խանը»։

— «Օ՛ն, գնա՛ եւ սենեակ մը վարձէ՛. այսուհետեւ իմ սեղանաւորս ես»։ Տաքէս այնուհետեւ սեղանաւոր մը կ'ըլլայ եւ եպարքոսին շատ սիրելի ըլլալով՝ անոր շնորհիւ շատ գործեր կը կատարէ որով կը հարստանայ եւ կը կոչուի Տաքէս Ամիրայ։

Օր մը փաշան Տաքէսի սիրուն անակնկալ մը ընել ուզելով կը հարցնէ անոր թէ «Հայ սեղանաւորները ո՞ր գիւղին մէջ կը բնակին»։ Նա եւս կ'ըսէ. «Խասգիւղի մէջ»։ Ուստի փաշան կը հրամայէ Տաքէսին որ երթայ Խասգիւղ եւ հոն օգասուն տուն մը գնէ իր հաշուոյն։ Տաքէս հրամանը կը կատարէ. փաշան այս տունը եւ տեղը Տաքէսի վրայ Զէեաղ կ'ընէ գաղտնաբար. յետոյ հրաման կը խրկէ Ակնայ կուսակալութեան՝ որ առանց վնաս մը հասցընելու, շատ զգուշութեամբ Տաքէսի ընտանիքը ամբողջութեամբ Պոլիս բերուի իր ապարանքը։

Հրամանը կը կատարուի եւ անվնաս Պոլիս կուգայ անոր ընտանիքը, որ փաշային բնակարանին միջոցաւ Խասգիւղ կը զրկուի այն գնուած տունը, որ ամէն կերպով կահաւորուած եւ ամէն ճոխութիւններով լեցուն էր։ Օր մը փաշան Տաքէսը կը կանչէ եւ կ'ըսէ. «Տաքէս, զիտես որ Խասգիւղ տուն մը առի՞ որպէսզի հոն երթանք երբեմն եւ ժամանակ անցունենք։ Օ՛ն, այսօր երթանք»։ Տաքէս կ'ընկերանայ անոր եւ Խասգիւղ կ'երթան այդ տունը։ Եւ երբ տանը առջեւ կը հասնին, Տաքէս կ'իմանայ ներսէն Հայերու խօսքեր եւ կ'ըսէ փաշային. «Փաշա՛ս, ներսը ընտանիք կայ, ի՞նչպէս մտնանք»։ Բայց փաշան, «Հոգ մի՛ ըներ, կ'ըսէ օտարական չեն»։ Դուռը կը բացուի եւ Տաքէս ապշութեամբ կը նայի եւ մտիկ կ'ընէ. իրեն այնպէս կ'երեւայ թէ ծանօթ են իրեն ու վերջապէս կը ճանչնայ իր կինը, նուրուշանը. եւ կ'ըսէ ուրախութեամբ. «Դուն ես նուրուշան»։ Կը գրկէ իրենները ու կը համբուրէ զանոնք։

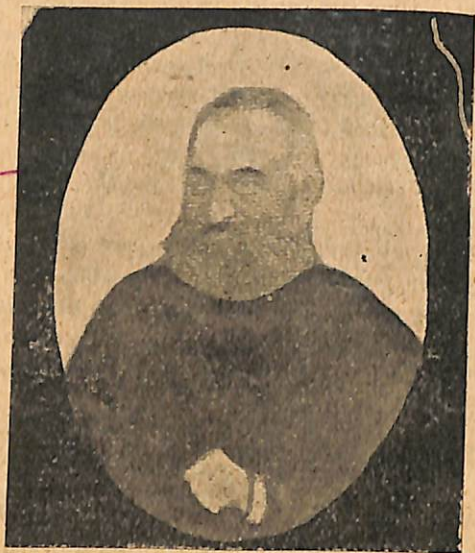
Այն ատեն փաշան քրիշներ կ'արձակէ եւ տանը մուրհակը զըրպանէն հանելով, կը յանձնէ Տաքէսին եւ կ'ըսէ. «Քու ըրած բարբիթը փոխարէնն է այս. կարօտութեանս մէջ զիս չմոռցար. այս տունը քուդ է. խերը տես, նոյնպէս ընտանիքիդ ու զաւակներուդ»։

Այս տունն էր ահա մեր Խասգիւղի Գալֆանան Որբանոցը։

ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԵԱՆ

Պարսկաստանի Համատան քաղաքը ծնած է 1814 Մայիս 14ին Կարապետ Վրդ. Շահնազարեան, որ ունեցած է բեղուն ու արդիւնաւից կեանք մը։ Իր ուսումը ստացած է Ս. Էջմիածնի Ուսումնարանը եւ հոն ձեռնադրուած է Վարդապետ։ 1843ին Պոլիս կուգայ եւ հոս եռանդուն գործունէութիւն մը ցոյց կուտայ, իր ազատախոհ գաղաքարներուն համար հակառակորդներ կ'ստեղծէ իր շուրջ եւ Ազգ. շրջանակի մէջ դառնի ու դատաստանի ալ կենթարկուի, իրեն ոխերիմ թշնամի ունենալով Կարապետ Ամիրայ Պալեանը։ 1856ին կը մեկնի արտասահման ու Բարիզի եւ Մանչեսթրի մէջ կը հիմնէ տպարան ու կը հրատարակէ կարեւոր գիրքեր։ 1865ին կը հիւանդանայ ու Պոլիս գալով կը հաստատուի Խասգիւղ։ Շահնազարեան Վարդապետ եգիպտոսէ անցած պահուն, հոն կը պատրաս-

տէ Կտակագիր մը 1865 Յունուար 1ին: Այս կտակին քաջալերիչը կըլլայ Տ. Ներսէս Եպ. Վարժապետեան, քարոզիչ Խասգիւղի: Կտակարարին նպատակն էր Կիլիկիոյ մէջ քանալ ժառանգաւորաց Վարժարան մը գիշերօթիկ՝ Հայ եկեղեցւոյ մշակներ պատրաստելու համար: Շահնազարեան

ԿՍԵՐԱՊԵՏ ՎՐԴ. ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ

Վրդ. իր մահուընէն օր մը առաջ Կտակագիրը կը յանձնէ Տ. Ներսէս Եպ.ի, որ այդ միջոցին պաշտօնով կը մեկնէր Եգիպտոս, ու կը խնդրէ իր ձեռքով յանձնել Նուպար Բաշային, որուն մասնաւոր համակրութեան արժանացած էր Վարժապետը:

Վերջապէս այս Կտակին գործադրութիւնը կը յանգի Խասգիւղի մէջ բացուելով Նուպար-Շահնազարեան Վարժարանը՝ երկրորդական բարձրագոյն ուսման շրջանով: Վարժարանին բացումը տեղի կունենայ Կտակարարին մահէն տարի մը ետքը, այսինքն 1866ին: Այս Վարժարանը

տասը տարի արդիւնաւից շրջան մը կը բոլորէ դուրս տալով իր ծոցէն նախկին Նիկոմիդիոյ եւ արդի Պուլկարիոյ ծերունազարդ եւ բազմավաստակ առաջնորդ Տ. Ստեփանոս Արքեպիսկ. Յովակիմեան, Ռէթէոս Պէրպէրեան, Եղիա

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԱՐԿԵՊՍ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Տէմիրճիպաշեան, Մինաս Զէրազ, Հայկազուն Կիւլպէնկեան, Արսէն Մոմճեան, Տ. Եզնիկ Եպիսկ. Ապահունի, Պետրոս Պէրպէրեան, Գրիգոր Մարգարեան, Հաճեան Լեւոն եւ այլ բազմաթիւ աշակերտներ, որոնք այնքան օգտակար եղան ազգին եւ եկեղեցւոյն: Կ'ուզենք մասնաւորաբար յիշել հոս

Միհրան Սըվաճեան Ուսուցիչը որ այս վարժարանէն ելած է: Տ. Ներսէս Պատրիարք օր մը կը հրամայէ այս ուսուցչին երթալ գաւառները ուսում եւ կրթութիւն տարածելու համար: Սըվաճեան քանի մը գաւառ այցելելէ յետոյ, կերթայ Պաղտատ ու հոն կը հաստատուէ Ազգ. Վարժարանը քանի մը տարի ետքն ալ աղջկանց Վարժարանը: Հայերէնի եւ ֆրանսերէնի բազմաբեղուն այս Ուսուցիչը 1914ին կը վախճանի: Իր աշակերտները այդ Ուսուցչին արծանը կը կանգնեն Պաղտատի Ազգ. Վարժարանին բակը, որուն հանդիսաւոր բացումը կը կատարուի 1930ին, երախտագիտութեամբ պանծացնելով Հայ Ուսուցչին գործունէութիւնը կրթական մարզին մէջ: (1)

Շահնազարեան Վարժարանը կը փակուի ու թէպէտ Տ. Ներսէս Պատրիարք շատ կաշխատի վերաբանալու, սակայն ապարդիւն կը մնայ: Ժամանակ անցնելով Վարժարանին շէնքը կը հիւնայ ու խարխուլ վիճակ մը կ'ստանայ, 1886ին շէնքը կը փլցուի ու գետինը կը մնայ անարժէք: Նուպար Բաշա 3000 ոսկի կը նուիրէ՝ Տոկոսը յատկացուելու համար Վարժարանին վերաբացման եւ սակայն երկար տարիներ կտակին մատակարարութիւնը կանոնաւոր ձեւի մը մէջ չի կարենալ դրուելուն պատճառաւ եւ Կտակարարին կամքը գոնէ մասամբ յարգելու համար, գործը կը յանձնուի Իզմիրեանց Յանձնաժողովին, որ կտակին տարեկան տոկոսը կը ղրկէ Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին. որպէսզի Սիսի Վանքին մէջ ժառանգաւորաց Վարժարան մը բացուի Հայ Եկեղեցականներ պատրաստելու նպատակաւ յանուն Կարապետ Վրդ. Շահնազարեանի, բայց իրարու յաջորդող դէպքեր ու համաշխարհային Պատերազմը տակն ու վրայ կընեն ամէն բարեկատու ձեռնարկ: Ֆիլիպէէն Տիար Կարապետ Էգնաեան եւս 1900ին կը նուիրէ 150 ոսկի՝ բարդուելու համար Շահնազարեան Մայր

գումարին վրայ եւ այս գումարն ալ կը յանձնուի Իզմիրեանց Յանձնաժողովին:

Շահնազարեան Կտակի գործադրութեան մասին Պատրիարքարանի եւ Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին միջեւ երկար բանակցութիւններ տեղի կունենան եւ ուր ուրեմն գործը կստանայ իր բարւոք լուծումը, որով կտակին տարեկան տոկոսովը Անթիլիասի մէջ (Լիբանան) նոր բացուած Ընծայարանը կը պահուի այսօր աշակերտ մը յանուն Շահնազարեան Վրդ.ի՝ պայմանաւ որ այդ աշակերտը Վարդապետ ձեռնադրուելէն յետոյ, Թուրքիոյ հայոց մէջ պիտի ծառայէ իբրեւ մշակ հայ Եկեղեցւոյ:

Շահնազարեան Վարժարանի մէջ կը բացուի նաեւ տպարան մը որուն տպագրական գործիքները, կտակագրին տրամադրութեան համաձայն, 1869ին կը փոխադրուի Խասգիւղ: Այս տպարանէն լոյս կը տեսնէ «Երկրագունտ» պարբերական հանդէսը, խմբագրութեամբ Շահնազարեան Վարժարանի աշակերտաց 1870ին, որ հազիւ տարուան մը կեանք կունենայ: Տպարանն ալ երկու տարի կը տեսնէ եւ այս երկու տարուան մէջ կը հրատարակուին զանազան Դիրքեր ու տետրակներ:

Ինչպէս վերը քսինք, Շահնազարեան Վրդ. հիւանդանալով Պոլիս կուգայ ու վախճանելով 1865 Օգոստոս 31ին, կը թաղուի Խասգիւղի Ազգ. Գերեզմանատունը ձեզայիւրեան Ամիրայից Դամբարանին մէջ ու համակիրներ կը կանգնեն Շիրիմ մը:

* * 1869 Թուականին Ֆրանսայի արտաքին գործոց նախարարը Պոլիս կուգայ, այցելելու համար Բարձրագոյն Վարժարանները: Նուպար-Շահնազարեան Վարժարանը՝ այն ատենները իբրեւ Կրթական Բարձրագոյն հաստատության ատենները իբրեւ Կրթական մը ունէր: Վարժարանին թիւն, շատ փայլուն վիճակ մը ունէր: Վարժարանի նախնականութիւնն ու Տնօրէնութիւնը մասնաւոր նամակաւ մը կը հրաւիրեն անգամ մը այցելել իրենց Վարժարանը: Նախարարը սիրայօժար կ'ընդունի ու կայցելէ ու Ֆրան-

սերէն լեզուաւ հարցումներ կուղղէ աշակերտութեան, որոնց մէջ կային Մինաս Զերազ, Եղիա Տէմիրճիպաշեան, Սիոսեան եւայլն, որոնք համարձակօրէն կը պատասխանեն նոյնպէս փրանսերէն: Նախարարը վերջին աստիճան գոհ կը մնայ աշակերտաց յաջող քննութիւնէն, ու իր այս գոհունակութիւնը՝ իր ստորագրութեամբ կարծանագրէ Վարժարանին այցելուաց Տոմարին մէջ:

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՎԱՐՃԱՐԱՆՆԵՐ

Խասգիւղ ունեցած է նաեւ իր մասնաւոր վարժարանները, ինչպէս Զոփուրեան, Սպանդարեան եւ Գաբամանեան, որոնք սակայն հազիւ քանի մը տարի տեւած են:

ԲԱՐՆԵՊԱՏԱԿ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԽԱՍԳԻՒԳԻՍ ՄԷՋ

Խասգիւղ օժտուած է նաեւ բարենպատակ Ընկերութիւններով ալ, որոնք անցեալ դարուն առաջին կէսէն սկսեալ ունեցած են բեղուն գործունէութիւն՝ Թաղին եկեղեցական եւ Կրթական գործին, մտաւորական յառաջդիմութեան ու կարօտելոց օգնութեան տեսակէտներով: Այսպէս.

1843ին կը հաստատուի Ներսէսեան Ընկերութիւնը գլխաւորութեամբ Ճէզայրլեան Մկրտիչ Ամիրայի, ունենալով նաեւ Վերատեսուչ մը յանձին Տերոյէնց Յովհաննէս Պատուելիի: Այս Ընկերութեան նպատակն էր Ներսէսեան Վարժարանի բարեկարգութիւնը ապահովել: Կը բոլորէ յաջող շրջաններ, թէպէտ կը դադրի, բայց 1851ին վերակազմուելով կը տեւէ 7—8 տարի:

1845ին կը կազմուի Կրթասիրացը, որուն նպատակն էր հոգալ Վարժարանին կրթական պէտքերը:

1857ին կը կազմուի Ընթերցասիրաց Ընկերութիւնը, նպատակ ունենալով ընթերցանութիւնը Թաղին մէջ տա-

րածելու համար Թանգարան մը բանալ՝ որ բաց կը մնար Թաղեցիներու եւ փափաքողներու եւ ճոխացնել նաեւ Ներսէսեան Վարժարանի Մատենադարանը:

1861ին Քարոզիչ Տ. Ներսէս եպ. Վարժապետեանի քաջալերութեամբ կը կազմուի Տիկիներէ բաղկացած

ԱՂԱՅՍԵԱՆԻ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

«Գթութիւն» Ընկերութիւնը, որ հոգացած է գիւղին աղջկանց Վարժարանի կարօտ ուսանողուհեաց գրեական պէտքերն ու անոնց հայթայթած՝ զգեստ եւ կօշիկ: Այս Մարմինը հազիւ 3—4 տարուան կեանք ունեցած է:

Նոյն տարին կը հաստատուի նաեւ Ասիական Ընկերութիւնը, ունենալով Ընդհ. Ժողովոյ Դիւան մը ու Տնօրէն Ժողով մը: Առաջնոյն անդամներն են.

Ռէքէոս Պեդրեան Ա. Ասենապէս
Պալսասար Պապայեան Բ. Ասենապէս
Լեւոն Աղաբօն Ա. Ասենապիւր
Գառնիկ Հայկեան Բ. Ասենապիւր

Իսկ Տնօրէն Ժողովը կը կազմեն հետեւեալները :

Գրիգոր Զոհրապեան Ասենապէս
Պօղոս Քերէսէնեան Ասենապէս
Միհրան Տեօմէնեան Գանձապէս
Միքայէլ Մուշեղեան Հաւատարմապէս
Աղեփսանդր Փանոսեան Գրեանց Տնօրէն
Գրիգոր Սեդրոսեան Հասութից Տնօրէն
Միհրան Թիւլպէնսեան Ծախուց Տնօրէն

Այս Ընկերութեան նպատակն էր օգտակար դասագիրքեր հրատարակել եւ հայաբնակ Գաւառներու Դպրոցներուն ծրի դասագիրք հայթայթել: 1885ին այս Տնօրէն Ժողովոյ անդամակցած են նաեւ :

Յովհաննէս Արծրունի
Գարեգին Պաղտատեան
Նղիա Տէմիրճիպաշեան
Կարապէտ Գաւազաշեան

Այս Ընկերութեան կողմէ հրատարակուած է Շահնաշարեան Վրդ.ի «Երկրագունտ»ը՝ հանդէս գրական եւ զիտական, զոր առաջին տարին խմբագրեց անմահ երգիծաբան Յ. Յ. Պարոնեան, 1884 Յունուարէն մինչեւ 1888 խմբագրեց մեծ Բանաստեղծ Նղիա Տէմիրճիպաշեան, որ միեւնոյն ատեն կը հրատարակէր նաեւ «Գիտական եւ Իմաստասիրական Շարժում»ը (1883—1888) «Երկրագունտ»ը կը դադրի 1888ին ու Ասիական Ընկերութիւնը անոր տեղ կը հրատարակէ «Դար» ամսաթերթը, որ մէկ թերթ միայն լոյս կը տեսնէ ու կը դադրի, դադրած ըլլալով նաեւ այդ Ընկերութիւնը :

1871ին կը կազմուի Ներսէսեան Սանուց Մարմինը. որ երկար կեանք չունենար սակայն :

ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

1880ական Թուականներուն Խասգիւղի նաւամատոյցի սրճարանը նստած խումբ մը գրաշար երիտասարդներ, տեսնելով փողոցներուն մէջ դեգերող Հայ տղաքներ՝ որոնք

կ'ապրէին փողոցային կեանքը, կ'որոշեն միանալ ու զանոնք հաւաքելով ստանձնել անոնց կրթութեան հոգը: Այդ Երիտասարդները նախ «Գրաշարաց Միութիւն» անունով կը ձեռնարկեն գործի: Այդ Միութեան հիմնադիր անդամներն եղած են ,

ՏԻԳՐԱՆ ՏՈՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

ՍՏԵՓԱՆ ՍՐՄԵՆԵԱՆ

Տիգրան Տողրամանեան, Որդիկ Էփեսեան, Տիգրան Մանսալեան, Մոսիկ Էփեսեան, Գալուստ Գալրգեան, Միհրան Վալլօեան, Գառնիկ Կոզմանեան :

Միութեան այս հիմնադիրները կը ձեռնարկեն գործի եւ Ներսէսեան վարժարանի 3—4 ուշիմ աշակերտները իրենց պաշտպանութեան ներքեւ առնելով, ոչ միայն անոնց գրեական պիտոյքը կը հոգան, այլեւ կօշիկ, հագուստ եւնալ կը հայթայթեն: Գործը աւելի ընդարձակելու փափաքով, կը հրաւիրեն դուրսէն թաղեցիներ ալ, որոնք սիրալոյսով կը պատասխանեն ու զնահատելով գործը կը բերեն

իրենց օժանդակութիւնը, պայմանաւ որ, միութիւնը ստանայ «Ընթերցասիրաց Միութիւն» անունը: Կ'ընդունուի առաջարկը, ու 1882 Մարտ 19ին Արծրունի Տ. Գէորգ Ա. Քահանայի նախագահութեամբ գումարուելով, կազմութիւնը կ'ստանայ վերջնական հանգամանք: Միութեան անդամոց թիւը կը հասնի մինչեւ 40ի, որոնց գլխաւորներն են,

ՏՕՔԹ. ՆԻԿՈՂՈՍ ԱԼԹՈՒՆ ՕԼՈՒԳ

ՍԵՓՈՆ ԳԱՎԱՅԵԱՆ

Յակոբ աղա Սեղանաւոր
Յակոբ Սամանեան
Միքայէլ Թահմազեան
Սեփան Արմենեան
Սեփոն Գալաֆեան
Արամ Փափազեան
Մկրտիչ Մխիթարեան
Յակոբ Մխիթարեան
Մկրտիչ Գաբրիէլեան
Խաչիկ Խարբուրեան

Արամ Գեորգեան
Հրանտ Սրապեան
Խաչիկ Գաբումանեան
Տիրան Լոգմակեօղեան
Միրինան Պալեան
Տօք. Գրիգոր Քեօիւեան
Սեփան Թերխան, Դեղագործ
Պետրոս Ֆերմանեան
Յովակիմ Թոգարեան
Արքայի Զուպուհեան

Քոլ Անանեան
Յովհաննէս Ֆրէնկեան
Սարգիս Վալլօեան
Սինեմ Աղա Քիւրքեան
Սեփոն Սիրունեան

Գալուստ Գրորգեան
Սեփոն Գալաֆեան Մանիֆա-
թուրայի վանառական, որ
աղբասախնաւի աշանդա-
մակցած է:

Միութիւնը մասնաճիւղ մըն ալ Բերայի կողմը կը բանայ գլխաւորութեամբ Յակոբ Սամանեանի, Պետրոս Ֆէր-

ՊԵՏՐՈՍ ՖԷՐՄԱՆԵԱՆ

ԳԱԼՈՒՍՏ ԳԱՅԸԳՃԵԱՆ

մանեանի, Զգօն Գափամանեանի եւն.: Այս մասնաճիւղը Տոլապ տէրէն, Եէնի շէհիրէն ու Սինէմ գիւղէն 12 ուշիմ տղոց պաշտպանութիւնը ստանձնած ու զանոնք Բերայի վարժարանները տեղաւորած էր, հոգալով անոնց բոլոր ծախքերը: Այս աղքատիկ տղաքները ապա գործի ասպարէզին մէջ պատուաւոր անուն շահած են:

Ընթերցասիրաց Ընկերութիւնը այս աշխատանքներէն զատ ունեցած է իր պաշտպանութեան ներքեւ 30է աւելի աշակերտներ: Բացի ուսուցողէ, ամէն պիտոյք կը մա-

տակարարուէր այս Միութեան կողմէ: Ասոնցմէ մէկը կը դրուի Համիտիյէ Առեւտրական, մէկը քաղաքային (Միւլ-քիյէ), երկուքը քաղաքային բժշկական վարժարաններն, իսկ մնացեալները կը յաճախեն Ներսէսեան վարժարան:

Ասպետ Զունդ գնահատելով այս մարմնոյն կրթասիրական ջանքը, չէր զրանար իր նիւթական ու բարոյական աջակցութիւնը՝ հովանաւորելով անոր սարքած թատերական ներկայացումները:

Այս մարմինը ունէր նաեւ 500է աւելի զիրքեր, որ կը տրամադրուէր ընթերցասէրներու:

Դէպքերու թերումով կը դադրի այս միութիւնը ու թէպէտ 1908ին կը վերակազմուի, սակայն դժբախտաբար երկար կեանք չունենար: Ահա իր կանոնադրը:

ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ «ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐԱՅ», ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Խ Ա Մ Գ Ի Ի Ղ Ի

Հաստատել 19 Յունվար եւ վաւերացել 19 Մարտ 1882

վերակազմել 23 Նոյեմբեր 1908 ին:

ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆՊԱՏԱԿ

Յօդ. 1.— Խասգիւղի մէջ կազմուած է «Ընթերցասիրաց» անուամբ ընկերութիւն մը՝ որուն նպատակն է «Աղքատիկ տղաք պաշտպանել իրենց դպրոցական շրջանին մէջ» սկսեալ խասգիւղէն, մատակարարելով անոնց բոլոր դպրոցական պէտքերը, ինչպէս նաեւ զգեստ եւ հիւանդութեան պահուի թաղիս աղքատախնամ մարմնոյն հետ ի միասին իւր կարողութեան ներածին չափով հայթայթել բժիշկ, դեղ, ուտեստ եւն, եւ Պետական բարձրագոյն վարժարաններն յաճախող պաշտպանելոց երթեւեկի ծախքերն:

Հ Ա Ս Ո Յ Թ Ք

Յօդ. 2.— Ընկերութեան հասոյթներն են. Ա. Հասարակային թանգարան: Բ. Շաքարավաճար: Գ. Նուիրատում: Դ. Գանձանակ: Ե. Բացառիկ նուիրատուութիւնք եւ կտակք: Զ. Ի նպաստ ընկերութեան սարքուած հանդէսներէ գոյացեալ հասոյթք:

ՊԱՅՄԱՆ ԱՆԴԱՄԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Յօդ. 3.— Ամէն հայ՝ երկու սեռէ՝ կրնայ ընկերութեան անդամակցել՝ վճարելով իրեն յատկացեալ տուրքը, ըստ Դ. յօդուածի տրամադրութեան:

Յօդ. 4.— Ընկերութիւնը չորս տեսակ անդամակցութիւն ունի. Ա. Հիմնադիր ժողովոյ անդամք, որք կը վճարեն ամսական 5 դր2. մէկ բաժնի համար: Բ. Բաժանորդ անդամ, որք կը վճարեն շաբաթական 20 փարայ մէկ բաժնի համար: Գ. Պատուոյ անդամ, որք 15 թրք. ոսկի կը վճարեն միանուագ եւ կամ մեծ ծառայութիւն մը կը մատուցանեն ընկերութեան, եւ Դ. Բարերար անդամ որք առնուազն 30 թրք. ոսկի կը նուիրեն ընկերութեան: Բարերար եւ պատուոյ անդամք Տնօրէն Խորհրդոյ կողմէ կ'առաջարկուին եւ հիմնադրաց ժողովէն կ'ընդունուին:

Վ Ա Ր Զ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Յօդ. 5.— Ընկերութիւնն ունի երկու ժողով. Հիմնադիր ժողով եւ Տնօրէն Խորհուրդ:

Յօդ. 6.— Հիմնադիր ժողովը կը բաղկանայ 10—40 անձերէ՝ որք ընկերութեան բաժանորդ անդամոց մէջէն կը նշանակուին վիճակաւ կամ քուէով:

Յօդ. 7.— Հիմնադիր ժողովը ամէն տարի որոշեալ ժամանակ մը կը գումարի Աղդ. յարկի մը տակ, ընտրելու համար Տնօրէն Խորհուրդը, նորա գործառնութեանց տեղեկագիրը եւ համարատուութիւնը լսելու եւ պէտք եղած տնօրէնութիւններն ընելու համար:

Յօդ. 8.— Թէ՛ հիմնադրաց ժողովոյ եւ թէ՛ Տնօրէն Խորհրդոյ նիստերն օրինաւոր համարուելու համար, պէտք է որ մեծամասնութիւնն ներկայ գտնուի:

Յօդ. 9.— Հիմնադրաց ժողովը որոշեալ պայմանաժամէն առաջ կըրնայ արտասովոր նիստ կազմել, եթէ հիմնադրաց ժողովոյ ու Տնօրէն Խորհրդոյ դիւաններն հարկ դատեն, արտաքոյ կարգի խնդրոյ մը առթիւ:

Յօդ. 10.— Ընկերութիւնը իւր նպատակին գործադրութեան մասին, օրինաց սահմանին մէջ, կը գործէ իբր ուրոյն եւ անկախ մար-հատուութիւնն ստանալէ ու քննելէ յետոյ, յատուկ տեղեկահարկ ազգային վարչութեան կը ներկայացնէ ի քննութիւն եւ ի վաւերացում:

Յօդ. 11.— Տնօրէն խորհուրդը կը վարէ ընկերութեան գործերը ազգային վարչութեան կողմէ հաստատեալ կազմական կանոնադրին տրամադրութեանց համաձայն:

Յօդ. 12.— Տնօրէն խորհուրդը կը բաղկանայ 5—7 անդամներէ, որք գաղտնի քուէով կ'ընտրեն իրենց դիւանն ու գանձապետն:

Յօդ. 13.— Տնօրէն խորհրդոյ պաշտօնը կը տեւէ մէկ տարի, եւ անդամները կրնան վերընտրելի լինել:

Յօդ. 14.— Տնօրէն խորհրդոյ անդամք հաւաքաբար եւ անհատապէս պատասխանատու են ընկերութեան վերաբերեալ դոյլից եւ դրամոց:

Յօդ. 15.— Ընկերութեան Հիմնադիր ժողովն ու Տնօրէն խորհուրդն ունին մէկ մէկ ատենադրութեան տուժար, յորում կ'արձանագրուին ժողովոյ որոշումներն, ինչպէս նաեւ մի սնտուկի տուժար, յորում կը նշանակուին բոլոր ելմտական գործողութիւնք առանց բացառութեան, որոշման եւ թուադրեալ Ազգ. Պատրիարքարանի կողմէ:

Յօդ. 16.— Ընկերութեան տարեկան հասուցից մինչեւ 10 0/0 պահեստի յատկացեալ է, Ընկերութեան նպատակին յարատեւութիւնը ապահովելու համար:

Յօդ. 17.— Ընկերութեան գործածելի դրամէն մինչեւ 1000 դր2+ կրնայ տրամադրելի մնալ գանձապետին քով, առօրեայ ծախուց համար. իսկ աւելին՝ ինչպէս նաեւ պահեստի գումարն՝ յանուն ընկերութեան կը յանձնուի ապահով դրամատուն մը՝ Պատրիարքարանի գիտութեամբ եւ առանց անոր եւ հիմնադիր ժողովի գիտութեան եւ որոշման ո'հեւ գումար մը չէ կարելի առնել դրամատունէն:

Յօդ. 18.— Թէ հիմնադիր ժողովոյ եւ թէ՛ Տնօրէն խորհրդոյ գումարմանը մէջ, Ընկերութեան նպատակին վերաբերութիւն չունեցող խնդրոց վրայ վիճաբանութիւնք բացարձակապէս արգելեալ են:

Յօդ. 19.— Ընկերութեան հիմնադիր ժողովի անդամներն պարտին ըլլալ 25 տարեկան, ոեւէ յանգանքով դատապարտուած չըլլալ, եւ քաղաքական իրաւունքներէ ըստ օրինի զրկուած չըլլալ:

Յօդ. 20.— Երբոր ընկերութեան անդամոց թիւը տասնէն պակասի իջնէ, յայնժամ ընկերութիւնն լուծեալ պիտի համարուի, եւ Ընկերութեան վերաբերեալ գոյք, դրամ եւլն. պիտի դաւառուի Ազգ. վարչութեան կողմէ՝ ընկերութեան բարեգործական նպատակին համաձայն գործածուելու համար, ըստ 14-րդ յօդուածոյ կազմական կանոնադրի:

Յօդ. 21.— Ընկերութեան հիմնական եւ կազմական պայմանաց մէջ չի կրնար ո'հեւ փոփոխութիւն մտնել, առանց կեդրոնական վարչութեան հաւանութեանը:

Յօդ. 22.— Ընկերութիւնն պարտաւոր է ըստ ամենայնի համակերպել Ազգային կեդրոնական վարչութեան կողմէ հաստատեալ կազմական կանոնադրին տրամադրութեանց:

Խ Ա Ս Ր Ի Ի Ղ Ի Ա Ղ Գ Ա Տ Ա Խ Ն Ա Մ Ը

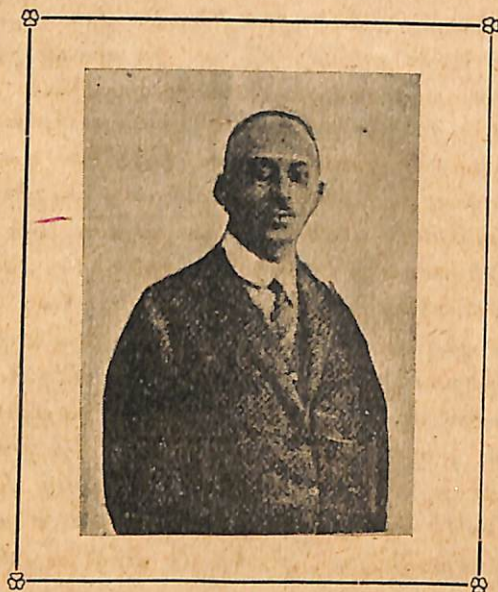
Միակ բարենպատակ մարմինը, որ կը պահէ ցարդ իր գոյութիւնը եւ գովելի ձեռներեցութեամբ կը շարունակէ գործել շնորհիւ իր եռանդուն անդամ-անդամակներու անձնուէր ջանքերուն, այն ալ իրագործելի Աղքատախնամն է որ իր յիսնամեայ գործունէութեան յորելեանը տօնեց է որ իր յիսնամեայ հանդիսութեամբ մը, Այս առթիւ հրատարակեց նաեւ գրքոյկ մը որ կը պատկերացնէ այս մարմնոյն կիսադարեան օգտակար ու բարերար ծառայութիւնը հանդէպ զիւրին կարօտեալներուն ու հիւանդներուն:

Աղքատախնամը հաստատուած է 1878ին դարձեալ Տ. Ներսէս Պատրիարքի խրախուտանքներուն շնորհիւ: Իր առաջին կազմութենէն սկսեալ մինչեւ այսօր կը շարունակէ անձանծիր Աւետարանի բարի Սամարացիին մարդասիրական դերը մատակարարելով կարօտեալին հաց եւ սնունդ ու հիւանդին դեղ ու դարման: Ան դժբախտ օրերուն իսկ պահապան հրեշտակը եղած է Խաղաղի մէջ եւ անձնուրաց նուիրումով մը հասցուցած է ու կը հասցնէ միշտ իր նիւթական ու բարոյական օժանդակութիւնը թաղին բոլոր այն անկիւնները, ուր որ անհրաժեշտ պէտք մը կը ներկայանայ՝ անօթի մը կշտացնելու, ցուրտէն սառելու մօտ գտնուող մը տաքցնելու, կեանք մը փրկելու, հիւանդ մը բուժելու:

Գերազանցապէս մարդասիրական եւ աղքատանուէր ոգիով մը օծուն այս մարմինը կ'արժէ եւ պէտք է որ քաջալերութիւն գտնայ բոլոր թաղեցի եւ ոչ թաղեցի բարեւէրներու կողմանէ, աչքի առջեւ ունենալով որ, ազգակ մը եղած է թաղին կարօտեալին ու չքաւորին արցունքները սրբելու վսեմ գործին:

Գոհունակութեամբ լսեցինք թէ, այժմէն իսկ պատրաստ ունի ծմեռուան ածուխը, բաժնելու համար չքաւորներու ձմրան խստաշունչ օդերուն:

Աղքատախնամ մարմինը օգտակար ըլլալու եռանդին մէջ այնքան յառաջ գացած է որ, իսկապէս գնահատելի իր այս ձեռնարկէն դուրս, աղքատիկ տղոց ալ պաշտպան հանդիսացած է եւ ուսման սէրը ջամբել տալու համար Ս. Ներսէսեան վարժարանի 11 կարօտ ուսանողներու գրեւնական պիտոյքը եւ անոնց հագուստ ու կապուստը հոգացած է:

ԼՈՆՏՈՆԱՐՆԱԿ ՆԵՐՍԷՍ ՊԷՅ ԿՈՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

(Բարերար Խասգիւղի Աղքատախնամի)

Ուրախութեամբ կ'արձանագրենք այս էջերուն մէջ Լոնտոնաքնակ Ներսէս Պէյ Կիւլպէնկեանի այն գեղեցիկ ժէսթը եւ օրինակելի ձեռնտուութիւնը, որով գնահատած է այս Մարմնոյն անձնուէր գործունէութիւնը ու կարեւոր գումար մը յատկացուցած է տարուէ տարի, ի քաջալերութիւն՝ այսպէս երախտապարտ թողլով Խասգիւղի կարօտ-

եալները, որոնց շրթունքները աղօթքի սրտաբուխ մըր-մունջներ ունին միշտ հանդէպ իրենց Բարերարին:

Բոլոր այս պարագաները պատկերացած ըլլալով, աղքատախնամի յիսնամեայ յոբելանին առթիւ տրուած սեղանին վրայ Տիար Յարութիւն Աճէմեանի կողմէ կարդացուած տեղեկագրին մէջ, ի ստորեւ կը հրատարակենք զայն իր կարեւորութեանը պատճառաւ:

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայր

եւ յարգելի ներկաներ

Ես ալ իմ կարգին Ձեզի պիտի խօսիմ թուանշաններու լակոնիկ ոճով, որք ամէնէն աւելի կառինքնին հանրութեան թանկագին վստահութիւնը, որու պէտք ունին ազգային մարմիններ եւ նա մանաւանդ աղքատախնամները, որք իրենց գոյութիւնը կը պարտին ազնիւ եւ բարի սրտերու նուէր լուծանքուն:

Աղքատախնամս վերահաստատուեցաւ դեռ շատ մօտիկ թուականի մը մէջ, հազիւ երկու տարուոյ գոյութիւն ունի՝ եւ ուրախ եմ յայտարարելու թէ՛ ան արդէն կը վայելէ հանրութեան կատարեալ վստահութիւնը, ինչ որ կը թեթեւցնէ մեր բեռները, մեզի պատճառելով հաճոյքներու քաղցրագոյնը:

Սկսած օրերնիս լուծեալ աղքատախնամէն իբր դրամազուլս մեզի կտակուած 1884 թուակիր կնիք մը՝ մետաղեայ պնակ մը եւ Ռումէլիի վիճակահանութեան թուղթի մը հետ՝ Խասգիւղի վայելած ի հնուց անտի բարի համբաւը միայն փոխանձուեցաւ մեզի:

Խանդով եւ եռանդով կարօտեալներու Հօր Աստուծոյ ապաւինելով գործի լծուած, սկսանք մօտենալ վէրքերու որք խորունկ էին, եւ այսօր ուրախ եմ յայտարարելու որ

զանոնք դարմանեցինք ըստ կարելոյն եւ համարձակ կը մտնեմ իմ հաշիւներուս մէջ. որք շատ համառօտ են եւ պերճօրէն խօսուն:

Առանց խտրութեան Աղքատախնամս գործած է լայնախոհ ոգիով մը, նաեւ իր օգնութիւնը եւ օժանդակութիւնը տարածած է առ հասարակ ամենազգի կարօտեալներու:

Աղքատախնամիս վերահաստատուած թուականէն 1927 Ապրիլ 8. 1929 Փետր. 28, քսան եւ երեք ամսուան ընթացքին 13 անգամ հաս մանուկներ, 20 կին եւ 28 այր վրկայեալ կարօտ հիւանդներ իր միջոցներով ազգային եւ պետական հիւանդանոցներ դրուած է, որոնց մէջ կը գտնուին նաեւ թուրք հայրենակիցներ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ա.ՃԷՄԵՍՆ

Այն ժամանակամիջոցին մէջ 12 հիւանդկախ կարօտեալներ իր նպաստը կալը արծանագրելով, մինչեւ ցարդ որոշ գումար մը կը վճարէ ամսէ ամիս իբր հացազին. նաեւ 11 կարօտ ուսանողներ Աղքատախնամի սան արծանագրելով Ներսէսեան Ազգ. վարժարանին մէջ կ'ուսանին, որով իբր ամսաթոշակ կը վճարէ Պատ. Թաղականութեան որոշ գումար մը, ինչպէս որ Աղքատախնամիս Յիսնամեայ Յորեկնական յիշատակարան գրքոյքին մէջ հրատարակուած հաշուեկշիռին մէջ բացայայտ կը տեսնուի ամիսփութմը մեր գործունէութեան:

1927 Ապրիլ 8էն 28 Փետր. 1929 մուտք 1440,43

1927 Ապրիլ 8էն 28 Փետր. 1829 ելք 1306,58

Պատրաստ դրամ սնտուկ 133,87

Գումար 1440,43

Աղքատախնամս միջին հաշուով 45-60 ոսկի ամսական ելք մը ունի անհրաժեշտ պէտքերու, որուն փոխարէն ոեւէ շարժուն եւ անշարժ եկամուտ մը չունի, այլ ունի միայն հայ Ազգին բարեբարներու ազնիւ սիրտը որ անսպառ զանձ մ'է:

Աղքատախնամս իր դժուարին դերը ի գլուխ հանելու միջոցին, երբ կը յիշատակէ ազնիւ նուիրատուութեանց օժանդակութիւնը, չի կրնար անտես առնել Աղքատախնամիս պատուակալ նախագահ եւ Գալֆաեան որբանոցի ժրաշան եւ անձնուէր մօր Աղաւնի մայր. Բէօսէեանի բարոյական ու նիւթական օժանդակութիւնը որով դրական կերպով կարտայայտուի թաղիս 10 տուն կարօտեալներու երկարատեմէ ի վեր իր խօհանոցէն օրական մէկ անգամ կերակուր տալով, ինչ որ մեզ համար խրախոյսներու ամէնէն գնահատելին ու թանկագինն է:

Նաեւ խորին շնորհակալութիւններ Լօնտօնաքնակ Ներսէս Պէյ Կիւլպէնկեանի՝ որ նկատի ունենալով թաղիս կարօտեալներու վիճակը, առ ի քաջալերութիւն Աղքատախնամիս տարուէ տարի 100 ոսկի նուիրատուութիւն մը կընէ, եւ Աղքատախնամս ալ առ ի երախտագիտութիւն զինքը Աղքատախնամիս բարեբար անուանած եւ որոշած է տարուէ տարի իր սիրեցեալ զաւկին՝ յաւէտ ողբացեալ տարուէ տարի իր սիրեցեալ զաւկին՝ յաւէտ ողբացեալ Պօղոսիկի եւ Կիւլպէնկեան ազնուատոհմ գերդաստանի ընդհանուր ննջեցելոց հոգւոյն Ս. Պատարագով մը արտայայտուի:

Այս պահուս խղճի ամենանուիրական պարտք կզգամ իմսգիւղի Աղքատախնամ մարմնոյ կողմէ՝ մեր մաղթանքները ուղղել, թող երկա՛ր ու երկա՛ր ապրի Հանրապետական Թուրքիոյ ազատարար Վսեմ. Մեծ Կազի Մուսթաֆա Բէմալ փաշա եւ իր ազատամիտ ու լայնախոհ Գործավարներու խորհուրդը՝ որ իրենց հովանաւորութեան տակ կը պահեն բոլոր բարեգործական մարմինները, պաշտպան ըլլալով չքաւորին դպրոցներ տալով անուս սերունդին եւ ըլլալով միանգամայն բարեգութ հայր ծնողագուրկ որբին,

Շնորհակալութիւն նաեւ Ձեր Բարձր Ամենապատուութեան՝ որ ինչպէս ուրիշ տարիներ, նոյնպէս այս օր ալ Աղքատախնամիս Յիսնամեայ Յոբելեանին սիրայօժար եկաք Ս. Պատարաք մատուցանել եւ նախագահել սոյն պատմական սեղանին:

Նուիրական պարտք մը ունինք հանդէպ Պօլսոյ հայ մամուլին որ ամէն առթիւ հիւրընկալեց մեր ազդերը ծրիօրէն եւ իր խրախուսող տողերով քաջալեր հանդիսացաւ բարեսէր հայ հասարակութեան համակրութիւնը ապահովելով Աղքատախնամիս ի նպաստ:

Շնորհակալութիւն նոյնպէս բոլոր հոս ներկայ ազնիւ անձանց՝ որք մասնակցելով սոյն կրօնական արարարողութեանց յարգեցին յիշատակը բարի անձնաւորութեանց՝ որք ոչ եւս են:

Վերջացնելով համարատուութիւնս կ'աւելցնենք թէ մեր յոյսը Նախախնամողին եւ հայ Ազգին բարեսէր անհատներու նուիրելիք անսպառ գանձին վրայ դնելով պիտի շարունակենք մեր ուղին Աղքատաց ծառայելու խորունկ մխիթարութիւնը միայն զգալով եւ կը մաղթենք որ մեր յարգելի յաջորդներ, շարունակեն Աղքատախնամ մարմնոյ սոյն Աստուածահաճոյ գործի եւ յաջողին օր մըն ալ կատարել գիւղիս Աղքատախնամին Հարիւրամեայ Յոբելեանը:

Աղքատախնամի ներկայ կազմը հետեւեալն է՝

Քոյր Մարիամ Քեօսեեան	Նախագահ
Յարութիւն Անեմեան	Ա. Ասենապետ
Սողոմոն Գարաօղլանեան	Բ. Ասենապետ
Արսաբէս Եիւրիեան	Գանձապետ
Սեփան Ունեմեան	Ա. Ասենապետ
Սիմօն Արսլանեան	
Ժիւրայր Ճեզվեհեան	
Տիկ. Արափի Գափամանեան	
» Սիւրանոյ Գարագաշեան	Հիւանդի հսկիչ
» Արմենուհի Արապեան	Բ. Ասենապետ
» Ռօզ Կիւլպէնկեան	Հիւանդի հսկիչ
» Եպրափէ Գափամանեան	Հիւանդի հսկիչ
Օր. Ասրիքէ Ֆեհերեան	

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԸ ԵՍՍՂԻԻՂԻ ՄԷՋ

Հոն ուր մտաւոր յառաջդիմութիւն եւ ժամանակին պահանջմանց գիտակցութիւնը կայ, բնական է որ պէտք է ունենայ նաեւ իր Թատրոնը: Խառնուելով ալ ունեցաւ այդ մասին նախանձախնդրութիւն մը եւ տիրացաւ անոր, երբ մեծ զարկ կը տրուէր Հայերէն ներկայացումներ տուող Թատրոնի: 1855ին կը բացուի Խառնուելի մէջ Հայ Թատրոնը. որ կ'սկսի մրցիլ Օրթագիւղի Թատրոնին:

ԹՈՎՄԱՍ ԹԵՐԶԵԱՆ

1858ին Առաքել Ալթունտիւրրիի նախածնունդութեամբ կը կազմուի հայ Թատրոնը Խառնուելի մէջ, ուր քանի մը հայերէն ներկայացումներ կը տրուին, բայց որովհետեւ Կառավարութենէն արտօնութիւն չէր առնուած, կը դադրի գործելէ: Խառնուելի ներկայացումները չի վհատիր սակայն, ու անմիջապէս կը միանայ Օրթագիւղի հայ Թա-

տերական ընկերութեան, աւելի շքեղ ներկայացումներ տալու համար:

Այդ թուականին Առաքել Ալթունտիւրրի, (1840-1886) երբ Խասգիւղի Թատերական խումբին գլուխը կանցնի, պատանի մըն էր 18 տարեկան: Նոյն տարին Վենետիկի Մուրատ Ռափայէլեան Վարժարանի ընթացաւարտներէն

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵՄ

Պոլիս կուգան Թովմաս Թերզեան, Մկրտիչ Աճէմեան, Սրապիոն Թղեան, որոնք եւ ռանդով կը փարին այս Թատերական գործին իբր հեղինակ, թարգմանիչ, եւ նոյն իսկ իբր դերասան, ինչպէս կը յիշէ Հրանտ Ասատուր 1901ի Ընդ. Օրացոյցի «Հայ Պատրիարքներու» Պատմական ուսումնասիրութեան մէջ:

1886ին գիւղին Ազգ. գեղեցիկանատան կից Սրճարանին վարձակալը, Նշան աղա,

Թատերաբեմ մը կը շինէ ներկայացումներ սարքելու համար, բայց ժողովուրդը գայթակղական ձեռնարկ կը համարի Սրճավայր նկատուած Գերեզմանատան կից այսպէս Թատերաբեմի մը կազմութիւնը ու արգելք կը լլայ:

ՋԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԴՈՐՇԵՐ

Հին ատեններ, երբ տպագրութիւնը այնքան ընդարձակ ծաւալ գտած չէր, գրասէր Եկեղեցականներ Եկեղեցիներու հովանիին ներքեւ ձեռագրաւ կ'ընդօրինակէին կարեւոր Բարեպաշտական ու Կրօնական երկեր: Տօքթ. Թորգոմեան այս մասին սա տեղեկութիւնները հաւաքած ու հրատարակած է Հանդէս Ամսօրեայի 1927ի Թիւերուն մէջ:

Դալուստ Վարդապետ Ամասիացի 1823 Մայիսին կ'ըն-

դօրինակէ ընդ հովանեաւ Ս. Սեպիանոսի «Բժշկարան» մը, որ այսօր Տօքթ. Թորգոմեանի սեփականութիւնը եղած է:

Խասգիւղի մէջ 1834ին ընդօրինակուած է, — որու կողմէ յայտնի չէ — «Օրէնք եւ սովորութիւնք Եփրայեցւոց» անուն ստուար հատոր մը, «Թարգմանեալ յիտալացւոց լեզուէ ի հայ Բաղբառ, աշխատասիրութեամբ հօր Իգնատիոսի Վարդապետի, յաշակերտէ Տեառն Մխիթարայ Վարդապետի Աբրահայր կոչեցելոյ, յամի Տեառն 1760, իսկ ըստ հայոց ՌՄԹ»:

Խասգիւղի Եկեղեցւոյ Աթոռակալ Տ. Կարապետ Բահանայ 1837 Սգոստոս 27ին կ'ընդօրինակէ «Նէոֆիթոսի Գիրք ճակատամարտութեան»ի հայերէն Թարգմանութիւնը, որ ներկայիս կը գտնուի Մխիթարեանց Վիլնիայի Վանքը: (Մայր ցուցակ հայերէն Ձեռագրաց, Վիլնիա, Հ. Յ. Տաշեան, էջ 937): Սոյն Գիրքին ուրիշ մէկ ընդօրինակութիւնը տեսած ենք Պատր. Փոխանորդ Տ. Սմբատ Ս. Եպիսկ. Գազազեանի մօտ, որ զայն ղրկած է Երուսաղէմի Վանքին Մատենադարանը:

Ցուցակ կանոնագրոց, հեղինակ Առաքելօղլու, Խասգիւղ, ի թուին հայոց ՌՄՀ = 1270 + 551 = 1821 ձեռագիրը կը գտնուի Բերայի մատենադարանը:

ՀԱՅ ՀՈՌՈՄՆԵՐ ԽԱՍԳԻՒԳԻ ՄԷՉ

Քանի որ Խասգիւղի առաջին գաղութը կազմած է Ակնէն եկած Գաղթականներ, եւ քանի որ Ակնայ մէջ կը գտնուէին նաեւ հայ Հոռոմներ ալ. ասոնք կրնան խառնուած ըլլալ այդ գաղթականութեան, այս տուեալներով բնական է թէ Խասգիւղի մէջ կը գտնուէին հայ հոռոմներ: Այս մասին Տօքթ. Թորգոմեան կրսէ որ, (Տես հանդէս Ամսօրեայ, 1927 տարի, էջ 600-607) կերեւի Խասքէօյի մէջ ալ կային հայ հոռոմներ, որովհետեւ գիւղին արեւելեան ծովեզրին վրայ գտնուած Յունաց Եկեղեցիին բակը կան հայերէն արձանագրութիւններով Տապանաբարեր, որոց թուականները կը վերաբերին անցեալ դարուն:

ՏԱՐԵԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նազրը Հովուեան Սարգիսի հրամանաւ Խասգիւղի Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ խուցը կը հաւաքուին Լաթիֆեան Յովաննէս, Տէմիրճիպաշեան Գէորգի որդի Գալուստ, Ումուրճանեան Երամ, Բուպիյէխանլը Գրիգոր, Պոյաճենց Աւետիս, Թիւլպէնտճի Մ- Յովսէփ եւ Յանձնաժողով մը կը կազմեն գիւղին Սալիանի տուրքը ժողովելու համար քրնակիչներէն: Հին ատեններ այդ տուրքը գանձելու համար համայնքներու ներկայացուցիչներուն յանձնարարութիւն կը լար:

— 1823ին Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյն եկեղեցականներն (Թաղ. Խորհուրդ) էին Մհտս, Համբարձում, Մհտս. Յակոբ, Աբրահամ եւ Պաղտիկ Աղաներն:

— 1819ին Պատրիարքարանի Ազգ. ժողովը պաշտօնապէս կորոշէ որ Խասգիւղի մէջ 8 քահանայք մնայուն կերպով պաշտօնավարեն:

— 1894ին Օգոստոսին հրդեհ մը կը ծագի Խասգիւղ ու կայրի 75-80 տուն ու 432 անձ հացակարօտ վիճակ մը կուենան: Կարօտելոց օգնութեան համար Եղիա Շահպազի զխաւորութեամբ կը կազմուի յանձնաժողով մը:

— Խասգիւղի Թաղ. Խորհուրդը 1894 Ապրիլ 25ին Գանձանակի շրջաբերութեան արտօնութիւն կը խնդրէ Պատրիարքարանէն՝ 18 տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունեցող Աղբատաց Խնամակալութեան համար եւ 1897 Յունիս 18 թ. գրով մըն ալ կը խնդրէ Կնքել որոշեալ չափով եւ գնով Տոմսերը նուիրատուներուն տրուելու համար:

— 1913ին Աբրահամ Բաշա Երամեան գիւղին մէջ ունեցած 5 կոտոր կալուածները կը նուիրէ Եկեղեցիին:

— 1884ին կը հաստատուի Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանի խնամակալութեան ընկերութիւնը, որ 10 անդամուհիներէ բաղկացած Տնօրէն Խորհուրդ մը ունէր՝ ընդ նախագահութեամբ Տիկ. Աննա Էսայեանի:

ԽԱՍԳԻՒԴԻ ԹԱՂԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ՇՐՋԱՆԸ

Խասգիւղի Թաղին մատակարարութիւնը երկու զխաւոր շրջանի կը բաժնուի: Սահմանադրութենէ առջի շրջան ու Սահմանադրութենէ վերջի շրջան:

Խասգիւղ, ներկայ հարիւրամեակին սկիզբը բնակավայր եղած էր Ամիրաներու, բայց Ս. Ստեփանոսի Տաճարը բարձրացած ատեն Նորաշէն Եկեղեցւոյ մատակարարութիւնը կը կատարուէր Եկեղեցականական դրութեամբ, երբ հետզհետէ հաստատուեցան հին Պետութեան սեղանաւորութեան մէջ կամ իբր հայթայթիչ դիրք ունեցող անձեր, որոց մէջ ամենէն կարեւոր տեղը կը գրաւէր Գէորգ Պէյ Երամեան՝ որ թէ Եկեղեցւոյ մատակարարութիւնը եւ թէ Տնանկաց մատակարարութիւնը ուղղակի իր եւ իրեն գաղափարակից քանի մը երեւելիներու հսկողութեան տակ առաւ Միւրթիկի հանգամանքով ու երեք հոգիէ բաղկացեալ Եկեղեցականներու յանձնեց առօրեայ մատակարարական գործը: Այս վերջինները օրը օրին կարծանազէին ծախքերն ու հասոյթները եւ տարին անգամ մը հաշիւ կուտային Միւրթիկի Ամիրաներու, որոնք կը ճշդէին Եկեղեցւոյ բացը, եթէ կար, ու ամբողջովին կը գոցէին:

Այս վիճակը տեւեց 1831էն մինչեւ 1856, ձեզայիրեան Մկրտիչ Ամիրայի փառքի օրերն էին եւ ինք միւս Ամիրաներէն աւելի ուսումնասէր ու յառաջդիմական ոգի մը կը կրէր եւ քաջալերուած Տատեաններու օրինակովը, խորհեցաւ փայլ մը տալ Խասգիւղի Ներսէսեան վարժարանին: Առաջին անգամ ինք հաստատեց Ֆրանսերէն լեզուի դասախօսութիւնը նոյն վարժարանին մէջ՝ վարձատրելով յառաջադէմ ուսանողները ու այսպէս կը պարտաւորէր միւս Ամիրաները, որ փոխանակ իրենց գաւակներուն համար առանձին Ուսուցիչներ պահելու, զրկեն իրենց Ուսուցիչներն ու գաւակները Ազգ. վարժարան, որպէս զի աղբատին գաւակներն ալ օգտուին անոնցմէ:

մերժէր ի սպառ խառնուելի թաղ. խորհրդոյ Վկայականք։
Եղիա Շահապազ ի վերջոյ ընդունեց իր սխալը եւ Նուր-
բեան Վարչութեան օրով պաշտօնանկ ըլլալով, ժամա-
նակաւորապէս զրկուեցաւ ընտրելիութեան իրաւունքէն։

Այդ թուականէն յետոյ թաղին մէջ բնակող կարեւոր
անձեր, ինչպէս Գէորգ Տէմիրճեան, Յարութիւն Տէմիրճի-
պաշեան, Սարգիս Պէրպէրեան, Յակոբ Սարաճեան, Կարա-
պետ Տ. Բարսեղեան պաշտօն ստանձնեցին. բայց ասոնց
հետ կար ուշիմ եւ բանիբուն Կեսարացի մը, Կարապետ
Թիրեաքեան, որ առեւտրական հրապարակի վրայ ալ յարգ
ունէր եւ թաղին մատակարարութիւնը կանոնաւոր վիճա-
կի դրաւ եւ յետոյ երբ Ազգ, Իշխանութիւնը արտօնեց
Եղիա Շահապազի պաշտօնավարութիւնը, Կարապետ Թիր-
եաքեան աջակից եղաւ իրեն եւ օգտակար գործունէու-
թիւն մը ունեցաւ խառնուելի մէջ,

Նուպար-Շահնազարեան Վարժարանը փակուած էր,
Զերազ, Պէրպէրեան ու Տէմիրճիպաշեան հեռացած էին
Թաղէն, խառնուելի անկումի շրջան մը կանցնէր հետզհետէ։
Նախնեաց սերունդէն մնացողներ ալ կը հեռանային թաղէն,
Սրբուհի Մայրապետին մահուամբ Որբանոցի գործն ալ նը-
սեմացած էր, բայց կային թաղին մէջ տակաւին հոգածու ան-
ձեր որոնք կաշխատէին պահել խառնուելի անցեալ փայլը։

Ներսէսեան Վարժարանը վերաշինող Բարեբար մը
հարուած էր, յանձին Թորոս Բարադամեանի ու թաղը կը
պահէր իր հմայքը, երբ 1896ի դէպքը պայթեցաւ այնքան
արհաւիրացի կերպով, վեր ի վայր շրջելով ամէն բան
եւ հարկադրելով շատերը խառնուելը ձգել ու հեռանալ։
Քանի մը օրուան մէջ ամայացած էր թաղը, շատեր ժա-
մանակաւոր կերպով եւ կամ մշտնջենապէս հեռացած էին
թաղէն։ Եկեղեցւոյ Քարոզիչ Տ. Եզնիկ Եպ. Ապահունի ծանր
ամբաստանութեամբ ձերբակալուած ու բանտարկուած էր
եւ կը լսուէր թաղին մէջ թէ մահուամբ պիտի պատժուի,
մինչդեռ խառնուելի մէջ ոչ մէկ յեղափոխական շարժում

գոյութիւն ունէր եւ թաղէն դուրս պատահած դէպքերն
էին որ արծագանք կուտային։ Թաղին մատակարարու-
թիւնն ալ ցրուած, կարգը խանգարուած ու Վարժարանը
փակուած էր։ Քանի մը սրտցաւ թաղեցիներ, Տօբթ. Յա-

ՏՕԲԹ. ԵԱՆՈՐ ԻԷՄՆԱՃԵԱՆ

կոր Քէմհանեանի նման, ոստիկանութենէն ճանչցուած
անձեր, կը հանդիպէին եկեղեցի ստիպողական գործոց ըն-
թացք տալու համար։ Իսկ երբ դէպքին տպաւորութիւնը
ջընջուեցաւ եւ ընդհանուր ներում հրատարակուեցաւ ու

ատեն մը վերջ Պատր. ընտրութիւն ալ տեղի ունեցաւ, Ազգ. Իշխանութիւնը փափաք յայտնեց պատասխանատու Մարմին մը կազմել խառնակութիւն համար ու ընտրեց առժամեայ Խորհուրդ մը, որու անդամներն էին Սեպուհ Բլատեան, Պետրոս Փափագեան, Տրթ. Յակոբ Քէմհանեան, Յակոբ Մխիթարեան, Մինաս Սիոսեան, Յովակիմ Հիւսէյինեան, Գրիգոր Ադամեան, Ջաքար Ճանիկեան եւ Գաբրիէլ Պալեան:

Այս Մարմինը վերակազմեց Թաղը իր Եկեղեցիով ու Վարժարանով ու գործերը դրաւ ընկալուն վիճակի մէջ: Թէպէտ Թաղը նսեմացած ու աղքատացած, սակայն իր սակաւաթիւ բնակիչներով շարունակեց պահել իր գոյութիւնը: 1904ին կը պաշտօնավարէ նոյն ջանադրութեամբ նոր Թաղ. Խորհուրդ մը, որու կ'անդամակցին Եղիա Շահպազ, Գառնիկ Հայկեան, Պետրոս Փափագեան, Կարապետ Թիրեաքեան, Գրիգոր Ադամեան, Մկրտիչ Սարգեան, Ալիքսան Պալեան, Յովսէփ Մէրտունեան եւ Գրիգոր Պալքեան: Այս վիճակը տեւեց մինչեւ 1908, երբ Օսմ. Սահմանադրութիւնը հռչակուեցաւ ու ամէնուն սրտին մէջ ոգեւորութիւն, ապահովութիւն եւ վստահութիւն տիրեց եւ շարունակուեցաւ 5—6 տարի, երբ Բնդհանուր Պատերազմը եկաւ վերստին խանգարել Թաղին խաղաղութիւնը ու Ս. Ստեփաննոսի հոյակապ Տաճարը վերածուեցաւ զինուորական կայանի, մերկանալով իր զարդերէն, մնացող Թաղեցիներէ զինուորական տարիքի մէջ գտնուողներ զինուոր գացին ու դարձնալ տիրեց աղքատութիւնը Թաղին մէջ:

Մինչեւ պատերազմի վերջը այս էր կացութիւնը. բայց Թաղեցիներէ հոգածու անձեր երեսի վրայ չէին ձգած Եկեղեցւոյ մատակարարութիւնը եւ տողց կրթութեան հոգը: Զինադադարին Թաղէն հեռացողները հետզհետէ դարձան եւ սկսաւ Եկեղեցւոյ եւ Վարժարանին համար կազմակերպութիւն մը: Մասնակի նորոգութեամբ վերաբացուեցաւ Ներսէսեան Վարժարանը ու Բողոքականաց Վարժարանը յաճախող տղայք հոն փոխադրուեցան ու յետոյ ձեռնար-

կուեցաւ Ս. Ստեփաննոսի նորոգութեան բարեպաշտ ու բարեսէր անձերու նուիրատուութեամբ եւ ջանադրութեամբ Թաղ. Խորհրդոյ եռանդուն անդամոց զլուխ հանուեցաւ նորոգութեան գործը ու այդ հոյակապ Տաճարը ստացաւ իր նախկին փառաւորութիւնը, ինչպէս գրած ենք այս Յիշատակարանին մէջ իր կարգին:

Այս փառաշուք Տաճարին վերաշինութեան Հարիւրամեայ Յօրհեանքը կը զուգահիւսի բարեբաղդ կերպով արդի Թաղ. Խորհուրդին, որու անդամներն են Տիարք Յովհաննէս Կիւլպէնկեան Ատենապետ (հրաժարած), Արտաշէս Շիրինեան Ատենադպիր, Յակոբ Ասատուրեան Գանձապետ, Միրինեան Մանափեան, Տիգրան Յակոբեան եւ Սողոմոն Գարաօղլանեան: Այս Թաղ Խորհուրդը, աջակցութեամբ Յօրհեանքի Մասնախումբի

ԳԱՌՆԻԿ ՀԱՅԿԵԱՆ

ժրաջան անդամոց. ջանք չի խնայեց արժանապէս տօնեցող անդամոց. ջանք չի խնայեց արժանապէս տօնեցող Հարիւրամեակի հանդիսութիւնները: Նախորդ Թաղ. Խորհրդոյ անդամներէն Տիար Գրիգոր Սուրեան, Եկեղեցւոյ օմման հանդիսութիւնները տեսնելով մխիթարուած էր ու կը փափաքէր վայելել նաեւ այս հարիւրամեակը, բայց ճակատագիրը տարբեր տնօրինութիւն ըրած ու Սուրբայց ճակատագիրը տարբեր տնօրինութիւն ըրած (10 Փետրեան դժբախտաբար բաժնուած էր աշխարհէն (10 Փետրեան 1931) զրկուելով այդ մխիթարութենէն, որուն իրաւունք ունէր Եկեղեցւոյ նորոգութեան համար իր տարած այնքան տքնաջան աշխատութեանց համար:

* Կարապետ Թիրեաքեան բացի վերեւ յիշուածներէն, բաւական կարեւոր ծառայութիւններ ունեցած է խառնակութիւնը:

մէջ, կարժէ անոր գործունէութեան գլխաւոր գիծերը ներկայացնել:

Կեսարիոյ Թալաս գիւղացի այս անձը մանուկ հասակէն Պոլիս կուգայ ու իր ծնողքին հետ կը հաստատուի խաւքիւղ: Կարապետ զաւակն է մարմարեայ կոթողներու եւ տապանաքարերու մասնագէտ Հաճի Գէորգ աղայի: Կարապետի հօրեղբորորդին է նշանաւոր հայագէտ եւ Պարսկաստանի արքունիքին նախկին բժշկապետ Տօթ: Յարութիւն խան Թիրեաքեան, ըլլալով նաեւ մօր կողմէն ազգական մեծահամբաւ Կիւլպէնկեան Գերդաստանի: Կարապետ կաշակերտի Ս. Ներսէսեան Վարժարանի, դասընկեր ունենալով Վարժապետեաններ, Պէրպէրեաններ եւն. Ի բնէ ուշիմ Դպրոցի շրջանը աւարտելէ ետքը կը մտնէ առեւտրական ասպարէզը ու քիչ յետոյ իր ձեռներէց ոգիին շնորհիւ կը հաստատէ մանիֆաթուրայի վաճառատուն մը ընկերակցութեամբ Մանչեսթրցի Մանիֆաթուրայի Գործարանատէր Անգլիացիի մը հետ «Կիլքրիսթ-Թիրեաքեան եւ Ընկ.» ֆիրմային տակ: Կարապետ Թիրեաքեան գորգի առեւտուրին մէջ ալ յառաջդիմութիւն ցոյց կուտայ ու այսպէս միջազգային անուն ու դիրք կ'ստեղծէ իրեն:

Թիրեաքեան, որ արդէն Վարժարանէն յաջող ելած էր հայերէն, Թուրքերէն ու Չափագիտութեան մէջ, ինքնագարգացումով կը սորվի նաեւ Անգլերէնը:

Ասկէ կէս դար առաջ կ'սկսի Թիրեաքեանի անհատական ու ազգային գործունէութիւնը խաւքիւղի մէջ: Կը գուրգուրայ այդ Թաղին Եկեղեցիին ու Վարժարանին վրայ ու իր նիւթական ու բարոյական անձնուէր ջանքերը չի խնայեր: 1894ական Թուականներուն երբ Թաղը աղէտահար կ'ըլլայ ժանտախտէ, երկրաշարժէ, Չրգսալընի մեծ հրդեհէն, Թիրեաքեան մեծ օգտակարութիւն ցոյց կուտայ Թաղեցւոց ցաւերը մեղմելու համար: Վարած է Թաղականութեան ու Հոգաբարձուի պաշտօններ ու իր գործու-

նէութեան կէտ նպատակի կ'ընտրէ մի միայն Թաղին զարգացումն ու յառաջդիմութիւնը: Թաղեցիին, բոլոր ընտրութեանց մէջ իր քուէն կը կեդրոնացնէ Թիրեաքեանի վրայ: Յաճախ Թիրեաքեանի գործակից եւ ընկերը եղած է Թաղին Երեւելիներէն Եղիա Շահպազ եւ այս երկուքնէ գործակցութիւնը մեծ օգուտներ յառաջ բերած է: Թիրեաքեան ինք ստանձնած էր Թաղային Սնտուկին պարտուց բարձման հոգը, մասնաւոր ուշադրութիւն կրնձայէր Վարժարանին Ուսուցչական կազմին, կարողագոյն ուսուցիչներու նախընտրութիւն տալով: Սն էր որ Եղիշէ Տուրսունեանը, լեզուագէտ եւ ուսեալ նախկին Մխիթարեան Վարդապետը, Տնօրէն Ուսուցիչ կարգած էր Ս. Ներսէսեանի մանչերու բաժնին, իսկ Չանագգալէցի զարգացեալ ու կարող Օր. Սեդրոսեանը՝ Տնօրէնուհի աղջկանց բաժնին:

1880ական Թուականներուն մեծ զարկ կը տրուէր Պոլսոյ մէջ կրթական գործին, Թիրեաքեան բան մը չէր խնայեր խաւքիւղի իմացական զարգացման համար:

Մանկապարտէզի դրութիւնը երբ առաջին անգամ Պոլսոյ Վարժարաններուն մէջ կը ներմուծուէր ձեռամբ մանկավարժ Պ. Սպանդարեանի, զառաջինն խաւքիւղ եղած է որ գրկաբաց ընդունած է այդ օգտաշատ դրութիւնը:

Թիրեաքեան միեւնոյն ատեն հաւատքի ուժեղ զգացումով տոգորուած, նախանձախնդրութիւն ցոյց կուտայ լեւեւ Եկեղեցիին ներդաշնակ երգեցողութեանց. կը քաջանաեւ Եկեղեցիին ներդաշնակ երգեցողութեանց. կը քաջալերէ Դպրաց Դասերը ու զեղեցիկ ձայն ունեցողները, քահանաներուն մտաւոր զարգացման կ'օժանդակէ ձրիօրէն տրամադրելով անոնց հոգեշահ Գիրքեր ու Հանդէսներ ու կը նուիրէ Եկեղեցիին Եպիսկոպոսական աթոռ մը ու գորգեր:

Թիրեաքեանի տունը կը հիւրընկալուէին բոլոր Բարձրաստիճան հայ Եկեղեցականները, Եսայի Պատրիարք երբ Պոլիս եկած էր Երուսաղէմէ, օրերով հիւրասիրուած է իր մտերիմ Թիրեաքեանի բնակարանը: Մասնաւոր համա-

կրանք մը ունէր նաեւ Շահնազարեան Վարդապետի համար:

Թիրեաքեան ամուսնացած է տոհմիկ ու ազնուական սերունդի պատկանող Օր Տիրուհի Գաբամահեանի հետ, որուն հօրեղբայրը Յարութիւն Գաբամահեան թաղուած է Ղալաթիոյ Եկեղեցւոյ բակը, Տիկ. Տիրուհի Թիրեաքեան եւս հետեւելով իր ամուսնոյն օրինակին, կը վարէ պաշտօններ իբր ինամակալուհի Ս. Ներսէսեան Վարժարանի եւ Գալֆահան որբանոցի:

Թիրեաքեան Խասգիւղի եւ Գնալըի մէջ ալ Թաղապետական պաշտօններ վարած է ու Խասգիւղի կարօտելոց 1896ին Կալուածատուրքերը բաշխել տուած է իր անձնուէր ջանքերով: Թիրեաքեան ունեցած է զաւակներ, որոց տուած է խնամեալ կրթութիւն մը:

Այս եռանդուն, գործունեայ եւ ձեռներէջ անձնաւորութիւնը Գնալը կը մեկուսանայ իր յոգնաբեկ մարմնոյն կազդուր գտնալու համար ու 1918 Յուլիսին կը վախճանի ու կը թաղուի կղզիին Ազգ. Գերեզմանատունը:

* * *

Ահաւասիկ հոս կաւարտին մեր պատմական տեղեկութիւնները Խասգիւղի եկեղեցւոյ եւ անոր Կրթական ու Բարեգործական հաստատութեանց մասին, զորս ջանացինք ամփոփել ու արձանագրել այս Յիշատակարանիս մէջ: Հարկ կը համարինք խոստովանիլ սակայն որ Խասգիւղի Եկեղեցւոյն մէջ ոչ մէկ արձանագրութիւն կը գտնուէր. ի զուր ժամանակ վատնեցինք գիրքը գտնել, անցեալի մասին, միայն գտանք հին տետրակ մը 1831ի, ուր արձանագրուած էր Եկեղեցւոյ շինութեան առթիւ զնուած նիւթերը եւ անոնց արժէքները: Մեր այս պատմական տեղեկութիւնները քաղեցինք հոս հոն հրատարակուածներէն եւ այս առթիւ օգտուեցանք Մեծայարգ Տէր, Վ. Յ. Թորգոմ-Հանի ծանօթագրութիւններէն եւ զանազան աղբիւրներէ:

աւելցնելով ասոնց վրայ մեր պրպտումներուն արդիւնքը հղող եւ տակաւին լոյս չտեսած արձանագրութիւններ եւ տեղեկութիւններ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՍ ՊԱՏՐԱՍՏՈՂ
ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

Գալով լուսանկարներուն, ջանացինք զանոնք հնար եղածին չափ, առաւելապէս նոր սերունդին հանչցնելու համար այն անձնաւորութիւնները, որոնք իրենց հանրօգուտ ծառայութիւններն ի սպաս դրին եւ օգ-

տակար եղան երկրին կառավարութեան, Ազգին եւ Եկեղեցւոյն:

— Խասգիւղի Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ ներքին յարդարանքն ու զարդարանքը կատարուած է, ինչպէս գրած ենք իր կարգին, ձեգայիրեան Մկրտիչ Ամիրայի կողմէ (Տես էջ 29): Իբրեւ լրացուցիչ տեղեկութիւն արժան կը համարինք աւելցնել թէ, նոյն Եկեղեցւոյ մէջ տեսնուած բոլոր զարդանկարները շինուած են ձեռամբ նշանաւոր արուեստագէտ Կեսարիոյ Թաւշան զիւղացի Ծերոն Խաչատուրեանի, հայր գրավաճառ հրատարակիչ Կարապետ Ծերոնեանի:

Տ. ԱՂԻԷ ՊԱՅԻԿԵԱՆ
(Խասգիւղի նախորդ բնի.)

Տ. ՄԱՍՏՐԻԷ ՊԱՅԻԿԵԱՆ
(Խասգիւղի արդի բնի.)

ՍՐԲԱԶԱՆ ՆՇԽԱՐՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԹՈՆԷՆ

Ա. ՄԱՍ

ԽԱՍԳԻԴԻ ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՏԱՆ ՇԻՐՄԱՔԱՐԵՐՈՒ
ՏԱՊԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

Հաւաքեց՝

ՄԵԼԳՈՆ ԱՍԱՏՈՒՐ

ՍՐԲԱԶԱՆ ՆՇԻՍԱՐՆԵՐ՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԹԵՈՆԷՆ

Ժամանակի եւ մարդոց քանդող ճիրանէն մագապուր ճողոպրած սոյն հատուկտոր նշխարները՝ գոհար, խղճահար մտօք ժողուելով, կը նուիրեմ հայ բանասէրներու խորունկ ուշադրութեան:

Շատե՛ր, հոս պիտի գտնեն իրենց նախահայրերու եւ սիրելեացը անմեռ յիշատակին մասունքները սրբազան, յիշատակագրուած մեր հին ոսկեղինիկ լեզուով, եւ իւրայատուկ տաղաչափութեամբ:

ՄԵԼԻՔԱՆ ԱՍԱՏՈՒՐ

Սրձակուրդի եւ պարապոյ պահերուս, հովի ծաղկին, եւ արեւու շոգին տակ, երկիւղած քայլերով այցելեցի մեծարանց, եւ խոնարհ մահկանացուաց այս բանթէոնը բացօթեայ, ուր եղբայրօրէն կը ննջեն, առանց դասակարգի եւ աստիճանի խտրութեան մեր այդ սիրելիները:

Հանգիստ իրենց աճիւններուն:

Կ'զգուշանամ վրդովել խաղաղ հանգիստը, գերեզմանաց այս լրբանիստ:

Սակայն, աւա՛ղ, առհասարակ ականատես կ'ըլլամ ամենուրեք՝ կամաւոր եւ ակամայ աւերներու:

Մերթ մարդկային սրբապիղծ ձեռներ, անխղճօրէն փորձեր են եղծել՝ զիրը, զեղծել՝ պատկերն ու նկարը, քանդել՝ շէրիմը, կործանել՝ դամբանը, ջարդ ու փշուր ընել՝

խաչը մարմար կամ երկաթ, անհետացնելու յետսամիտ նպատակով գնդարուեստը նրբին, ու խաթարել սոյն յիշատակարանները:

Յիշատակարան, որ նուիրական է ամէն ազգի եւ կըրօնի:

Ա՛խ, այդ ձեռները ամբարի՛շտ:

* *

Պէշիկթաշի հնօրեայ գերեզմանատունը, հանդիպեցայ քանդումներու լպիրշ հետքը կրող շիրմաքարերու, հոս հոն նետուած հղակոտոր. եւ գլորուած հասարակաց համբուռն վրայ, եւ կամ հեռուն՝ փոսին մէջ մխրճուած, թաղուած յափսիթեր, եւ մերթ գլխիվայր շրջուած: Տեղ տեղ կը մնան միայն կորսուած տապանաքարերու պատուանդանները կենայ՝ անգիր, եւ սակայն գեղահիւս, օսնքըլէ եզերքներով, իբր այն թէ գորգի մը եզերքն ըլլային, բուրդի նուրբ թելերով հիւսուած, եւ քնքոյշ մատներով բանուած:

Որքան նպատակայարմար եղած պիտի ըլլար, երբ ամէն թաղ իր գերեզմանատան գեղակերտ շիրիմները գէթ լուսանկարած ըլլար ժամանակին, եւ բանաստեղծիկ գիրն եւս ընդօրինակուելով աւանդուած մեզ, մասնաւոր տոմարներու մէջ:

Թո՛ղ այն ատեն, անպատկառ ձեռներ իրենց աւերները դրօշմէին կատաղի եւ մոլեգին թափով մը:

Փղձկեցայ, դիտելով հօտեր, ու այծի յօրաններն՝ որք բանաւոր մահկանացուներէս աւելի գգոյշ եւ պատկառոտ, կը կրծէին անուշաթոյր ծաթրինները, եւ ամեցուն խոտերը մեռելաբոյր: Անոնցմէ մին՝ բարձրացած տապանաքարի մը վրայ, լուռ ու խոկուն, պատուանդանին սրբութիւնը կը խոկայ, հոն քանդակուած գիրերը գոգցես որոնալով:

Ահա՛ թէ ինչո՞ւ, երբեմն կը փորձուիմ անբան անասուններու բնագիշ, ասուններուս բանական միտքէն աւելի գերիվեր եւ գերազանց դասել...

Գ Ե Ր Ե Չ Մ Ա Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Լ Ե Չ Ո Ւ Ն

Քաղցր հետազօտութիւն մըն է պրպտել մեր հայ հող-վարներուն անբարբառ պատմութիւնը, ու չունչ տալ այն միսքիկ քերթուածին, որ դարերէ ի վեր դրօշմուած է ցուրտ շիրիմներուն վրայ:

Լուռութիւնն է անոնց լեզուն, լուռութիւնը՝ պերճախօս, լուռութիւնը՝ վեհիմաստ, լուռութիւնը Աստուածային:

Նախահայրերուս հոգիներն են, որ կը խօսին հոն, գիշերի մեռութեանը մէջ՝ մտերմօրէն, եղբայրօրէն, քով քովի:

«Եթէ Երկինքի լուսաւորները փառփառ, Աստուծոյ մեծ-վայելչութենէն կը ճառեն» մեր դերեզմանաց դրօշմադրերն ալ. — Աստուծոյ լուսաբարբառ: — ազնիւ ճեպիս անցեալ փառքերէն կը պատմեն ինծի:

Շիրիմ ու տապան, խաչեր ու դամբան. տիեզերական այդ օթեանին մէջ՝ լոխախօս մեզ կ'ունկնդրեն, երբ մենք կը խօսինք, կը վիճինք, կը բամբասենք, կը զրպարտենք, կը մենամարտինք, կը պատերազմինք թնդանօթներու գոռ ու գոչով:

Անոնք, ահաւոր մեղադրանքը ունին մեզ դէմ, երբ այսպէս, անպատկառօրէն, իրենց յաւիտենական անդորրը, ու յաւիտենական քունը կը վրդովենք:

* *

Մեր այս աշխարհէն, բոլորովին տարբեր աշխարհներ են հողուրբութիւնը բիւրերու այդ տիեզերքը անպարագիծ, անկոպար, ուր կը տիրէ իսկական հաւասարութիւն: Հոտ է եղբայրութիւնը, բոլոր, բոլոր, հոգիներուն, առանց կրօնի, լեզուի, բարքի խտրութեան, կնքուած ընդ հովանեաւ Ս. Խաչին:

Մտիկ ըրէք՝ նոճիներու սօսաւիւնը, Եղեւիններու սօսա-

փիւնը, ուռիներու սլուրիւնը բարախներու սրախիւնը,
ու սահող առուակին լալօնը:

Հոն, լեզուն հասարակաց, կրօնը հասարակաց, Ազգութիւնը՝ հասարակաց, կը տիրապետէ մեռեալներուն հասարակապետութիւնը զարմանահրաշ...:

*
* *

Ես հոս, իմագիւղի գերեզմանատան մէջ, կը գտնեմ բովանդակ շրջանի մը պատմութիւնը, գրուած լակոնիկ ոճով, սիրելեայց զգոյշ քնքոյշ մատներով: Պատգամներ՝ ստոյգ և իրաւ, պատգամներ սրտագրաւ:

Ամէն գիր՝ իմաստ մ'ունի հոս, ամէն քար՝ պատմութիւն մը. օծուած արցունքով, ու խնկուած աղօթքով:

Քով քովի կը կարգամ, կրօնականը թագապսակ, Ամիրայն՝ փառալեզ, և հասարակ մահկանացու անբասիր՝, կոյս ու մաքուր. —

Կըսկիծ, ցաւ ու արցունք, հոխուրիւնք բոբոս,
Փառք, պատիւ պերճաւոր, վախճան գրաւած հոս.
Անմահէն կ'նառեն մեզ՝ լուռ ու անխօս...:

ԽԱՍԳԻՒՂԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Գիւղին ցանցաւ տուններն այն ինչ կ'աւարտին:

Հոն կ'ըսկըսի մեր դարաւոր հողուրտին.

Բըրրակին ծայրն, թառած կ'իշխէ գրխովին,

Ոսկեղջիւրի դամբաններուն, ու ծովին:

Քովիկն ի վեր՝ կողին, կըշտին գերեզման.

Վարն՝ էյուպի դամբանները անըման...:

Ծովէն անդին, պարիսպին շուրջ ցանուցիր

Ամանազլի շիրմաստաննոր՝... լայնածիր:

Մեր գերեզմանն չ'ունի պարիսպ, չ'ունի դուռ:

Այն եղեր է ոտից կոխան, առաթուր...:

Վայրի խոտեր կ'աճին ազատ ամեն դի.

... Հոն կ'արածուի հօտն ու նախիր ըսպանդի:

Մէջտեղն ուղի, վարն խճուղի, վերն ուղի,

Ահա՛ պատկերն գերեզմանին Խասգիւղի...:

Հոն կը նընջեն բիւրաւորներ տակն հողի.

Ըսպասելով Գաբրիէլեան գոռ փողի...:

Մեռելներու այս աշխարհին մէջ անշուք:

Զիկայ թուփ մը, որ ինծի տար իր զով շուք.

Ես կը քալեմ, ու կը քալեմ անշըշուկ,

Ծով ցաւներու սեղմումովը սրտմաշուք...:

Հո՛ս նահատակն. ժիր գաղթականն. ու մըշակ,

Ամիրային. եւ ճոխին հետ ընկերշակ,

Անգղին, ցինին, սեւ Ագուալին սուր կանչէն,

Առանց երբէք վըրդովելու կը ննջեն...:

Նեղ ձորակ մը, տասնեակ քայլով հազիւ թէ,

Իմ նընջարանս այս սուրբ վայրէն կ'անջատէ...:

Երբոր բանամ առտուն քընատ իմ աչեր.

Ես կը համրեմ մարմար քարեր ու խաչեր...:

Թէեւ ըլլամ վաթսուէնի մօտ, Բիչ մը ձեռ

Իմ այս բարի ղըրկիցներս ինձ... չ'են այցեր.

Երազիս մէջ կ'երթամ շըրջիլ ես այլուր:

... Ուր ցըրուած են սիրելեացըս հողարլուր:

«Հայր մերն շուրթիս, մեռելոցին լուռ անձայն

Կուգամ կարդալ ամէն մէկուն մահաբժան...:

Ինձ կը պատման գոհ ժպիտով ու անցաւ,

... Թէ իրենց կեանքն աշխարհի մէջ շուտ անցաւ:

Հոգին սակայն՝ հոգին անմահ կ'ապրի դեռ,

Ու պիտ ապրին սէրովքէից առընթեր...:

Իրենց մարած արեւուն տեղ, բիւր Արեւ

Կը շողշողան գերեզմանաց ի վերեւ...:

*
* *

Համեստունակ այս հոգիներն մերազնեայ,

Կը գինովնան խունկին հոտէն... դուզնարեայ.

Փարաւունի բուրգերուն պէս, բարձր ու սոնգ.

Ամբարտաւան, վըրէժխնդիր չեն ասոնք...:

Իրենց շիրմին խորը չիկայ ոսկի գանձ...:

Պատկառանքով ուխտի կուգայ ամեն անձ,

Աղօթելու, եւ... խոկալու վերին կեանք

— Ի՞նչ քաղցրիկ է խոկն այլուրին Լ'Անըրջանք...:

երազի կեանքն այս կեանքէն է ճշմարիտ,
Հոն աղքատն ալ ունի մանեակ, մարգարիտ,
ժամեր այն տեղ, դարե՛ր կ'արժեն, դար հսկայ,
... Ո՛վ յիշատակ, բենէ քաղցրիկ լինչ բան կայ:

* *

Այս կեանքն՝ ըստուեր, մարդը՝ ժրպտող խարերայ
Այսօր վաղուայ յոյսովն կ'ապրինք աներկրայ...
Ձեռն ի ծընօտ ես կը խոկամ անվերդով,
Վաղուայ կեանքի... ոսկեղըրուագ երողով,
Ո՛վ դու դամբան՝ թէեւ ցըրտին, այլ սակայն
Դուն կը գըծես ապագայի իմ ճամբան...
Տիեզերքի անհուն սահմանն հոս կ'յանգի...
Յաւած սրտիս, հոգւոյս իղձն հոս պիտ հանգի:

Իսկական կեանքն, — Յաւիտենին սուրբ երազ. —
Հանդերձեալին կեանքն է անվերջ, անընդա...
Շիրիմներու քառաթևուն ճիշդ վերել...
Կը շողշողայ հանդերձեալին վառ արեւ:

* *

Բարի եղէ՛ք, դո՛ւք, հոգինե՛ր բարեմոյն.
Ձեր քովն հանգիստ պատրաստելու ինձ մի բոյն...
Հինգ ծագուկներս — դեռ թարմատի. — հագնին թել,
Սիրով կ'ուզամ հանգչիլ խաչին Ձեր ներքեւ...

1 Օգոստոս 1930

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ ԽԱՍԳԻԻՂԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷՁ

1. — Այս է տապան հանգստեան, սրբոյ էջմիածնայ
Աթոռակալ, Տեառն Խաչատուր վարդապետի:

Եկն աստ, որ գնալոց էր 'ի Ս. Երուսաղէմ: Փոխեցաւ
ի կենացն, ընդ հովանեաւ Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ, թուին
ՌձՅԵ. 1185+551=1736:

2. — Քնարան տեառն Յովհաննու ծայրագոյն վարդապետի
Տ. Թադէոսեան, և աղերսական բանք նորա առ Տէր իւր:

Աղաչեմք զքեզ, Տէր Յիսուս Քրիստոս, հայեաց յիս
ողորմութեամբ, ունին մատուցես քաղցրութեամբ ողորմա-
գին հեծութեանս:

Լո՛ւր ի խորոցն մահու գերեզմանիս, անմռնչելի հա-
ռաչման, մի՛ եղիցի նկարումդ արեանդ զօրութեան, ի տի-
րատիպ խորանէս. ընդ իս բնակեացի յիմում գերեզմանիս,
ի ծորիլն մարմնոյս թշուառի, օծումն շնորհիդ առ իս պա-
հեացի. ի նորոգութեանն աւուր հանդիպեցայց փառաց փե-
սայիդ:

Կնքեաց զկեանս իւր, յիննսուն տմաց 'ի հասակի. ի 26
Նոյ. ի 1859 Մն. 1769:

3. — Զարմանալի զուգադիպութիւն:

Տ. Յարութիւն Բհնյ. Խազէզ Գաբրիէլեանի մահն եւս
միեւնոյն տարին տեղի կ'ունենայ, եօթն օր վերջ, այն է՝
1859 Դեկտ. 3ին. Երկուքին բարին վրայ եւս միեւնոյն տա-
պանագիրը քանդակուած:

Միայն տէր Հօր բարին վրայ, հետեւեալ քառեակը
կայ, աւելի ըլլալով:

Զայս ի խորան քեզ այցողիդ, որ կայն աստ,
Մի՛ սուտ դաշանց բաղդին գիտել առնէ ազդ.

Եւ մի յան... տըխուր վայրէս կալ ի բաց

Այլ վասն իւր ժտել հաստցէն փառս անանց:

Ու կը շարունակուի՝ «Քնարան Տեառն Յովհաննու քա-
հանայի Խազէզ Գաբրիէլեան, և աղերսական բանք նորա
առ տէր իւր:

Աղաչեմք զքեզ եւն:

4. — Ճշմարտութեան վարդապետին, ճշմարիտ աչա-
կերտ... բարեկամ, սրբակրօն Զաքարիա վարդապետի. ողոր-
մեաց այս փոշի մարմնոյն, ընդ հողովս: Անունն՝ ի չիբմին,
և հոգին յերկինս, մնան օկնդէտ ընդունիլ զանթառամ փա-
ռացն զպսակ, ըստ անժխտելի խոստման հօրն յաւիտենա-
կանութեան. — «Թէ՛ որ գայ զկնի իմ, ընդ խաւար մի՛ գը-
նասցէ:» 1831 յապրիլի 1:

5. — Վանեցի Մօքաա զիւղէն, վեհապանձ Տէր Մանուէլ
Սահակեան:

Փարեալ ՚ի հաւատ օրերին Յիսուսի
 Ի հասակի քսան և եօթն տարի,
 Ո՛վ Տէր իմ Յիսուս. փրկիչ աշխարհի,
 Հանգո՛ղ զհոգի, ի քում խորանի:
 Վխճ. 1868 Օգոստ. 26

Քսան եւ եօթ տարեկանին քահանայ կը ձեռնադրուի:
 Ծննդեան թուականը անյայտ:

6.— Աւրցեալ հոգևով պերճ, շնորհալի,
 Ընտիր քահանայ հայկական սեռի.
 Անաչառ քարոզ Տէրունեան բանի
 Յունկն ժողովրդեան իւրոյ ամենի.
 Եկեալ ի քաղքէն, որ Պրուսա կոչի,
 Յայս գիւղ համախուռն հասեալ չափ կենի,
 Զկեանս վճարեալ յայս տապան զընի,
 Որում Տէր Պետրոս անուն իսկ ասի.
 Յամի Տեռան 1871 Օգոստ. 4ին:

7.— Շիրիմ Մհտսի Մեծ Տ. Կարապետ Քահանայի,
 Ս. Ստեփաննոս Եկեղեցւոյ:

Յարգոյ քահանայ, բարերար բազմաց,
 Զամբս քառասուն, զձօտ իւր հովուեաց.
 Ի հաւատ ամբիժ, ի սէր աննախանձ,
 Սուրբ Եկեղեցւոյս ցանկացող բարեաց,
 Անկեալ ի մահիճն, բաղձօրեայ վրշտաց,
 Վաթսուն ութ ամաց ել յատի կենաց.
 Խնդրէ առ ի ձէնջ զաղօթից հայցուած,
 Երկնային փառօք հանգչիլ առ Տէր Ած.

Պաղատիմք առ քեզ, Տէր Յիսուս զըթած,
 Ժառանգորդ արա անվախճան փառաց:
 Ծն. 1778 Վխճ. 1846

8.— Աստ հանգչի, յուսով փառացն յաւիտենից Տ. Յու-
 կոբ Քահանայ Տ. Ստեփանեան Արծրունի. ծնեալ ի Տփղիս ի
 7 Փետ. 1783, Առեալ զկտրգ քահանայութեան 1810, և
 փոխեալ ի Խասգիւղ Կ. Պօլսոյ 1864 Յունիսի 22:

Նշանաւոր Արծրունի Տ. Գէորգ քահանայէն առաջ.
 Խասգիւղ ունեցած է միւս երկու Արծրունի քահա-
 նաներ եւս:
 Տ. Ստեփան քհնյ. Տէր Յարութիւնեան, վախճանած 1801ին
 և Տէր Յակոբ Տ. Ստեփանեան 1864ին, 81 տարեկան:

ՇԱՀՆԱՋԱՐԵԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԵՊ. Ի ԱՐՁԱՆԱՔԱՐԸ
 (Մեկըն Ասատուր՝ խոկուն, իր որդին՝ Գէորգ)

Հաւանաբար, Տ. Յակոբ Քհն. Տէր Ստեփան հօր որ-
 զին ըլլալու է, քանի որ հօրը անուամբ կը յորջորջուի նաեւ
 Տ. Ստեփանեան:

9.— Տ. Գեորգ Աւագ Քննչ. Արժուոյնի,
Ս. Ստեփաննոս Եկեղեցւոյ Խառնակի.

Ծնաւ յամին 1798 յ'Երզնկայի վանս Ս. Գեորգայ, Զամա երկաթս արածեալ զհօտ իւր տիրաւանդ, յալեւոր հաւ սակի ծերութեան, հայր որդեկորոյս եղեւ, այլ յուսով անմահութեան զխաչիւն փարեալ՝ «ընկալ զհոգիս մեր, փրկիչ մեր Յիսուս», կարդալով, կնքէ զբազմարդիւն կեանս իւր. Յամի Տեառն 1894 Յնվ. 11:

10.— Սատ հանգչի յուսով փառացն յաւիտենից, Կարապետ վարդապետ Շահնազարեանց, ծնեալ ի Համատան. ի 14 Մյսի. 1814. վախճանեալ ի Խառնակի Կ. Պոլսոյ, յամի 18650 օգոստ. ի 31:

Ուսումնասէր սոյն վարդապետին արծանը կանգնուած է՝ ձէգայիրլեանց օթարանին մէջ, որ թաղամասերու ամէնէն ընդարձակն է, եւ ճոխը, Հոն են նէվրուզեանք եւս:

Վարդապետին մահարձանը՝ սրբատաշ կոնածեւ մարմար: Արեւելեան երեսին վրայ՝ վեղար մը, եւ աղօթագիրք: Հիւսիսին՝ քարոզչի գաւազան: Արեւմուտքին՝ հրեշտակ մը լալկան, իսկ հարաւին, վերոյիշեալ հայերէն, եւ յետագայ գաղղ. տապանագիրը, թարգմանութիւնը նոյնին, տակէ տակ:

C I - G I T

Garabéd vartabéd Chahnazarian, né le 14 mai 1814, à Hamadan, décédé à Hasskeui, cons/ple, le 31 août 1865:

Սոյն ազգասէր եւ ուսումնասէր վարդապետը, 51 տարեկանին իր աչքերը կը փակէ, եւ կը թաղուի. այս փոսին մէջ, իր հետ թաղելով այնքան օգտաշատ գաղափարներ:

11.— Դամբարան Երանուհի մայրապետ Յովհաննէսեանի, մայր Գալֆեան որբանոցի (1889—1902): Ծն. 1855. վխճ. 1909 Նոյեմբեր 22:

Երամեանց դամբարանին ստորոտը կը հանգչի՝ Սրբուհի

Մայրապետի յաջորդին ոսկերտին: Նոյնպէս որբանոցի բազմարդիւն ուսումնապետ Ռէթէոս Պէրպէրեանի (տե՛ս մտաւորականաց բաժնին մէջ):

12.— Տապանագիր Պէշիքթաշցի Բարդուղիմէոս վրդ. ի: Իւրաքանչիւրոց տապան մահարձան, Յազգաց եւ ազանց կանոնեալ սահման, թէ ո՞վ է որ կայ եղեալ յայսմ տան, Կարդալով զգիր, բարեոք խմանան: Ուրեմն խնդրեմ յԱզգէս միաբան, Լինել բարեմաղ(ղ) հոգւոյս փրկութեան:

Պէշիքթաշցի պարտիզպան Մահտեսի Ռափայէլի որդւոյ՝ Բարդուղիմէ վրդ. ի, մենարանի Մշու սրբոյ Կարապետի, որ ձեռնադրեալ ի Կարին քաղաք ՌՄԿԶ. ի մեծանուն Կարապետ Արքեպ. է, մասնաւոր եւ ծայրագոյն իշխանութիւն գաւազանի: Եւ 73 ամի ծերութեան արդեամբ. իմով շինեցաւ տապանս 1859 յօգ.— հանգեաւ յամի 18...

13.— Մահարձան Թագւորեան Տ. Թագէոս արժանաւոր փրճնչի Երզնկացւոյ, որ փոխեցաւ առ Ած. յիսնամեայ հասակի կենաց իւրոց:

Շիրիմ սուրբ, ուր ամփոփին ոսկերք տեառն քահանայի որ յանձուէ ուղին երկնից սլացաւ ի թեւ հրեշտակի, զի սրտին պատարագաւ, զԱստուածորդին պատարագաւ եւ յանձինն ընդ սուրբ կոչման, յար սրբութիւն պատարագաւ: Հառաջանս երկիցս եւ եթ ո՞չ, ընդ հոգւոյն իւր արձակեալ, ո՛չ խղճին խայթէ բղխեալ, այլ ի սրբոյն զոյգ տենջանաց:

Տենջանք մեծ եւ տօնելի:

Մին հայրենիք, եւ միւսն Աստուած. Առ Աստուած անշուշտ եհաս, եւ ի հայրենեացն, աւաղ, ի բաց: Յամի Տեառն 1865 Յուլիս 3:

Յ Ա Ն Կ Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ա Յ

	ճնունդ	մահ	սարիք
Խաչատուր վրդ. Աթոռ. Էջմիածնի	—	1766	—
Սամուէլ Արքեպ. Առաջ. Պրուսայի	1706	1786	80

	ծնունդ	մահ	տարի
Տ. Ստեփան Բհնյ. Արծրունի	—	1801	—
Զաքարիա Վրդ.	—	1831	—
Յովհաննէս Ժ. Վրդ. Տէր Թադէոսեան	1769—1859	—	90
Տէր Յրթիւն. Բյ. Խաղէղ Գաբրիէլեան	1769—1859	—	90
Տէր Կարապետ քահանայ՝ մեծ	1778—1846	—	68
Տէր Յակոբ Բհնյ. Արծրունի	1783—1864	—	81
Բարդուղիմէոս Վրդ.	1786—1859	—	73
Տէր. Մանուէլ Բհնյ. Սահակեան	—	1868	—
Տ. Պետրոս Բհնյ. Պրուսայի	—	1871	—
Տ. Գէորգ Ա. Բհնյ. Արծրունի	1798—1894	—	96
Կարապետ Վրդ. Շահնազարեան	1814—1865	—	50
Տէր Ստեփան Բհնյ.	1826—1883	—	57
Ներսէս Պատրիարք (Ի Գ. Գաբու)	1837—1884	—	47
Սրբուհի Մայրապետ Գալֆանեան	1822—1889	—	67
Քրիստինէ » Փափազեան	1848—1919	—	71
Երանուհի » Յովհաննէսեան	1855—1909	—	54

Շիրմաքարերը լակոնիկ ոճով պատգամներ են, պատմող մեռնողի կեանքէն, գիւղի անցեալէն։ Մերթ հոն արծանագրուած կը գտնես տենչերու, յոյզերու, կարօտներու խուրձ մը։ Երկարակեաց կրօնականին, փառապանծ ամիրային շիրմաքարին քովիկ, կը գտնես՝ բեկնուած ցօղուններ, փեթրտուած ծաղիկներու թերթիկներ ցիր ու ցան այս մեռելաստանի երկայնքին։

Գերեզմանատուները, ամբողջ գիւղին անցեալին իսկական պատկերը պիտի ներկայացնէին, եթէ գերեզմանաքարեր մնացած ըլլային անաղարտ, կոյս, եւ անկորուստ։

Ես գոնէ այսօր այսքան մը կը կարդամ։ Տարիներ վերջ՝ այցելուն պիտի բացագանչէ։

«Անցեալ սուղ փառաց իրական վրկայ,
Այն ինչ մի քանի, զիր ու արծան կայ։»

Մ Տ Ա Ի Ո Ր Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ը
ԽԱՍԳԻԻՂԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՄԷՋ

1.— Մահարծան Գրիգոր Էփ. Աղաթօնի
Առաջին քրիստոնեայ նախարար՝ Օոմ. Պետութեան,
Ֆե. Ի. Կ. Պոլիս 21 Յունվ. 1823 ի Խոնարհ ընտանեաց.

ԳՐԻԳՈՐ ԵՒ ՄԻԳԱՅԷԼ ԱՂԱԹՕՆ ՊԷՏԵՐՈՒ
ԱՐԶԱՆԱՔԱՐԵՐԸ

Հանգեաւ ի Տէր ի Փարիզ ի 22 Ապրիլի 1868 ի պաշտաման՝
նախարարի հանրային շինութեանց, եւ ամփոփեցաւ ի շի-
քմիս յ'9 Մայիս նոյն ամի։

Աշակերտ՝ Ներսէսեան վարժարանի, Խոսեփիլի, պատկառը Կրինեօնի. Երկրագործական վարժարանին, Գաղղիոյ, Տեսուչ տիպար ազարակին Այսթէֆանօսի, պատուիրակ 1858 թ. արուեստանոցէսին Սարախիւոյ, Տնօրէն հաշուակալութեան Թղթադրամոյ բարձման, Ընդհ. Տնօրէն հեռագրական եւ Թղթատարական վարչութեան. Լիազօր պատուիրակ հեռագրական համազգային ժողովոյն Փարիզ. եւ ի վերջոյ, նախաւոր հանրային շինութեանց, «կատարեալ ի սակաւունս», ելից զժամանակս երկայնս»:

Գրիգոր Աղաթօն էֆ. ի (պատուանդան եւ արձան) 3 մեթր բարձրութիւն ունեցող մահարձանին քով կը բարձրանայ ուրիշ մահարձան մը 2,70 մեթր բարձրութեամբ հետեւեալ հակիրճ արձանադրութեամբ՝ «Մահարձան Միքայէլի Աղաթօնեան (10 Նոյ. 1817-1863 Օգոստ. 12)»:

Գ. Աղաթօնի Սոյն պատուական հօր արժանաւոր օրդին, նշանաւոր հողադէտ Երուանդ պէյ Աղաթօն, մինչ Բ. Ընդհ. Միութեան հիմնադիրներէն, եւ Բ. Ատենապետ նոյն միութեան, այժմ ի Նիս.

2.— Մահարձան Յովսէփայ Պետրոսի Թավուզեան, Բազմարդիւն Դաստիարակի Նէվրուզեանց:

«Ո՞վ ներեացի թէ համբակիս է նրսն»:

Ստուէր ուժել ի պերճ փողիւրն ողբոյդ վն»:

Քիրտն արգասու տենջ տօնելի զհամազգեաց,

Ընդ զրչիդ դել, խառն քարոզք քոց արդեանց,

Կրթամատեանքդ հարուստք յիմաստ ընտրանաւ.

Զծեր, զհայր. զիշխան, զճոխ՝ աճ ի լաւ.

Քեւ սատարեալ հասակ արբուն, եւ մանուկ.

Զպատշաճից անձնիւր գտան մականցողք.

Ընդքեզ թաղեալն օգտի Ազգին անմեռ յոյս.

Պատեհք տացեն, երգնում, յաճիւնդ գալ ի լոյս

Բա՞ չկարեն զգոյին վարկ վերնազիրդ,

Կշիռ կրել զոր ողջողուր սանքդ ի սիրտ.

Քառասնամեան եւ Լթ կոյս կեան չափ հակիրճ, Սիրաստեղնեալ անձնիդ վճռեաց երկին ուրտ. Ասպանջականդ Տուն Նէվրուզեան կենդանեալ, Պատուէ զնշխարդ. իւր սեփական դամբանաւ. Այո՛, Պետրէ, վիմիս ներքոյ կաս թաքուն. Անմահ՝ յեթեր, անեղծ ի միտս քո անուն»:

Վ. խճ. 1844 Մայիս 14.

3.— Աստ հանգչի, Կարապետ Բարաղամեան ծն. 1850, աւանդեալ զհոգին 1878 Յուլիս 13.

«Է՞ր սուգ առնուլ, եւ է՞ր ողբալ անմխիթար, Խոնջ մըշակին վերայ, որ աստ գտաւ դադար. Յերիտասարդ ամաց հետէ, նա զիտութեանց էր սիրահար, եւ այժմ ի լոյս մատչի անունց. Հայ հայրենեաց կարօտովն էր նա մըշտալաւ, Թըռեա՛ւ յերկինս, հէգ մարդկութեան ի բնագաւառ Զի ունէիր հոգի դու վն», սիրտ անապակ, Բարաղամեա՛ն, օրհնեա՛լ լիցի քո յիշատակ»:

4.— Աստ հանգչի, որդի Տեառն Գէորգայ Աւագ Քահանայի Միհրան Արծրունի՝—

«Քաջ բժիշկ Բարիզեան ձեմարանին, առաքինի վաւրուքն, եւ կարեկիր խնամատարութեամբ ամենեցուն, անխտիր եղեւ սիրելի Ազգին եւ օտարաց: Աւա՛ղ, չ'եւ բոլորեալ զերեսներդ զվեցերորդ իւր գարուն, ի կսկիծ անմոռեաց իւրայնոցն եւ ծանօթից, փոխեցաւ յաստեաց, կարդալով սաէպ՝ «Օ՛ դթա՛ յիս, Աստուած իմ, Աստուած իմ»:

Վ. խճ. 1880 Սեպտ. 6

Խոսեփիլի նահապետը, Արծրունի Քահանայ, իւր արցունքովը կը կնքէ 36 տարեկան ծաղիկ օրդոյն տապանը, ձեռքովը կը կանգնէ անոր մահարձանը, եւ ի վերջոյ նը, ձեռքովը կը կանգնէ անոր մահարձանը, եւ ի վերջոյ տապալայ խոստացող զաւակին կը միանայ, ինքն ալ, մեկնոյն քարին փարելով:

* *

5.— Աստ հանգչի Սահակ Բարսեղեան Փէշտիմալճեանց, նախարչաւն յԱզգասիրութեան, եւ յուսումնասիրութեան, որ զորդիւն Ազգին, ընդ իւր հարազատ որդւոց, անձանձիր ջան ի գործ էարկ դաստիարակել յուսմունս, եւ յառաքինութիւնս:

Հոգին Աստուծոյ, մարմինն հողոյ, եւ զսիրտն աւանդեաց իւրոյ սիրասուն որդւոց:» Վխճ. 20 Սեպ. 1871 կեցեալ ամս 61». սոյն Փէշտիմալճեանց ուսուցչին թոռն է Տոբթ. Տիգրան Փէշտիմալճեան:

* *

Աղաթօնեանց դամբարանին ստորոտը, հարաւ կոյս, կը հանգչի բազմադրիւն եւ բաղմաւաժտակ ուսուցիչ, եւ Ազգային երեսփոխան, (43 երկար տարիներ վարած Գալֆաեան որբանոցի տնօրէնութիւնը) Ռէթէոս էֆ. Թաթէոսեան մականունեալն «ուսումնապետ եւ հայկաբան» 2 մեթր երկայն, եւ 1,60 մեթր լայն քարին տակ սպիտակ, կը հանգչին ինքը, եւ իր կողակիցը սիրակցորդ:

6.— Աստանօր հանգչին, բազմամեայ վաստակաւոր եւ նորին կողակից

Ռէթէոս Թադէոսեան
1828-1909

Մաքրուհի Թադէոսեան
1853-1853 1908

7.— Առանց ո՛րեւէ արձանագրութեան, կ'այցելեմ հողակոյտը՝ նոյնպէս Գալֆաեանի ուսուցիչ, եւ տնօրէն Պ. Հըմայեակ Շիշմանեանի: Որբանոցի մէջ միայն 23 տարիներ կը աքնի իբր ուսուցիչ եւ Տնօրէն (յաջորդ ուսումնապետին) եօթանասուն տարեկան հասակին կնքած է իր բազմադրիւն կեանքը 1925ի աշնան: Բնիկ խազիւղցի, եղբորորդի Կարնոյ առաջնորդ Ղեւոնդ եպ.ին: Գոնիայի եւ գաւառի միւս վարժարաններու մէջ եւս ունեցած է պաշտօնավարութիւններ իր եղբոր Գարեգինի հետ: Ամէն մեռելոցի Գալֆաեան

ուխտի Գոյրերը եւ սանուհիները, երախտագէտ, կ'այցելեն իրենց սիրելի ուսուցչին եւ երանուհի մայրապետ Յովհաննէսեանի հողքերը:

* Հո'ս է, Դաւիթ խաչկոնցի գերեզմանը: 1918ի աշնան, եղերական մահով մը մեռած: Իր դիակը գտած են՝ Հալլըճըօղլուի զինուորական լիսէի դիմաց, Ռոկեղջիւրի եղտիւրին մէջ, գաւազանը ձեռքին: Իր հողակոյտն անհետ կորսուած է, եւ չի կայ ոեւէ հաւանականութիւն տապանաքարի ու գիրի գետեղման: Պատմաբան եւ աշխարհագէտ սոյն արդիւնաւոր ուսուցչին երկտող մը, իբր յիշատակ իր պաշտօնակցէն:

«Ո՛վ, որ լըքուեր ես դուն այստեղ շատոնց,
Գէթ անունդ յիշուի, խեղճ Դաւիթ խաչկոնց:»

* *

Խասգիւղ. իբր կեղրոն մտաւորականութեան, լիայոյս եմ որ ունեցած է, իր բլրակոյտին մէջ հանգչող ուրիշներ, որոց յիշատակութիւնը կը պակսի, եւ կամ տապանաքարը մխրճուած, հողին տակ ծածկուած կը մնայ, որովհետեւ կան բազմաթիւ քարեր, բոլորովին սպիտակ, հսկայ մարմարներ, առանց ոեւէ անունի, թուականի, եւ արձանազրութեան: Վերցուած են պատուական քարեր, հողածածուկ՝ գերեզմաններ: Մասնաւոր խնամքով, գետնէն վեր շինուած դամբարաններու շիրմաքարերն կը մնան, անոնք ալ դժուարընթեռնի, եղծուած ու գեղծուած անգոյշնեւրու ձեւերով:

Հոս հանգչող վերջին մտաւորականը եղաւ, Կարապետ էֆ. Կարսեան, Ներսէսեան վարժարանի տնօրէնը, որ իր տապանագիրը ի կենդանութեան ինք գրած՝ եւ օրաթերթերը պահագիրը ի կենդանութեան առիթով՝ Գեղորդին, որուն յանձնարարած է դնել տապանաքարը, անշուշտ չի յապաղիր իր պարտականութիւնը կատարելու, այդ նպատակաւ աւանդ ձգուած 25 թղթոսկիին վրայ աւելցնելով գումար մը եւս, եւ գետեղելու յուշաքար մը պատշաճ:

	***	ծնունդ	մահ	տարիք
Գրիգոր Էֆ. Աղաթօն		1823	1868	45
Ռէթէնս Թադէոսեան		1828	1909	81
Սահակ Բար. Փէշտրիմալճեանց		1814	1875	61
Յովսէփ Պետրոս Թավուգեան		1804	1844	40
Հմայեակ Շիշմանեան		1855	1925	70
Դաւիթ Խաչկոնց		—	1918	—
Կարապետ Կարսեան		1876	1930	54
Կարապետ Բարադամեան		1850	1878	28
Տոքթ. Միհրան Արծրունի		1844	1880	36
Միքայէլ Աղաթօն		1817	1863	46

Գերեզմանը, Արեւելքէն՝ Արեւմուտք, վարէն դար վեր հեղքող նեղ արահետին ծախակողմը, կայ «վասն հաւատոյ կախաղան հանուած», Մարտիրոս պատանիրն դամբարանը:

1872ին նորոգուած Շահապազեան Մհտսի Յակոբ աղայի ծախքով: Սոյն Դամբարանը, իւրաքանչիւր կողմէն ունի երկերկու պատուհան, երկաթեայ հինգ ձողերով: $3\frac{1}{2}$ մէթր լայնք, ու երկայնքով: Գուրոյ կողմը, պատին մէջ զետեղուած կայ ծուածեւ յիշատակարան մը, զայն նորոգող Շահապազեան Էֆ.ի կողմէն զետեղուած: Դժբաղդ նահատակին՝ գերեզմանն այցող ուխտաւոր մը, երկաթեայ փեղկերով դուռը զգոյշ կը բանամ ու ներս կը մտնեմ «Հայր մեր»ը շուրթիս: Կտրուած ծառի մը գօսացած բունը, եւ նահատակին գերեզմանաքարը՝ պարզ, հետեւեալ հակիրճ արծանագրութեամբ: — Այս տապան հանգստեան, Գրիգորի որդի, Զեւեթեանի Մարտիրոս պատանույն, որ վասն հաւատոյն զխառնեալ նահատակեցաւ Ռ Մ Ժ Բ (1763) թուին:» Եւ հանգըստացաւ աստ. բարեպաշտութեամբ, ուշադ օղլու հացագործ Մահտեսի Պետրոսն 1896, ի 2 0գոստ: Մարտիրոսին քով՝ Մարտիրոս մեւա:

Սոյն զոյգ գերեզմանները ուխտատեղի մ'եղած զաւակ

չ'ունեցող կանանց համար: Հոս կուգան շաքաթ երեկոյներ, եւ իրենց խնդիրքը կը մատուցանեն, յաճախ իրենց իղծի պատկուամին, եւ մուսախն կատարումը ողջունելով՝ վարդաւարմիր առաւօտ մը, ծնունդ տալով նորածին Մարտիրոսի մը մուրատ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄԻՐԱՅԲ ԵՒ ԱՄԻՐԱՅԱԶՈՒՆՔ

Միյր, Ամիր, Ամիրայ. Արաբական բառ՝ տիրապետող, իշխան իմաստով:

Հայազգի Ամիրայք, պաղտատի, և Արաբական միւս երկիրներու՝ Ամիրայ, և Ամիրայապետներուն պէս քաղաքական իշխողներ չ'ըլլալով, թուրք Աւագանիին, կամ պալատան և կամ անոնցմէ միոյն հատավաճառներն էին:

Թուրք Աւագանին, անոր կը վստահէր իր գանձը, նոյն իսկ իր անձնական և ընտանեկան գաղտնիքները, իբր իր անձնական և ընտանեկան գաղտնիքները, իբր իր հաւատարիմ աւանդապահը: Պաշտօնանկ թուրք պաշտօնեան, իր նեղ օրերուն, հայ մեծահարուստ լուծայափոխէն եան, իր նեղ օրերուն, հայ մեծահարուստ լուծայափոխէն գտնար մը փոխ կ'առնէր, վերջէն տոկոսովը վերադարձը ներու պայմանաւ: Ակնեցի հայ Ամիրայն ուրեմն, իր չարքաշութեամբ, բնական ուշիմ ձիրքով հարստացած, մեծափարթամ սառած մըն էր, այս ինչ տիրապետոր փաշային, վալիին. միւթէսարըֆին, զինքը հովանաւորող բարձր պաշտօնակալին անունով յորջորջուած:

Չորօրինակ՝ Մապէյն սարաֆը, Մըսըր սարաֆը Վալիի տէ սարաֆը եւն:

Ասոնցմէ ոմանք, բաղդին բերումով հարստացած և յաջողութեան գաղաթնակէտը հասած, յոխորտ, կը սոնգային, սիրամարգի դռնողութեամբ, որքան չ'էր սիգար, զինքը հովանաւորող թուրք Աւագ իշխանը: Իսկ շատեր, չ'ապագայ յաջողութեան մէջ, յիշելով իրենց համեստ ու խոնարհ այդ յաջողութեան մէջ, յիշելով իրենց համեստ ու խոնարհ ծագումը, ինքզինքնին նուիրած էին՝ բարեգործութեան, փառքով, ինքզինքնին պայծառութեան, աղքատաց խնամեկեղեցւոյ և դպրոցի պայծառութեան, աղքատաց խնամ-

քին, որքին և այրին պաշտպանութեան, և սիրուած հայ համայնքէն տիրասէր :

Դեռ ստիմանադրութիւնը գոյութիւն չունենալով, առնալ հաւաքաբար իրաւունք ստացան յանձանձեւութեան Ազգային գործերը, և հետզհետէ յաւակնեցան կառավարել պատրիարքարանը, քմահաճօրէն :

Երբեմն պատրիարքներու տկարութիւնը, աւելի եւս դորացուց հայ ամիրան որ ըստ բաղդին, մին՝ կը հրաժարեցընէր, և իր քմայքին ծառայող մի ուրիշ եպիսկոպոս կը կարգէր անոր տեղ :

Մերթ ևս, ազդեցութեան շրջանակի բաժնուած, այս խումբ Ամիրային պատրիարքը կը հրաժարեցուէր, միւս խումբի պատրիարքը կը յաջորդէր : Եղաւ ժամանակ մը, որ հայ ժողովուրդը ընդվզեցաւ, և արհեստապետներէ ընտրուած ժողովի մը յանձնեց Ազգային գործերը : Եւ որովհետեւ ասոնց մօտ՝ նիւթականը, և պալատան մօտ՝ ազդեցութիւնը կը պտկսէր, կամայ ակամայ տեղի տուին դարձեալ Ամիրաներուն ազդեցութեան առջեւ, մինչեւ 1860, սահմանադրական շրջանը, որ վերջ կը դնէր քմայքին :

Անկից առաջ, բացայայտ խօսելով, փառասիրական կիրքը կ'իշխէր, ծնունդ տալով՝ գոյնզգոյն ամբաստանութեանց, քծինքի, զրպարտութեան :

Սլրդային գործունէութիւններ, այս ինչ պալատականին՝ տեղի անտեղի միջամտութիւնը, նոյն խոկ դաւ՝ առօրեայ հնրոյիքները դարձան այս ինքնիշխան մեծափարթամ Ամիրայական դասուն : Ազդեցութեան շրջանակի ոոյն անբնական ելեւէջը, սկսաւ ազեատարեր հետեւանքներ ունենալ մեր ազգային գործերուն մէջ, երանի թէ, այս մրցումը սահմանափակուած մնար միայն բարեգործութեան մարզին մէջ :

Երբ մէկը իր թաղին դպրոցը նորոգէր կամ շինէր, միւսն ալ իր թաղին եկեղեցին կը հիմնէր, աղքատներուն ոռճիկ կը սահմանէր, կամ պարէն կը հայթայթէր :

Պոյսոյ մէն մի թաղ, կամ առանձնաշնորհեալ մի քանի թաղեր իրենց Ամիրայն, կամ Ամիրաներն ունէին, այսպէսով ստեղծուած էր ազդեցութեան շրջանակ մը՝ նուազ կամ առաւել լայն, մէն մի Ամիրայ, իր թաղի կարօտեալներուն հաց, անգործներուն՝ զբաղում կը հայթայթէր, և այս երախտապարտ հոյլէն կը յարգուէր, կը փառաւորուէր, կը պաշտուէր :

Շատ թաղեր, իրենց եկեղեցին կամ դպրոցը, կամ անոր փերեանին ստացումը, աղբիւրին շինութիւնը, դերեզմանատան պարիսպը ևն. կը պարտին այս ինչ ամիրային՝ ձեռնարէց : Ամիրայական դասուն մէջ եղած են՝ զարգացեալ, լեզուազէտ, և խոհական անձեր : Ծառայած տպագրութեան, դարձած՝ մեկենաս. հովանաւորած՝ գրագէտն և ուսուցիչ, տպարան բանալով, իր անձնական ծախքով գիրքերու շարք՝ իր տպագրած, և այսպէսով պատմութեան մէջ արգարեւ իշխանի վայել անուն մը կտակած՝ ապագայ սերունդին : Արդարեւ ահա՝ իսկական սահմանումը Հայ Ամիրային :

* * *

Ամիրայագունք սակայն, իսկի զուրկ իրենց մեծանուն հայրերու բարեմասնութիւններէն, հեշտածին և հեշտասէր, հիւանդ՝ հոգեով և մարմնով, փարթամութեան մէջ խառնակեաց կեանք մը կը վարէին :

Ասոնք, երբէք ճաշակած չ'ըլլալով կեանքի դառնութիւնները, մեծափարթամ ճոխութեանց գոյնզգոյն մոլուածութիւններով զօծուած, կը վարէին լպիրշ ու խենչ կեանք մը, անմիջապէս վերջակէտը դնելով իրենց երջանկայիշատակ հօրը կողմէն հիմնադրուած առաքինութեան շէնքին :

Անունը, ու տիտղոսը կը մնար միայն : Իրենց բաժինն էր արտասանել. «Աւա՛ղ, փառացս անցաւորի» : Ամիրայագուններու շուայտ կեանքը ընդօրինակուած էր պալատէն, և այն մեծամեծաց տուններէն, ուր ազատ ել և մուտ ունէին :

Ամիրայազուններու տապանադրաց ընթերցումը յոյժ պերճախօս է :

Բարեպաշտ, առաքինի, տստուածասէր, որբասէր, երկարակեաց Ամիրային քով, կը ննջէ իր ունայնասէր վաղամեռիկ պայազատը հնչտակեաց :

*
* *

Ամիրաներու նախանձընդդէմ պայքարը, զիրենք բաժան բաժան ըրած, պատրաստ որսը դարձուցած են՝ հրեայ սարաֆին, և կամ իրենց պաշտպան Աւագանին հակառակորդ :

Ամիրայի մը աստղը կը խաւարի, երբ իր պաշտպանը պաշտօնանկ ըլլայ: Իր պետին հակառակորդին Ամիրայն, նաեւ իր ոսոխն է հոգէսու :

Թուրք Հալէթ էֆէնտին ազդեցութեան զօրացումով, հրեայ Իսխէլ հոտավաճառը՝ կուղէ ոստաքանց ընել հայ Ամիրայութիւնը :

Փողերանոցին մէջ կը փայլէին Տիւզեան հորաղատները: Իբրեւ ներքին կրօնական պայքար, գլուխ կանգնած էին՝ կաթոլիկ հատուածին :

Իբրեւ թէ՛ մահացու մեղք մ'եղած ըլլար, հակառակորդ Իսխէլին ձեռք ծառայեց իրր մահացու զէնք: Անոնց ընտանեկան բոյները խուզարկուեցան. — և ով դժբախտութեանս. — հոն, մասնաւոր աղօթասենեակ մը յերեւան հանուեցաւ: Հայ կաթոլիկ վրդ. հայր Ստեփան Ռափայէլեան ժամարարն էր: Ուրեմն ըստ Հալէթի տմբաստանութեան, առանց ֆէրմանի ժամատուն են կառուցած, արժանի կառափնատի :

Տիւզեան մեծ ընտանիքի հինգ հարազատներուն, և աւոնց կուսակից, և համակիր, լաւ ևս՝ Հրեայ Իսխէլի հակառակորդ 24 ընտանիքներու ինչքերն ու կալուածները յարքունուստ գրաւուեցան, բանտի և աքսորի, և անոնց գլխաւորներէն մի քանին կառափնատի դատապարտուեցան:

Չի գտնուեցաւ հայ Ամիրայ մը, որ յանդգնէր պաշտպան կանգնիլ՝ խաւարող Ամիրաներուն: Ղաղէկ ամիրայ եւս, զերծ չ'էր մնացած ամբաստանութենէ, և յիսլիմա աքսորուեցաւ :

Ինչպէ՞ս կրնար պաշտպան կանգնիլ իր բարերարաց Իսխէլին կողմէն՝ Տիւզեանց պալատները գրաւուեցան, այրերն ի բանտ, կիներն ալ Պատրիարքարանի մէջ արգելուեցան: Մանասեան Գրիգոր այս մեծ նախճիրին առաջին զոհն եղաւ, բանտին մէջ ժանտախտէն մեռնելով :

1819 Հոկտ. 4ին, որ չարագուշակ, Տիւզեան երկու հարազատները՝ Գրիգոր և Սարգիս, Պապը Ալիին առջեւ, Միքայէլ, և իրենց հօրեղբորորդին Մկրտիչ՝ Եէնի գաբուի ծովեզերեայ իրենց պալատին պատուհանէն իսկ կը կախուէին :

Աստուածային արգարութիւնը չ'ուշացաւ վրիժառու ըլլալ արիւնաբոլոս ոսոխէն. ամենազօր Հալէթ իշխանի աստղն եւս նուաղելով, 1822 Նոյ. 1ին, Գոնեայի կառավարական հրապարակին վրայ իր ոճիրը կառափնատի դագաղը բաւեց, իր աքսորավայրին, Թէքէյի մէջ գլխատուեցաւ քաւեց, իր անոր անօրէն արբանեակը՝ Պ. Իսխէլ Երկուքին ալ նոյնպէս՝ անոր անօրէն արբանեակը՝ Պ. Իսխէլ Երկուքին ալ կառափը Պօլիս բերուելով ցուցադրուեցաւ հաստրակութեան :

Ամիրաներու հակառակութեան արդիւնք, իրերամարտ պայքարը միշտ կար ու կը մնար: Ատելութեան վօլքանը միշտ կը մխար, մերթ մեղմ, և յաճախ ուժգին: Անկից ժայթքող հրակէզ լաւոյի հոսանքը, անմեղ զոհն էր ընկնուելով :

1820 Մարտ 2ին, Տիւզեան եզրայրները՝ Կարապետ, Յակոբ և Պողոս, ընչազուրկ աքսորուեցան Կեստրիոյ Ս. Կարապետի վանքը :

1821ին, հորը մի ուրիշ կէտէ պոռթկաց, Տէփէ Տէփէն լէնլի ապստամբեցաւ, և իր հառավաճառը՝ Չարաղեան Գասպար Ամիրայ, դարձեալ զոհ՝ Իսխէլ Հրէին, վալիտէ խանի դրան առջեւ կախաղան բարձրացաւ:

1819ին Սեպ: 18 ի զոհերն ալ, հակառակութեան զոհեր են:

Ծերունազարդ Սախայեան Գրիգոր, զոհ իր եկեղեցասիրութեան, Մայր Եկեղեցւոյ դրան առջեւ կախուեցաւ, երեկոյեան այն պահուն, երբ քաղցրերգակ դպիրը «լոյս զուարթ» կ'երգէր:

Յաջողութիւն և ձախողութիւն, վայրկենի մը համար կ'ընդհարին, մահու կայծը ժայթքելով դուրս:

Երկանեան Յովնանէս Ամիրայ, աղամանդակուռ նշանով կը վարձատրուի, և հա՛ն... մահուան սուրը կը շողայ, և մազապուր կը պրծի անկից, մահմետականութիւնը ընդունելով:

Ամիրայից հակառակասիրութիւնը, կառավարութեան ուշադրութիւնը գրաւելով, անոնց գործունէութեան շրջանակը երկուքի բաժնեց: Մին՝ Ասիական Միւսն Եւրոպական, ասիական մասն վերայէթները իրենց գործունէութեան դաշտ պիտի ընտրեն՝ Ուզունեան (երկանեան) Յարութիւն, Պետրոս Բիւրքճիխանլեան, Միսաք Բիւրքճիխանլեան, Մկրտիչ Ճէզայիրլեան, Պազասար Չարաղեան, և Պողոս Աշնանեան:

Եւրոպական մասն համար՝ Ճանիկ ամիրայ Փափաղեան, Մաքսուտ Սարիմեան, Մահմետ Յարութիւն Կէլկէլեան, Աբրահամ Ալլահվէրտեան: Յովնանէս Թընկըրեան, Յովսէփ Տավութեան ամիրաները:

Ամիրայք կ'անգիտանային թէ՛ կայծակը միշտ բարձր գագաթները կ'ընտրէ իրեն թիրախ: Խաղաղիւղի Ամիրայից վերջին շառաւիղ Մկրտիչ Ամիրայ, միշտ յոխորտ, փառասիրութեան անխոհեմ զոհն է եղած: Անձնական փառքի համար, Սիւտլիւճէէն դիմացի կողմը, էյուպ, անցորդաց համար կամուրջ մը կը շինէ իր անձնական քսակէն:

Կը լմնայ, և առաջին անգամ, յոխորտանօք ինք է որ կ'անցնի: Հակառակորդներ կը զրպարտեն՝ թէ «Արքայի վայել յոխորտանօք անցաւ» Եւ կամ՝ «Արքայն նախապէս պարտ էր ոնցնել, և ապա ինք»:

1843 Յունիս 9ին, Պուրսա աքսորուեցաւ թէև, 1844

Մարտ 6ին, Կրկին Պոլիս վերադառնալ յաջողեցաւ, սակայն ժիւենոյն մեծամոլիկն էր:

1850 Փետ. 25, իր կարողութենէն վեր, մաքսատան եւ կամուտին յանձանձուր վրան տուաւ, 23 միլիոն դահեկանի ահեղ գումարի մը փոխարէն: Ընկճուեցաւ այս բեռին ծանրութեան տակ, ինք խոյս տուաւ Եւրոպա, իր ունեցածն ու չունեցածը յարքունուստ գրաւուեցան: Կինը՝ Սրբուհի խաթուն, աւուր հացի կարօտ, լուացարարութեամբ կ'ապրէր, Եւրոպայէ վերադարձին, թշուառ և ընկճեալ՝ մեռաւ, ու իր տապանագիրը չեմ կարգար այսօր, չ'ունենալով երախտագէտ մէկը, որ ցուրտ տապանաքար մը զետեղէր իր հողակոյտին վրայ:

Այս մեծահարուստին կեանքն ու վախճանը զիս խոր խոկումի մէջ կ'ընկղմէ: Ամէն օր, որբանոցի ճամբուս վրայ, Ճէզայիրլեան պալատան մեծ դրան առջեւէն կ'անցնիմ: Խոշոր դուրսի դուռը հսկայ, քանի մը քայլ ներս մտնաբեայ երկա՛ր սանդուխները, որոնց մատներուն վրայ գեղանի նա՜ ժիշաներ՝ հօլանաթեւ պարիկներու նման, Ամիրայի մուտքը կը բարեւէին... Զիկան գինարբուքի սրահները: Անոնց քարերով՝ հաճի պապան (հողը գնող թուրքը) 12 տուններ կառուցած է Սիւտլիւճէի մէջ, միօրինակ, միաձեւ, միեւնոյն ուղղութեամբ: Սիւտլիւճէի մէջ, միօրինակ, միաձեւ, միեւնոյն ուղղութեամբ: Սիւտլիւճէի մէջ, միօրինակ, միաձեւ, միեւնոյն ուղղութեամբ: Սիւտլիւճէի մէջ, միօրինակ, միաձեւ, միեւնոյն ուղղութեամբ:

Երէկ՝ պտլատ, այսօր՝ փարախ. (Այդ ահագին ընդարձակածաւալ շէնքը յարքունուստ ծախուեցաւ աճուրդով՝ 400 կարմիր ոսկիի ջնջին գնով մը) Սակայն չէն՝ անոր պատկից որբանոցը հայ աղջիկներուն, Սրբուհի մայրապետին տունը, և օրէ օր կը ծաղկի: Այն եւս պիտի փարախանար, եթէ մնար իրեւ պալատ Տագէսեանց:

Ո՛չ եւս են՝ Տիւղեանք, Ճէզայիրլեանք, Աբրիկոնք, Լաթիֆեանք, Մոմճեանք, Կէլկէլեանք, և բոլոր բոլոր հոյլը Ամիրայից: Անոնց տապանագրին ընթերցումը, մեզ պիտի տանի երջանիկ օրերու երանութեանց և խորին մտածումներու:

Ամիրայական՝ զեղխութեան, անխոհեմութեան, իրերա-
մարտ պայքարին քով, պիտի կարդանք Պէզճեան Ամիրային
և անոր հետեւող մի քանիններու՝ ժուժկալ, մաքուր կենցա-
ղը, Ազգանուէր՝ ընթացքը, ու անոնց յիշատակաց յաւեր-
ժացումը:

Ճոխութիւն և զեղխութիւն խոտոր կը համեմատին, սակայն
ինչպէ՞ս պիտի կրնայ տարկաւորուել հասարակ մահկանացուն:

Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայ, իր յաջողութիւնը առ այդ
կը պարտի: Այն ճոխութեան մէջ, ժուժկալ կեանք մը վա-
րեց: Մարմնական վայելքը, զոհեց հոգեկանին: Եւ Ամիրայից
դասուն շողշողուն գիտաւորն հանդիսացաւ, որ կը շողշողայ
Եփեմեոսի հորիզոնին վրայ: Իր գործունէութեան մարդը
եղած է, միակ և միակ բարեգործութիւնը, և տիրասիրու-
թիւնը:

Իր սակաւօրեայ աքսորը, կեանքին գերագոյն դասն եղաւ,
ու սկսաւ սիրաշահիլ հակառակորդներն տնգամ- Ազգասիրու-
թիւնն ու մարդասիրութիւնը մեծ դեր ունեցած են իր ճշ-
մարիտ յաջողութեանց համար:

Հոգեկան գեղեցկութիւնը ցուցադրած է՝ իբր վայելք, և
այս իսկ հիւսած է իր ճակտին լուսապսակը:

*
* *

Թէեւ իր տապանագիրն ու գերեզման, Մայր Եկեղեցւոյ
Ս. Յարութիւն տաճարին մէջ կը գտնուի, հո՞ս, Խապիւղի
բաժնին մէջ դնել արժան կը դատեմ. գիւղիս Ս. Ստեփանոսի
շինութեան մեծագոյն ստատոգր բարերարն հանդիսացած ըլ-
լալուն համար: Այսօր Ս. Ստեփանոսի, վաղն ալ Ազգ. Հի-
ւանդանոցի Յոբելեանները փառաւորումը պիտի ըլլան կտաւա-
գործ Պողոս աղայի հեղահոգի որդւոյն, Գաղէզ Յարութիւն
Ամիրայի մեծագործ:

Դաղէզի հոյլին պատկանողներէն միոյն գեղեցիկ մէկ-
նկարը: Սուրբան Աղի՛՜ Նիկոմիդիա, չուխայի և մետաքսի
հայսերական գործարանները կ'այցելէ: Հո՞ն տիրող կարգ ու

սարքէն չափազանց դո՛ւ, իր մօտ կը կանչէ Փայրիքային վե-
րատեսուէր Յովհ. Ամիրայ Տատեան և զայն վարձատրել փա-
փաքելով, կը յարէ «Խնդրեա՛ յինէն, և տաց քեզ՝» Արդեօք
սոյն կայսերական թանկագին շնորհ քանիննր՝ չպիտի մո-
լորեցնէր, չպիտի շլացնէր: հեղահոգի Ամիրայն, տատարակի-
հեղութեամբ կը մնչէ. — «Տէր արքայ, Ձեր արքայական
գանձէն, իմ Ազգիս Հիւանդանոցին օրական հացագինը միայն
կը խնդրեմ»: Ու այն օրէն՝ օրական 100 դահեկան հացագին
կը սահմանուի մինչև մեր օրերը՝ մօտիկ:

*
* *

Երբ առիթը ունենամ, իմ տքնաջան ճիւղերով, պօլսոյ
միւս գերեզմանատուններէն երկիւղածօրէն փնջած միւս
ամիրայից տապանագիրներն իրենց կարգին հրատարակելու,
Հայը պարծանքով՝ պիտի յիշէ անունները Դաղէզ Ամիրայի
օրինակին հետեւող, կարգ մը տաճար և դպրոց կանգնող Ա-
միրաներուն առաքինապատիւ:

*
* *

1. — Ահա՛ մեծագործ, այր անզուգական,
Պարոն Պողոսի, որդի պատուական,
Իշխան վեհապետն, Յարութիւն Պէզճեան.
Ազգօգուտ գործովք, Անմահ՝ ի մահուան,
Գիտաց զատի կեանս, ըստուեր անցական.
մեծութիւն, և փառք, երազ ցընդական,
եղեւ ցանկացող, կենացն անվախճան.
Մթերեաց իւր գանձ, երկնային կայան,
ունէր սա լիով. ըզձիրս տմենայն,
որ ինչ է վայել Ազգասիրութեան.
Ձեռն իւր առատ, լեզու էր խոստման,
օգուտն Ազգին, շահ օգտի ինքեան,
որ խովմամբ մահու, որպէս խոհական,
Շինեաց դայս շիրիմ՝ ի կենդանութեան.
ուր ամիտիեցաւ, արդեամբք բազմադան,
ի վաթսուն երեք, ամին իւր լըրման.

սա տենջմամբ վերին յարկիդ բնակութեան
բնակեաց 'ի գաւիթ, տան քո սրբութեան.
բարերար Քրիստոս, հանգո՛ յաւիտեան,
զնոզի ծառայիդ յերկնից քո խորան:

Յամի Տեառն 1834 Յնվ. 3

ԵՐԱՄԵԱՆ ԹԱՂԱՄԱՍ

2.— Յայս շիրիմ եղաւ, 'ի հասակի վաթսուներեայ,
Թէրզեանց Աստուածաւոր Մահտեսի Արքայաւ մեծահարուստ
Ամիրայն, Ակնեցի, Քարաքեանհա անուանեալն.

Հաւատովք՝ ուղիղ, վարուք՝ մաքրական,
պանծալի ցուցեալ յաշխարհս ամենայն.
Գովելի ձրիւք բարեմասնութեան,
Հայր խնամածու Ազգիս հայկական,
Բորբոքեալ սիրով Ազգասիրութեան,
Ետ տպել զրեանս մեկնաբանութեան.
Իւրով իսկ արդեամբ ընծայեաց համայն.
Ազգիս յիշատակ յանմահ յաւիտեան:
Լան եկեղեցիք, լան զըպրոցք համայն.
սուգ առնուն տընանկք ընդ անմահ մահուան.
Ար՛դ. ո՛ր դիմեցէ 'ի սոյն յայս տապան,
Աղօթս արտացէ ձայնիւ մաղթական:

Յամի Տեառն 1827 Մայիսի 31

Ծնունդ 1767

Արգարեւ, ուսումնասէր Ամիրան, Հասան փաշա խանի
մէջ հաստատած տպարանէն, իր իսկ անձնական ծախքով
բազմաթիւ գրքեր 'ի լոյս ընծայեց, 'ի շարս որոց՝ «Թուղթ
Ընդհանրական, Ներսէսի Շնորհաւոյ, արդեամբք և ծախիւք
Արքայամ Ամիրայի Թէրզեանց, 'ի Կ. Պօլիս, 'ի Հասան փա-
շայ խանն, 1825.— մեծագիր, 283 էջ:»

«Մեկնութիւն եօթանց թղթոց կաթողիկեայց, արարեալ
Երանելոյն Սարգսի շնորհալից վարդապետի, տպեալ 'ի Կ.
Պօլիս, արդեամբ, Թէրզեանց մահտեսի, Արքայամ Աստուա-

ծառէր Ամիրայի, յիւրում իսկ սեփական գործարանի, որ
'ի Հասան փաշա խանն, Յամի Տեառն 1826—1828:»

3.— 'ի Վսեմափառ Մահտեսի Երամ Ամիրայի Թէրզեանց,
օրէնք են անանց, և 'ի փառապանծ վեհից զիւցազանց,
հիւսել բարդել պըսակ սարդենի 'ի գըլուխ քաջանց.
Տինա և ... քերթողք գեղգեղեն ի զարդ նաւաղաց,
... շող ... հանդէս գերափայլ, քեզ փառս աշանց:
Այլ քեզ ցողեսցեն երկնածեմ Յաւեթք հոյլք հրեղինաց
մշտավառնուազ յանեղծ ինչ արծառն յերկրին կենդանեաց
Ձի գե...ծ . . . անձրեւաց, հոսանք հեղեղաց,
Գահավէժ գլին . . . սպառեն . . . վիմաց:
Եւ 'ի հոյովիլ աստ մշտափոփոխ դարուց և ամաց,
Թէ հետախաղաղ ծածկեն վաղեմի փառք յիշատակաց:

Եկ, քեզ հիւսեսցեն քոյդ վըսեմ արդիւնք ըզթագ լուսարծարծ
... անջինջ դրոշմաւ գերա...անուն ի մատեանն կենաց:
Ձի քե կառուցաւ Աստուածանայ ?էր տաճար մեծապանծ,
Ուր երգեն հայկեանք զերեքսրբինին ընդ սերափիմաց
Քե հաստատեցաւ զպրոց, և թոշակ ի պետս ուսմանց
Ձի դասառնութեան խոյսացեն մանկունք ի գործս զպրութեանց
Սա է որ սփոփեաց աստ...ից յիւրոց ճոխութեանց
Ձի անդ բարձրացի խորան արդարութեան ի փառացփառս:
Վխճ. 1853-1768 ծն.

Կնքեաց զկեանս ի հասակի 67 ամաց.

Արքայամ և Երամ Ամիրայք.— Եգիպտոսի Մէհմէտ
Ալի փաշային հատալաճառներն էին.— Երբ Մէհմէտ Ալի
փաշա, Բուսէլիէն գալով՝ Եգիպտոս պիտի անցնէր, դրամ
չունենալով Գարաքեանեային կը գիւմէ, և այն կարեւոր
գումար մը կը վստահի: Մէհմէտ Ալի ևս, իր յաջողու-
եանը մէջ յիշեց իր բարերարները.— 1820ին, երբ հայ
Ամիրաներէ ոմանք գլխատուեցան, և ոմանք աքսորի մատ-
նուեցան «Գարաքեանիա Մհտի. Արքայամ, զերծու յաք-

սորանաց, ի շնորհս Մէհմէտ Ալի փաշային եգիպտոսի, որոջ էր հատալտճառ»։ Քարաքեահեանց տիտղոսն էր «Մըսըր սարաֆը»։

4.— Այս տապան ի յոր հանդէի
Հնազանդ տիկին աղնուազկի.
Սա Մահտեսի Աբրահամի,
յԱկնայ Թերզենց Ամիրայի.
էր կողակից տաքինի,
Չաւակատած, ի վարս բարի,
Որ արդ անանց կեանս փոխի,
Հայցէ ասել, Տէրն ողորմի։
Յամի Տեառն 1814 ի Սեպտեմբերի

5.— Ամբօքեալ դնի այս հարկ տապանի
Կարգա ըզվճիւ զոր կատարեցի
Իմ ծրնունդ երկրի յԱկնա քաղաքի,
Սուլթան իմ անուն յաւազան լըսի.
Քըսան և յուրթ ամ իմըս հասակի,
Ծաղիկ զօթափեց ի տապան տքնի,
Սահակ աղայ իմ կողակից կօչի
Յակընցի դէրդի Աբրիկեան տոհմի,
Արդ մընամ ի քալուստ փրկչի:
աղօթիւք ձերովք, և ինձ ողորմի,
Թվին հայոց Ռ Մ Հ Ա Նոյ. Թ.

1271+551=1822

6.— Դնի աստ պատուով Աբրիկանց, Ակնեցի Մահտեսի Աբրահամ դերյարգսյ Ամիրայի զուստր, Հսիփսիմէ տուտուն

Հուեալ պանծալի բամբլիս գուժկան,
Հարջիք վշտագին յաղէտ կըսկըծման,
Սակաւուք կաղեալ ի կարգ հարսնութեան,
Ես յաստի կենաց ի քընքուշ աճման
Չարաշուք դիպուած կանխահաս մահուան,

Հողամիտի Թաղոյց յայո շիրմիս կայան,
Իւրայնոց Թողեալ կըսկիծ անվախճան,
Յուսացեալ մընայ յաւուրն հատուցման,
Ի Թվին Ռ Մ Կ Չ Յուսիսի Ա.ին
(1266+561=1817)

7.— Տաղավար յարկիս, Ե՛կ դու, սիրելի,
Կարգա ըզվճիւ զոր կատարեցի.
Ծնունդն իմ երկրէ Ակնայ քաղաքի,
Ի զարմէ Թերզենց մականունն կոչի,
Որդի հանգուցեալ Խաղէր աղայի,
Իմ անուն կարապետ ավազան լըսի.
Քսան և հինկամեայ ի մուս հասակի.
Արդ մընամ կըրկին ի գալուստ փրկչի,
Աղօթիւք ձերովք, և ինձ ողորմի.
Յամի Տեառն 1825 Ապրիլ 3.

8.— Յայս տապան դնի, ի տէր հանգուցեալ, Ակնեցի Թէրզեանց Օհան աղայի կողակից Մահտէսի Աննայ Աստուածասէր տիկինն.

վճիւս ահագին Աստուած իսկ կ'ընքեաց,
Ի հող լուծանել յորմէ ստեղծեաց.
ընդ այն այս վճռովն, զանձն իմ փակեաց
ուստի չ'զերծայ ՚ի մահուս ժամեաց:
Թողեալ զաւակունս Աղգիս պարծանաց
իննսունամեայ փոխեցայ այստեաց
արդ որք պատահիք սոյն այս իմ շիրմաց,
հայձեսչիք զգուրթ փրկչին աշխարհաց.
յամի Տեառն 1825 Յուլիս,
Ծն. 1735

Աննայ տիկնոջ սոյն տապանագիրը, նոյնութեամբ քան զաւուած է նաեւ, Ակնա քաղաքէն Թէրզեանց հանգուցեալ Խաղէր աղայի կենակից մահտեսի Մարիամի շիրմաքարին

վրայ, միայն այս վերջինը «Եօթանասնամեայ» կը փոխ-
յաստեաց:

1834 Յունվ. 13ին:

Ծնունդ 1764

ՆՈՒԱՆԿԻՒՆ ՌԻՐԱՄԻՑ օրմամբարին Հիւսիսային կողմը.

9. — Արդ ննջեն զքունն արդարոց, Ազնուաղարմ Օննիկ
պէյ. Գ. Երամեան, գեղեցիկ և հանճարեղն, և ամենեցուն
փարելին, որ ի ծաղիկ անդ յուսափթիթ տիոցն յերկնաւորն
փոխեցու ի դրախտ.

Յ 18 Յուլիսի 1857

Վսեմափայլ Մայր նորա Եպրու Տիկին Գ. Երամեան, Աս-
տուածասէրն, աղքատասէր և որդեսէր, որ յետ տխրազին կո-
րըստեան անզուգական որդեկին, և ոչ զմի օրով հանգեալ
երբէք յանմխիթար արտասուեացն, բայց յորժամ ոգեխառն
փարեցաւ ընդ նմա անբաժանելի 'ի վերինն Երուսաղէմ
ի 18... զսոյն զայս կանգնեալ զամբան, և յուսով որդեկին,
և իւր յաւէրժ յիշատակ.

Մայր որդւով բերկրեալ. — Սաղմոս.

Արեւմտեան երեսին վրայ.

Մայրն առ որդին ազնիւ.

Երբոր ես զքեզ, որդեակ իմ Օննիկ,
տեսայ պարտիզիս լուսագլուխ ծաղիկ,
երբոր անուշակ, քո հոտ չուշանի
իբր զխորանին խոռնկ հասաւ ինձի:
Երբոր թուփերուս մէջ զձայն քուկին,
լսեցի անուշ քան ըզ սոխակին,
երբ կարմիր չըթանց քո թերթ վարդածայր
սիրաչարժ յողջոյն կոչեցին զիս, մայր.
Ինձ կեանքն այն ժամուն երեւցաւ քաղցրիկ
որ քեզ պէս բուսոյց երկնահոտ ծաղիկ.
Կեանքն ինձ երեւցաւ, զուարթ, յարաժըմիտ,

որ քո պէս ի ծոցն ունէր մարգարիտ:
Բայց երբ թօթափի վարդն ի պարտիզէն,
երբ սոխակ լըռէ թըփերուն մէջէն,
Ծովէն մարգարիտն, երբ անհետանայ,
Պարտիզին, թըփին, ծովուն ի՞նչ մընայ:
Պարտիզին՝ սեւ հող, թուփին սուր փուշեր,
ծովուն կը մընան իւր աղի ջուրեր,
և կեանքիս, որ ո՛չ եւս դու, ո՛վ Օննիկ,
ի՞նչ մընաց, ա՛հ, սուգ, խաւար, և զըժնիկ:

Արեւելեան երեսին վրայ

Որդին պատասխանէ առ մայրն սգաւոր.
Երբ կ'անցնի գարուն, թող վարդն ալ երթայ,
ինչո՞ւ յամառուան աշեւ չորանայ.
Երբ սոխակն երգեց յաստեղդ անուշ ցող,
թող յիւր կանաչ բոյն նընջէ թեւասքող:
Երբոր մարգարիտն ելաւ ի ծովէն,
ինչո՞ւ ի լեզի ջուր դառնայ նորէն,
աւելի լաւ է՞ որ մընայ դարպաս,
չողչողայ, փայլի ի թագ և վակաս:
Մի լար, մայր, մի գիտ փնտուեր յերկրի աստ,
Յիսուսի ի գիրկ հանգչիմ բարեբաստ.
Ո՛չ. քու մարգարիտ կորսուած ո՛չ է.
Այլ սուրբ ճակատուղ կապուիլ կ'ըսպասէ:
Իրաւ՝ է, երկրի կեանք դառն է, և սուգ
Մայրի՛կ, ի՞նչ անոր թափիս արտասուք.
Մի ինչ փափաքիւր, զերկիր զոր մոռացայ
եւ քոյդ միայն սէր, ի սիրտ իմ մընայ.
Ահ, քեզ եմ կարօտ, եկո՛ւր, մայր, որ հոս,
Սոխակ քո ծոցիկդ հանգչի սիրահոս.
Եկո՛ւր որ անմահ, և անբաժ յայսրմահեւ,
Լինիմք քան ըզվարդ յիւրն անուշ հոտէ:
* * * Եւ արդարեւ որդեսէր Եպրու տիկին, Մայր որդեսէր,

աղեխարշ հառաչով, իր փարեղի վաղամեռիկ որդւոյն, և իր իսկ յիշատակին, ի կենդանութեան սոյն գեբարուեստական մարմարեայ յուշարձանը կանգնել տալէն, և 1870ին համանուն երախայ մը թաղելէն վերջ, հիւանդ, և ցաւած ի խնդիր դարմանի, կը մեկնի Եւրպա, և դարմանի տեղ, մահը կը գտնէ Վիէննայի մէջ, հոն ալ կը թաղուի։ Այդ պատճառաւ էր որ, նախապէս փորագրուած սոյն տապանագրին մէջ, ուր, իբր յորդեկին միանալը յիշելով։ Թուականը, 18... անյայտ կը թողու, ի դէպ մահուան թերին փորագրել տալու համար, իսկ օտար աստղի տակ թաղուելով ինք, 18... մնաց այսպէս թերի։

10.— Յովհաննէս երախայ, նորածին Գառնիկ, Մահտեսի Երամեան Գէորգ աղայի, որդի դեղեցիկ։ Մեկնեցաւ ընդ փոյթ, այն ինչ մուտ առնէր յաշխարհ խաբուսիկ։ 1870 Յուլիս 3.

Մէկ բարի վրայ՝

11.— Ակնեցի Թէրզի Աբրիկոնց Ղազարի դուստր Եղսաբեթն, որ հանգեաւ ի Տէր 1235

Ակնեցի Թէրզի Աբրիկոնց Ղազարի որդի Ստեփան որ հանգեաւ ի Տէր 1237

Ակնեցի Աբրիկոնց Ղազարի դուստր Սրբուհին որ հանգեաւ ի Տէր 1240

12.— Ի ցուրտ շիրմիս ամփոփին ոսկերք Առաքինաղարդ Մահտեսի Զիպա տիկնոջ, Տաղէս աղայի ի Տաղէսեանց յազգատոհմէ։

(Տապանագիրը չ'կարդացուիր, հաղիւ քանի մը բառ կը զանազանես։

որ ի

նա ընդ ընտանի

Յանհնարին

. . . Յերկինս

Վայան սրբոց և ի դոգ անմահութեան

հաւատոյ Առաքինութեանց

1851 ի հասակի 66 ամաց։

աւ, մայրն է, Եպրու Գ. Երամեան տիկնոջ։ Այս խնամութեան պատճառաւ, ամփոփուած կը գտնենք՝ Երամեան զամբարանին մէջ։ Բովը՝ կը կարդանք, Նիկողոս աղա Տաղէսեանի տապանաքարը, իսկ միւս Տաղէսեանք կը հանգչին Քանկալթիի գերեզմանատունը, զորս հոս կ'արտագրեմ։

Տաղէսեան Պարոն աղայի դուստր, Ասանէթ.

Արմատոյ բարեաց պանծալի զաւակ,
Մարմնով կուսակեաց սղջամիտ տատրակ,
Այն ինչ երեսուն ամաց իւր հասակ,
Շընչեաց տարածամ մահաբեր խորշակ,
Յիսուս իմ, լոյս իմ հայեաց իմ վիճակ,
Յոսկերս իմ ցօղեա, զարեան քո կայլակ,
Մատո՛ղունկըն քո լուր իմ աղաղակ
Տեսլիամբդ զմայլի յեթնարփեան վըտակ
Յամի, Տեառն 1843 Օգոստ, 9 ծն. 1813

Ամաց մետասանից Թագունի օրիորդ չքնաղ, Տաղէսեան տոհմին ի սուգ, ընդ սրբատաշ մարմարիոնաւ, ննջէ զքուն յաւերժական,

1859 — 11 = 1848

Ես, մայր Տաղէսեանց, զութսուն և մէկ գարուն կեցի անդորր և երջանկասէր։ Արդ մնամ մեծաւ անձկանօք, զի և առ իս ասացէ Տէր. «Տալիթա կումի» 1857—։ Տաղէսեանց այս երկարակեաց չ'մօր անունն ալ՝ Տալիթա է, որ Աւետարանի ծանօթ բացատրութեամբ կուզէ յայտնել թէ՛ պատսող է յարութեան վերջին։

Դամբարան Նիկողոս աղայի Տաղէսեան Տաղէսեանց, ծննդեամբ բաղդաւսր, բայց կենցաղավարութեամբ ապերջանիկ, զամս 28 ետեա զայս արեւ և զաշխարհս, բայց անագորոյն ախտին պտտառաւ, անձաշակ վայելչութեան նոցին մեկնեցաւ յառաիաց դատուն յաւերժ կենդանեաց։

Յամի տեառն 1850 Փետր. 7

(Բանկայրիի գերեզմանատան մէջ)

Սերունդ մեծանուն Ջարմին Տաղէսեան,
 Մեծ հատալաճառ Պարոն Ամիրայն,
 Ունէր բարեսէր սիրա ազնուական,
 Հեղ և միշտ խոնարհ ի կեանս իւր համայն,
 Եօթնասնամեայ բարւոք ծերութեան,
 Գեղեցիկ մահուամբ ընկալաւ վախճան,
 Թողեալ պերճաշուք որդիս ընտրական,
 Բարեյիշատակ յաջորդ տոհմական:
 Յամի տեառն 1849 — 70 = 1779 ծն.

Տապան Յովհաննէս Ամիրայի Տաղէսեան
 Շառաւիղ բարի յարմատոյ բարեաց,
 Մեծանուն իշխան պարծանք հայրենեաց,
 Որպէս գովելի ի համբաւ լեղուաց,
 Նոյնպէս եւ արդեամբ ցուցաւ զեղապանծ.
 Հասեալ ի հասակ ծերութեան ամաց,
 Փոխեցաւ յատեաց ի կեանքս անանց
 Դու լուսաւորեա Տէր Աստուած զըթած,
 Զնոգի սորա լուսով քո փառաց:

Յամի Տեառն 1828 Փետր. 1:

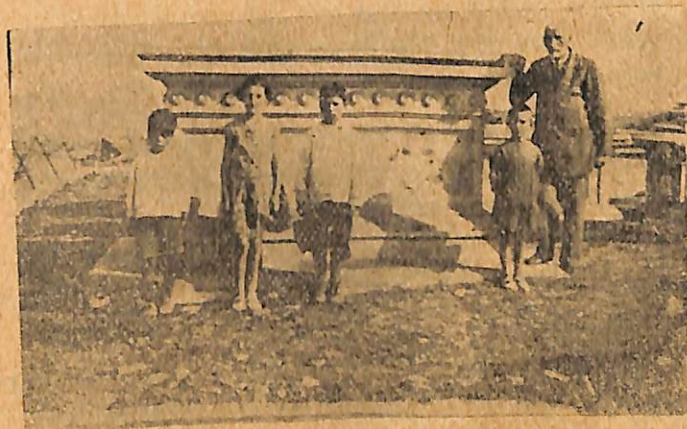
	ծնունդ	մահ	տիպ.
Թէրզենց Օհան աղայի կողակից Աննա	1735	1825	90
» խաղէր » » Մարիամ	1764	1834	70
» Աբրահամ Ամիրա. (Գարաքեհահա)	1767	1827	60
» Երամ Ամիրա	1768	1853	67
Տիկին Տալիթա Տաղէսեան	1776	1857	81
Պարոն Ամիրայ »	1779	1849	70
Յովհաննէս » »		1828	
Տիկին Զիպա Տաղէսեան	1785	1851	66
Թէրզի Աբրիկենց Սահակ աղայի կողակից			
Սուլթան	1794	1822	28
Տաղէսեան Պարոն աղայի դուստր՝ Ասանէթ	1813	1843	30

ծնունդ մահ տիպ.

Թէրզենց խաղէր աղայի որդի՝ Կարապետ	1820	1825	25
Նիկողոս աղա Տաղէսեան	1822	1850	28
Օր. Թադուհի »	1848	1859	11
Օննիկ Գ. Երամեան		1857	
Թէրզի Աբրիկանց Ղազարի դուստր՝ Եղիսարէթ		1818	
» » » որդի՝ Սեփան		1820	
» » » դուստր՝ Սրբուհի		1823	
Աբրահամ Ամիրայի դուստր՝ Հռիփսիմէ		1817	
Թէրզենց Աբրահամ Ամիրայի կին՝ Հնաղանդ		1814	
Յովհաննէս երեխայ. Գ. Երամեան		1870	

ՃԵՉԱՅԻՐԼԵԱՆ ՀՈՎՈՒԵԱՆՅ ԱԶՆՈՒԱԶԱՐԾ

Սարգիս ամիրայի զոսկերս, սիրասուն զաւկին յաւէտ
 Թացցին արտասուք.

Սարգիս ձեգայիլեան Ամիրայի միակտուր տապանաբար
 Մ. Սատուր եւ իր զաւակները՝ գերեզմանի ստորոտին.

. . տարաշխարհիս . . պէսպէս,
 սարդ բաղմացն անլաց եցոյց ըզհանդէս.
 Գորգես ըզկայն հերձեաց հանգոյն . .
 Քորք և ուստր . . յուստերս սիրոյն որդեկաց
 Եօթնեակ տասամբք ամօք կեցեալ և երեք,
 փառաց տոհմին չ'էած ըստուեր, ոչ երբէք
 Անիւ կենաց ցայս կէտ յորդեալ ընդ ոգի
 իգուրն . . յանգէտս անդէն ընկըրկի
 Կափոյց այս . . մահացուաց էն,
 լըցեալ զընթաց չ'ունէր կենաց պէտս
 Ժառանգ անուանն, նոյն և փառացն անվըթար
 Որբացելոց զորդին թողեալ մըխիթար:
 Ողորմութեան տընկեաց այգի և արօտ,
 Երից հացիւ տասիւն անգամ և ղկարօտ,
 Հրաժեշտ անպա կալեալ տոհմին տայր աւանդ,
 Քրտամբք ճըգնել յարօրն անխոնջ գործել անդ:
 Անընկճելի 'նդ ամաց բեռամբքն ծանու
 կընճիւ յերեսս չ'ունէր և ո'չ թախծ մահու.
 զքուն արդարոյ նիրհէր քացրիկ ժըպտելով,
 նորս անդորր յաստեաց սահէր մինչ ընդ ծով:
 Եւ ընդ զարթնուլն ղերախայրիս իւր պէս պէս.
 Նուէր հաստչին ի դոգն լըցեաց դէզ առ դէզ,
 ի ձիթենիս պըսակաւոր . . բաղմամեայ,
 Վերելածօք յապաստն յերկինս բարձրանայ:
 Կնքեալ զկեանս իւր 1815 ի 1 Դեկտեմբերի
 1742 73 ամաց

Տապան Նէվրուզեան Մարտիրոս աղայի ամուսին,
 Հռիփսիմէ Տիկնոջ.

Ըստ ակնարկելոյ վերնային . . Տեսչութեան
 պարառեալ զինեւ արհաւիրք մահուան

որ . . յաղթել վեհից . . . նութեան
 յորմէ սիրելի դու չ'ես բացական.
 կենցաղոյս վաստակ յայն ժամս . . մուտ,
 ի գնալ մարդոյ մերկ եւ կալպատ?
 արդեամբք բարեաց . . . կողոպուտ
 թէւ առ վայր մի իցէ . . .
 Ի սակաւ բանէս . . . չաւէտ
 Լինել այցելու ինձ Հռիփսիմեայ,
 որ աստ թաղեցայ եօթանասնամեայ.
 ծն. 1783
 Վիճ. 1853

Մահարձան ոսկերայ Սինէմշահ արձնոջ,
 Կողակցի Պաղտասար Ամիրայի Նէվրուզեան,
 եւ մետառան զաւկաց մօր՝ ծածկէ վէմս.
 Ի հասակի . . . փոխեցու յաստեաց:
 Որ ընդ կաթին զբարի վարուց ջամբեցեր,
 քաղցր ախորժակ որբացելոյդ և ցուցեր.
 ընդ հետս շաւղաց հօրն անխոտոր արչաւել
 որդւոյդ ի սիրտ յաւէտ կացցես կենդանի,
 Մա՛յր բարի.

Որ անխռով սաստեաց, 'նդ Ալիս երերուն,
 առեալ անցեր ըղղիակ յաւոյդ հաստատուն,
 առ մահուան առ ովկեան դէպ ուղիղ
 կեցեալ յաւէրժ բարեաւ ու յաղթող միշտ չարի.
 Մա՛յր բարի.

Որկ ճանաչենն քոյդ զառտընին գութ և սէր,
 ընդ աղքատաց զորքս բարեօք լըցուցեր.
 ըզքոյդ անուն միշտ օրհնաբեր յիշեսցին,
 եւ ասասցէ որ անցանէն, «էր կին արի.»
 Մա՛յր բարի

Յամի Տեա՛ռն 1854. կեցեալ ամս

Համեստափայլ Նուրի Խաթուն, դուստր մեծանուն
Սարգիս Ամիրայի Հովուեան, ի հասակի 70 ամաց

Ի նսեմաստուեր շիրիմ տրտմազգեաց,
Հանգչին հողաղանգ ածիւն ոսկերաց.

Այլ ցընծայ հոգին ի փառքս անանց.
Ի լուսադուարճ յեղեմ փափկութեանց.

Ըզմայլեալ անգէն ընգ հրեշտակաց,
Ձօնէ Արարչին նուագ զօրհնութեանց,

Վխճ, 1831 Մրտ. 16 ծն. 1761

Աստ հանգչին ոսկերք, Միքայէլ Ա. Բարմազսըզեանի, որ
հանգեալ ի տէր ծաղիկ հասակի, տառապած, տանջուած
հիւանդութեամբ սրտի, Ձայս գրեցաւ համաձայն իր ջերմ
փափաքի:

ծն. 1858 Պրուսա.

Վխճ 1928 Մյս. 7 Կէտիկ փաշա

Օննիկ Մ. Բարմազսըզեան

ծն. Պրուսա, 1872

Վխճ Խասգիւղ 1929 Յնս. 27

Մահարձան պերճապատիւ Յարութիւն Ամիրայի Նէշ-
րուզեան.

Ձի՞ ըեղ այդչափ ակընկառոյց հետաքըննին:

Ահեղ շիրմիս սընավտստակ կալ ի զընին,

Ձիա՛րդ այդպէս ողբաս ի զուր արտասուագին

Ձիմ կեանք զիմ բաղդ. . անեղն ի հող խըրթին:

Ճեպ տար չըջել զականողիսդ նըրբազննին,

Յիմ սիրտ, յիմ գործ սիրայորդոր յիմ հայելին

Անողբ կենցաղ զիս ո՛չ պատրեաց անհաւատին.

Թէեւ տոհմիկ լիաբազդիկ եղէ յերկրին.

Ինձ անանջատ ընկեր առի ըզգործ բարին,

Իմ նըպատակ ամրիծ կըրօն անկըշուին?

Ինձ տարփալի խուռներամ դաս հէգ աղքատին՝

Իմ նախահոգ խօթից զարման որբ և այրին:

Յարկ մարմարեայ ձօն դըշխոյին առ փափաքին,
Նոյն և զըպրոց ողջ կառուցի մանկանց դասին,
Ձին՛չ այլ ազգու նըկարագիր ազգասիրին,
Տիպ քանի՛օն յորդորանաց ոսկեսիրին.

Սակայն մինչդեռ, և յայլ օգուտս ի շուք ազգին:
Ինքնայորդոր միտքս յուղէին ծախել զոսկին.
Մահահամբոյր անգութ ժանիք դառն օրհասին,
Յակտն թարթել զկենացս արեւ հատ զայրագին

Ըզմետասան զորդիս իմ հէգ. և զամուսին,
գերաշխարուն լըքի ի սուգ տըրտմականին
աճիւնակիր ի սոյն սափոր զմարմինս եզին,
Յուսով յառնել զերթ ըզփիւնիկ յաւուր վերջին:

Յամի Տեառն 1834 Մարտ 18

Կնքեաց զկեանս իւր ի հասակի 56 ամաց:

Ձանուանս առաքինեացն Հովուեանց

Օրհնութեամբ յիշեցեն այցելութ.

Յարութիւն Գրիգորեան Հովուեանց

Փոխեցաւ ի կեանս. — 1826 Յունիսի 25

Կեցեալ ամս 19.

Մկրտիչ Գրիգորեան Հովուեանց, որդի Անդրանիկ
յամի Տեառն 1812 Հոկտ. ի 18, կեցեալ ամս 39

Առսեայ Հովուեանց, մայր հարազատացն,

յամի Տեառն, 1848 Հոկտ. 31, կեցեալ ամս 57

Գրիգոր Հովուեանց, ամուսին Առսեայ

յամի Տեառն 1848 Մարտ 2, կեցեալ ամս 79

Բարք սիրելեաց սիրոյ եղեն օրինակ,

Յորչափ նոցա կենաց տուաւ ժամանակ,

Ձորիցն անշուշտ տէր նոյնպսակս յերկինս եղ

որպէս նոցա աստէն զնոյն դամբան ետ:

Ահա՛ չորս տողէ բաղկացեալ իմաստալից տապանադիր մը.— Ամփոփ Ո՛չ մեծխօսիկ: Հայր, մայր և երկոքին հարազատք, ի մի ողջագործութեամբ:

Տէրը, չորսին տուաւ, այո՛, նոյն պսակ,

Երբ հոս սիրով կը ննջեն հայր, մայր ու զաւակ:
Մահարձան ազնուատոհմիկ Պաղտատար աղայի Նէվրուզեան-
Ձի՞ յուզեալ, ա՛յ մահացուդ յակճիւս շիրմիս կաս ընթեր,
Ըզկենացդ մի ընթեռնուլ ի սմա պայման սիրտ յերեր.
Երթ, ընթա՛, ամենուրեք, յերկինս յերկիր աջ հաստչին,
մատնանիշ գրոյդ կենաց ցուցցէ վրճիւ զիւր գըրչին:
Ես իրան տան Նէվրուզեանց մինչ չողայի արեգդէմ,
հաս ողորմ հրաւէրն երկնից կազմել ի չու տարագէմ:

Խինդ, յոյս, փառք, վայելք, չնորհք պատիր բաղդին յեղա-
կարծ,

Ա՛հ, անցին, մինչ ի գըրկաց իմ սիրելեաց զիս երարձ:
Այ՞ս ուրեմն, այ՞ս՝ զատակնիք հէք մահկանացուի հանապաղ
թ՛ւ երկրի համբուն իշխող և աստեղաց վերահաս,
ընդ հողովս ա՛յս ընդփոյթ ամփոփեցի իւր աճիւն
ճշմարիտ թէ սին, անուրջ էր զոր տեսին աչք մարդոյն:

Կնքեաց զկեանսն ի հասակի 51 ամաց

յամի Տեառն 1855 Մայիս 18

Մահարձան զաւանդ մեռելատիպ նշխարաց Մկրտիչ
աղայի Նէվրուզեան

Զքոյդ շիրմ թացցեն յաւէտ դառն ի սուգ,

Սա-մականուացդ? և սիրելեաց արտասուք,

Որ յուսայդ զիս? զոյդ ընդ բարուց անվրթար

Ալեւորաց յանձին ցուցեր զտիպար,

Որդի բարի, քաջ բարեկամ, ազգասէր

որբոց աչս սրբեցիւր:

Ո՛հ, զի խեթիւ արեւն ի քեզ հայեցաւ,

Եւ միջօրէայդ խաւար զաջօքդ պատեցաւ

Թէ վաղ հասեր տապարիզիդ դու ի ծագ,

Լըցեալ զընթացս սրբոցն առեր զմրցանակ:

Յողիդ յերկինս, անունդ յերկրի կենդանի,
Խրախոյս յետնոց, և փառք վայել քոյդ տոհմի,
Որ հրեշտակային վարուք կենցաղավարեալ
Կնքեաց զաւուրս կեանս յարբունս հասակին
Յամի Տեառն 1845, Կեցեալ զամս 21

յաւուր տօնի

Ի տապան եղիա Չէլէպեան Ազնուազարմ Գէորգ աղայի
նուագ:

Աստ ի ծոց շիրմիս, հանդչի սուրբ յուսով,
Հովուեանց մեծ տոհմէ Այր արժանագով.
Չայս վէմ առ հանդէս չըքնաղ իւր ձըրից,
Կանգնեն սիրելիք քարոզ համայնից:

Որ ընդ ծովս սահուց մըցեալ անասան,

Ըզգօն յիշատակ թող յաւերժական.

Յետ անմահ երկոց ազգասէր ճգամբ

Ետ հողոյն զաւանդ յուսով անձկութեամբ,

Զոր յետնում աւուր, երկնից վեհ վրճիւք,

Յարուսցեն նորոգ, ըստ հաւուն փիւնիկ:

Ննջեաց ի հասակի 61 ամաց. 1856 ապր. 9

Չէլէպեանի ապարանքը կը գտնուէր Ֆէնէր.— Պապին
այն օրուայ Նուիրակ, Ֆէրիէրի կարտինալը, յետ մանրա-
կրկիտ ուսումնասիրութեան Հայ եկեղեցւոյն ուղղափառու-
թիւնը խոստովանեցաւ, և խոստացաւ նոյնը գրել նաեւ
Պապին՝ ի Հռոմ:

Երբ կարտինալին միտքը Հայ կաթողիկոսները կ'իմանան,
ջերմիւ կը խնդրեն որ իր որոշումը չգործադրէ:

Մատթէոս պատրիարք, երբ կարտինալին տարհամոզումը
կ'իմանայ, իր կառքը նստելով՝ կուգայ Ֆէնէր, և կ'օթեանի
Գէորգ աղա Չէլէպեանի տունը ծովեզերեայ, Հոն կը կանչէ
պալատու Աւաղերէց Տ. Պաղտատարը:

Ազնուաշուք նշան էֆ. Նորիկեան, վախճանեալ ի հասա-
կի 65 ամաց.

Կ. Պօլիս Օրթաքէօյ.

20 Յուլիս 1866 — 65 = 1801

Աստ հանգչի, Ազնուափայլ Տիկին Մարիամ Նշան Նո-
թիկեան.

Վախճանի ի հասակի 47 ամաց, Կ. Պօլիս՝ Օրթաքէօյ
14 Յուլիս 1876

Ծնունդ 1829

Մահարձան Վեհազն Մարտիրոս աղայի Նէվրուզեան
աստանօր ամփոփի յաւանդ:

Կոյտ ոսկերաց անդրանկիս, որոյ զամս երեսուն և ինն
քնդ աղցաւոր կենցաղոյս մրցեալ, անձկով յուսոյն ճեպ ետ
յերկին:

Ի սուգ համակեալ զգորովալից ընտանեոյն, և զհամօ-
րէն սիրելեացն սիրտ, ի շիրմէ աստի, ո՛չ արտասուաց
շիթս յայցելուաց, ալ եռանդագին և եթ մրմունջ հայցէ
ի փրկանս ոգւոյն, կնքեալ զկեանսն յամի տեառն 1855
Օգոստ. 18:

Կանգնեն որդիքն զայս մահարձան, ի յիշատակ մօրն
իւրեանց, Ագապի տիկնոջ Հովուեան, զուստր Ճանիկ Ամի-
րայի Փափազեան. Հանգեալ ի Տէր ի հասակի 75 ամաց
ի Թուրին Քս.ի 1888 Յունիս 4, ծն. 1813:

Հովուեան զաւակունք շիրմիս բոլորտիք,

Ժողոված կ'սպասեմք զքեզ, ո՛ մայրիկ.

Ձքեղ, որ քաղցրիկ սիրով մայրական

Կեանք տուիր մեզի, եղար անկենդան:

Եւ թողեր զմեզ տխուր ու ցաւած,

Դու թռար յերկին, վայրն անմահութեանց.

Երթ առնել անթիւ բարեաց քոց պըսակ,

Եւ մեք աստ հեղումք արտասուաց վըտակ,

Եւ օրհնեմք քոյին զանուն սիրարժարծ,

Աստ ի մեր սրտի թողեր անմոռաց.

Այս սպիտակ,

Յուրտ քարին տակ,

Մահճի մէջ հողէ,

Ուր գիշեր լոկ տիրէ,

Ննջէ իրանճեան Մաքրուհի,

Տաք արտասուաց մէջ աղի:

Եւ կ'ապրի մեր հոգւոյն մէջ յաւէտ,

Մինչդեռ աշխարհէս եղած է անհետ.

Ձի նոյն ինքն էր առաքինի, կին կորովի,

Նոյն ինքն եղաւ մայր զգայուն, և գորովի:

Ծնեալ Հովուեան 1831 Մայիս 5, մեռեալ
Խանճեան 1899 Մրտ. 7:

Էպրուկ Սարաֆեան,

Կողակից Յարութիւն էֆ. Սարաֆեանի,

Սիրտըս հեզիկ էր, վարքըս անուշակ,

Կը բուրէի զերդ մանուշակ,

Ի ծոց յարկիս ընտանի.

Ձիս որ խամրեց, մահուան խորշակ,

Ո՛վ, Տէր, ըրէ՛ Վեհաճաշակ

Դըրախտիդ կեանացն արժանի:

Վխճ. 1874.—ի հասակի 34 ամաց. ծնունդ 1840

Մահարձան Գէորգ աղայի Սարաֆեան Առաքինափայլ
քիւրքճիւ Գէորգ աղայի, որ փոխեցաւ յաստեացս առ տէր
ի հասակի 60 ամաց. խնդրէ ընդերձողացդ վասն իւր աղօ-
թըս մատուցանել առ տէր.

Վխճ. 1828 ծն. 1768

Աստ հանգչի Արեթիկ էֆ. Նէվրուզեան, որդի Յարու-
թիւն Ամիրայի.

ծն. 1838 Յնվ. 30 վխճ. 1898 Հոկ. 7 65 ամաց

տապանագիրը անընթեռնելի.

Բարսեղ էֆ. Մարկոսեան փեսայ Յարութիւն Ամիրայի
Նէվրուզեան. ծն. 1825 Փետ. 12 Վխճ. 1878 փետ. 14

53 տարեկան

Վաղամեռիկ Ղազարիկ էֆ. Մահտէսի Յովակիմեան,
Արտաքին գործոց խորհրդակցութեան քարտուղար Թարգման

փոխանորդ Ատենադպրի Ազգ. խորհրդոյ ուսումնական
Արժանագով առաքինութեանց պատկեր իսկական,
Քաղաքագիտական Ձորից թանգարան,
Աստուծոյ և մարդկան սիրոյ վառարան,
Որով համայնից սիրոյն էր բնակարան,
Այս հողապատեան մարմնոյն քընարան,
Մընայ հօրն և հանւոյն անմոռաց յիշատակարան
Հոգին թուչի առ իւր հաւն Աղայիկ և մայրն
Նեկտար, և առ Նիկողայոս իւր մօրեղբայրն,
Թողով բարեկամաց քաղցր յիշատակ իւր ամբիծ անուն
Կնքեալ զմահկանացւոյս քսան և հինգամեան:
(Բանկաթի) ծն. 1852 Վիս 1877

Իշխան մեծարու, պաղտասար աղա, որ հայրն էր հո-
վուեանց Գաբրիէլ Ամիրայ.

էր ակնավաճառ և մըտօք ճարտար,
Եկաց բարերար գոյով որբոց հայր,
Պէշիկթաշու գեղջ, որ եկեղեցւոյ,
Մեծաց եւ փոքունց նախագահ արգոյ,
Պայազատ զորդիս եթող ժառանգ իւր,
Ազգասիրութեան գործոց ի սիւն
Խնդրէ աղօթից ձեր սրտի ի վառ,
Յիշատակաց խունկ ձըգել ի բուրվառ, 1834

Տապան Հովուեանց Մարտիրոս Ամիրայի որդւոյ Գաբրիէլ
Ամիրայի.

Բարեգործիս բարեգարմի,
Ձամա ապրեալ յիսուն և մի
Ապա դիպեալ մահուն վարմի
Աստ հայցէ այր զՏէրն ողորմի:
Յամի Տեառն 1796 Սեպտի. 3ին ծն. 1745

Հեղինէ՝ կողակից Գէորգ աղա Սարաֆեանի, և մայր-
Յարութիւն էֆ. Սարաֆեանի.

Ո՛վ Տէր, դո՛ւ որ մարմնոյս տկար,
Շնորհեցիր մի կեանք երկար.
Սըրտիս ալ՝ սէր, հաւատ, յոյս,
Այժմ որ հանգչիմ ի գերեզման
Մեղքերս արժան դատէ՛ ներման,
Եւ փրկութիւն տուր հոգւոյս:

1879

Տուն՝ ձէզայիրլեան Հովուեան, Նէվրուզեան ամի-
րայից եւն.

	Ծն. Մահ Տարիք
ձէզայիրլեան Սարգիս Ամիրայ	1742—1815—73
Մարտիրոս Ամիրայ Հովուեան	1745—1796—51
Նուրի Խաթուն, դուստր Սարգիս ամիրայի	1761—1831—70
Գէորգ Սարաֆեան	1768—1828—60
Յարութիւն Ամիրա Նէվրուզեան	1778—1834—56
Գրիգոր Հովուեանց	1769—1848—79
Տիկին Հռիփսիմէ, ամուսին Նէվրուզեան	
Մարտիրոս աղայի	1783—1853—70
Տիկին Լուսեայ Գրիգոր Հովուեանց	1786—1843—57
Մկրտիչ Գրիգորեան Հովուեանց	1794—1812—18
Գէորգ Եղիա Չէլէպեան	1795—1856—61
Նշան էֆ. Նորիկեան	1801—1866—65
Պաղտասար աղա Նէվրուզեան	1804—1855—51
Յարութիւն Գրիգորեան Հովուեանց	1807—1826—19
Տիկին Ազապի Հովուեանց	1813—1888—75
Մարտիրոս աղա Նէվրուզեան	1816—1855—39
Մկրտիչ աղա Նէվրուզեան	1823—1845—21
Բարսեղ էֆ. Մարկոսեան	1825—1878—53
Մարիամ Նշան Նորիկեան	1829—1876—47
Մաքրուհի Խանճեան, ծնեալ Հովուեան	1831—1899—68
Արեթիկ Նէվրուզեան	1833—1898—65
Էպրուք Տիկին Սարաֆեան	1840—1874—34
Ղազարիկ էֆ. Յովակիմեան	1852—1877—25
Պաղտասար աղա Հովուեան	—1834—
» աղայի կողակից Սինէմշահ	—1854—
Հեղինէ, կողակից Գէորգ Սարաֆեանի	—1879—

Մոմճեանց, և Լաթիֆեան Ամիրայք

Շիրիմ Սարգիս Ամիրայի

Տաղաւար յարկիս ե'կ դու սիրելի,
Կարդա՛ ըզվըճիս զոր կատարեցի.
Ծընունդ իմ յերկրի Ակըն քաղաքի:
Ի զարմէ Մոմճոնց սերունդ որոշի,
Սարգիս իմ անուն յաւազան լըսի,
որդի մ'տեսի Մարկոս ազնւի
Վաթսուն յութնամիայ յիմըս հասակի
Ժաղիկ ծերութեան 'ի տապան տըքնի,
Արդ մընամ կրկին ի գալուստ փրկչի
Աղօթիւք ձերովք, և ինձ ողորմի.
Յամի տեառն 1818 Փետ. 22 ծն. 1750

Մոմճեան Սարգիս աղայի կողակից, Գնար Խաթուն,

Ո՛ր երեքսրբեան լուս մշտապայծառ,
Ի բաց առ զողոյս թանձրամած խաւար.
Առաքեա՛ յերկնից զոգիդ բարեփառ
Զի նովաւ անցից յերկնաճեմ դաւառ:

Նովաւ նուաճեալ տարտարեան գուպար
Ճախրեցից անդորր ի սրբոյն տաճար:
Տեսից գործ մատանց լուսին լուսավառ
Զաստեղաց ըզկարգ, զանմանից կաճառ.
Անդ քեզ երգեցից անդուլ անդադար
Քաղցրաճայն Եւմոս յօրհնութեան քնար
Լուսով փառաց քոյ ընտրելոցն ի պար
հոգևով և մարմնով բերկրեցայց իսպառ
Վխճ. 60 ամաց Յտի Տեառն 1819 ծն. 1759

Վսեմափառ Մոմճեան Յովհաննէս աղայ
Դու հրաշափառ մեծ և հզօր որ էն Աստուած,
Ամենասաստ ճարտարապետ տիեզերաց.
Բարձրաբազուկ աջ քո և լոյս քոյ երեսաց
Լիցի այսօր ինձ առաջնորդ ի սրբութեանց:

Զի անսայթաք ի Սիովնին իշխեալ սահմանս,
Մտից զուարթ ի յառագաստ սուրբ հարսանեաց,
Անդ երգեսցէ անմահ հոգիս փրկչիդ զփառս
Աստ օրհնեսցէ զանուն քո սուրբ կոյտս ոսկերաց:
Ամթապարտ նըկուն լիցին ջոկդ ատելեաց.
Սպառեսցին «Իբրեւ զեղէզն ի կայծականց,
Քանզի լըցի ցանկութիւն իմ յանանց բարեաց.
Նորոգեսցի մանկութիւն իմ որպէս զարծուից:
Վխճ. 52 ամեայ 1770 1822:

Մահարձան յաւերժական յիշատակ
Նիկողայոս աղայի Մոմճեան, որ ծնաւ
1777 ամի, կնքեաց զկեանս յ'30 Ապրիլի,
1861, իհասակի 84 ամաց
Քովիկը՝ Նազը Տիկնոջ գերեզմանը,
Ծն. 1781 մահ 1863 Դեկտ. 31, 82 ամաց:

Տապան Մոմճեան Առաքել աղայի կողակից Աղիք
Խաթունին՝ աղերս.

Որ զրգորաիւ? չարժիւն յանեղ,
Ի մեռելոց յարուցեալ,
Մեր նորոգման ի մոյն շըքեղ,
Նըկարեցեր զհանդերձեալ:
Ուստի փառօք ի վերջ դարուց,
Յորժամ գոյցես միւսանգամ.
Ի ձայն խրոխտ ունման պարուց,
Ընդօստ յառնեմք խառն յաման.
Ա՛րդ, պահպանեալ զիմ քնարան
Տօղ յիս ցօղեալ երկնային,
Պայծառ աղեղ լուսոյ նըման
Իմ ցընծասցէ նոր մարմին.
Որ ի վրասան սիրոյդ անեղծ,
Սոյն զըծեցի տենջ սըրբի.
Կնքեա՛ զայս իղձ, յոյսդ անտխեղծ

Թէեւ չ'իցեմ արժանի.

Կնք. զկեանս իւր ի 82 հասակի

Վխճ. 1852 Յնվ. 15, ծն. 1770

Շիրիմ Մոմճեանց Առաքել աղայի դուստր Մարիամ
առուտուլին, կողակից Ալաճաճեան Ստեփան աղային.

Դատաւոր արդար կեանք անմահութեան
Ընկալ աղախնոյդ օրհներգ մաղթական
Տե՛ս զուղեւորեալս յերկնային խորան
Բարձեալ յիւր բուրվառ զերես զայս միայն

Ամբիժ սուրբ հաւատ, սէր անեղծական,
սուրբ յոյս հաստատուն աներկբայական,
եռանդեամբ սրբոյի յանուր խընկարան
աղերսեմ ընկալ սիրով փրկչական.

Սրբուհի Մարիամ կոյս անապական,
Մորիամ աղախնոյդ փութա բարեբան.
Մաղթեմ աղաչեա առ քո սուրբ փեսայն
Հանգեայց հրճուանօք ի կեանս անվախճան

Վախճան ի հասակի երեսուն երեք ամաց
Յամի Տեառն 1828 Մյսի 26 ծն 1795

Աստ հանգչին ոսկերք Հարենց Արրահամ էֆ.ի
ծն. ի Կ. Պոլիս 1809 Վխճ. 1890 Մրտ 7

Աստ հանգչի յուսով փառացն յաւիտենից Տիկին Պալ-
գաբանլեան, կողակից Հարենց Արրահամ էֆ.ի

Ծն. ի Խասգիւղ ի 14 Մյս. 1817
Վխճ. ի Բաղկեդոն Կ. Պոլիս 1878 Փետ. 28

Մոմճեան Յովհաննէս աղայի որդի Նշան աղայ, 15
ամնայ:

Ուր ինձ հրանիւթ կառք հրեղինական
խոյանալ ի վեր յանմահից խորան.

ո՛ւր այն ծովտէրձ ցուպ խորհրդական,
հերձուլ մահառիթ փաղանգ զօղական,
այն բազմամթեր գանձ քո փառք ունայն,
զօրեն ինձ զարդիս յանձուկ պողոտան,
աւաղ, յուժէ՛ այդ աջ պաշտպանութեան
զի մտից անգայթ ընդ նեղ դուռն այն
օ՛ն ի բա՛ց գրնա ցնոր խօլական
զի ահա գըտի ես յաղթող նշան
քառաթեւ դրօշ խորհուրդ փրկչական
Յոր ժառանգեցից դրախտ փափկութեան:
Յամի Տեառն 1823 Ծն. 1808:

Շիրիմ մեծահարուստ Մոմճեան սարրաֆ Առաքել Ամի-
թայի.

Հրաշափառ մեծ զօրութիւն,
Տէր այցելու մահացուաց.
Անբիժ յուսով հանգուցելոյն
Ճշմարտապէս իրք կենաց:
Քնարանիս դիր հանգստեան
Իմ տապանակ ոսկերաց,
Քառաթեւից պահպանակ.
Պատսպարեա ի չարեաց:
Ի ձայն փողոյն յորժամ յառնեն
Պարք ննջեցեալ խառն յաղգաց
Իբրեւ ի քնոյ զարթեայց վստահ,
Աստուածատենչ ցնծացած.
Ծաղկեալ ալիք իմ ծերութեան
Հրաշագեղ նորացած
Արժանացայց Յիսուս Քրիստոս.
Երանաւէտ սուրբ փառաց:
Կնքեաց զկեանս իւր բարեպաշտօն
առաքինի չաւղօք ի 82 հասակի
Վխճ. 1832, ծն. 1750

Աստանօր ամփոփեալ պահի աճիւն ցանկալի
Ոսկերաց առաքինւոյն Գրիգորի Մոմճեանց՝
Որոյ ի յաւերժական յիշատակ բարեմոյն կենաց,
Եւ վրահմախօհ հանճարոյ մըտաց,
Կանգնէ զայս շիրիմ հոյակապ հարազատն իւր
Սիրելի, առ ի սփոփումն ցաւազին ընտանեաց,
Եւ ի մխիթարութիւն նորին սըրտակցաց:
Կնքեաց զկեանս երեսուն և վեց ամաց:
1848 Հոկտ. 31, ծն. 1812:

Մոմճեանց Մարկոս աղայի որդի Առաքել մանուկ

Առաքել մանկիկ սիրուն,
Աստ նընջէ համբուն,
Ընդ մանկանց Բեթլէհէմին,
Սաւառնէր հոյս հրաբուն,
Լուսատիպ զիմօք ցեղ,
Թօթափէր զքաղցրիկ գեղգեղ.
Ո՛հ, զխարճ տմոյն օրհաս,
Եռամեայ շեջոյց ըզգեզ:
Ննջեաց 1836 Սեպտ. 29 ծն. 1833

Հրաշալեակ Կարապետ սիրուն մականորդի Մոմճեանց
Մարկոս աղայի.

Որ արտասուէր անմխիթար
Թէ թըռուցեր զանբիծ թռչնիկ.
Առ սափորով իմ հանգստեան,
Ձաճիւնացեալ ոսկերոտիք
Ձիր հօթնարփեան սրտոց հոգւոյն
Ձեր բուժեսցէ զարտօսր յաջաց.
Նոյն մանկացեալ Տէրն իմ Յիսուս,
Սփոփեսցէ Ձեր սիրտ ցաւած.
Իմ վարդազեղ նոր մանկութիւն,
Այն ինչ փթեալ լուսանքկար,
Հոգերգողին մինչդեռ օրհնեալ

Յորդանոսէր երգ և ի ճառ,
Չիմ հօթնամեայ թիւ պանծալի
Շուշանագեղ զուարթ աւուրց
Չ'գիտեմ զինչ խիթք հօթնօրեայ,
Յանկարծակի թառամեցոյց.
1839 Յնվր. 23 ծն. 1832

Մ Ա Հ Ա Ր Չ Ա Ն

Հանգչի ամփոփեալ ի յայս քնարան,
Այր առաքինի մեծափառ իշխան,
Մահտեսի Յակոբ այր ազնուական,
Յակնայ քաղաքէն տոհմի Լաթիֆեան.
Սա բարւոք հասեալ լալիս ծերութեան
Չուեաց ուղղութեամբ յերկնային կայան
Բայց արդ սպասէ յուսով գալստեան
Փրկչին համայնից փառօք տիրական.
Յամի Տեառն 1833 Յւս. 25

Մահտրճան Լաթիֆեան Մահտեսի Յակոբ Գերազնիւ
Ամիրայի առաքինազարդ ամուսնոյ Նառնառ բարեչնորհ
տիկնոջ, որ փոխեցաւ յաստեաց՝ առ Տէր, ի հասակի 60
ամաց, և խնդրէ ընթերցողացդ վասն իւր աղօթս մատու
ցանել առ Աստուած:

Յամի Տեառն 1838, ծն. 1788

Աստ, ընդ չիրմաւս, ամփոփին նշխարք Աւետիսի Լա
թիֆեան, որդւայ Յովհաննու ամիրայի, որ վաթսուեամեայ
փոխեցաւ յաստեաց, ի 10 Մայիս 1882 յամին. ծն. 1822:
Նորին հարազատաց կանգնեալ զայս շիրիմ, ի յիշատակ
անմոռաց եղբոր իւրեանց սիրեցելոյ:

Այս է տապան հանգստեան, Յովհաննէս Ամիրայի, որդւ
ւոյ Լաթիֆեան Յակոբ Ամիրայի, ծնեալ Ակն, յամին 1770,
Հանդուցեալ ի տէր 1859 ի Խ. գիւղ:

Աստ յետ մըրցելոյ 'ի ծով աշխարհի,
Աւանդեալ 'ի ձեռն Աստուծոյ զհոգի
Երկնաւոր յուսով լըցեալ 'ի սրբոյ,
Լաւագոյն կենաց մնալով հանդէի.
Ո՛վ որ տակաւին կենաց ի պայքար
Ջաշս յերկին յառեալ կըռուիք քաջաբար,
Յորժամ անցանէք ընդ սուրբս այս ընդ վայր,
Յիշեցէք ըզնա աղօթիցդ 'ի շար:

Այս տապան հանգստեան, Լաթիֆեան Մհտսի. Յակոբ
աղայի որդի, Յովհաննէս աղայի տիկնոջ, Ջիշիլեա տուտու-
յին, որ էր գուստր Մէյրէմղուլեան Յարութիւն աղայի, որ
փոխեցաւ յանվախճան կեանս, 1831 Յուլիս 24:

Այս է տապան հանգստեան, Լաթիֆեան Յովհաննէս ա-
ղայի որդի՝ Սարգիս աղայի, որ դեռաբողբոջ հասակի փոխե-
ցաւ յաշխարհէ լանմահական կեանս, յամի Տեառն 1833:

Այս է տապան հանգստեան Ակնցի Լաթիֆեանց Մահ-
տէսի Յակոբ Ամիրայի կողակից, Մահտէսի Թագուհի խա-
թունին, որ հանգեաւ Յամի Տեառն 1813 Մարտի 29:

Մ Ա Հ Ա Ր Ջ Ա Ն

Ջիպա տուտու վարդ Նազելի
Բարեպաշտոն, առաքինի,
էր կենակից առն անուանի,
Լաթիֆեան Մահտէսի Լաթիֆ աղայի
Դուստրը Յարութիւն աղայի
Սուլուխանեան Աղնիւ տոհմի,
Եռսուն երեք ամ հասակի
Հանգեաւ, ի կեանս յուսով բարի.

Յամի Տեառն 1820 Յուլ. 30 Ծն. 1787

Աստ. հանգչին ոսկերք Պեարոս էֆ. Լաթիֆեանի Ծն. ի
Մասգիւղ 1820, հանգեաւ 'ի Տէր, 'ի հասակի 70 ամաց, բա-
րի վարուք, և առաքինի գործովք, յամի Տեառն 1895 օգս. 3

Տուն՝ Մոմճեանց և Լաթիֆեան ամիրայից

	Ծն,	Մահ	սարիֆ
Սարգիս Ամիրայ Մոմճեան	1750	1818	68
Սարգիս Ամիրայի կողակից՝ Գնար խաթուն	1759	1819	60
Առաքել Ամիրայ Մոմճեան	1750	1832	82
Ազիզ Խաթուն	1770	1852	82
Յովհաննէս աղա Մոմճեան	1770	1822	52
Նիկողոս աղա Մոմճեան	1777	1861	84
Նազլը Տիկին	1781	1863	82
Մարիամ տուտու	1795	1826	26
Արքայամ էֆ. Հարենց	1809	1890	81
» » կողակից	1817	1878	61
Նշան աղա Մոմճեան	1808	1823	15
Գրիգոր Մոմճեան	1812	1848	36
Մանուկն Կարապետ Մոմճեան	1832	1838	7
» Առաքել Մոմճեան	2833	1836	3
Յովհաննէս Լաթիֆեան	1770	1859	89
Ջիպա տուտու »	1787	1820	33
Պեարոս Լաթիֆեան	1820	1890	70
Աւետիս Լաթիֆեան	1822	1882	60
Նառնառ տիկին »	1788	1848	60
Թագուհի Խաթուն Լաթիֆեան	—	1813	—
Ջիշերիա տուտու	—	1831	—
Սարգիս Լաթիֆեան	—	1833	—
Յակոբ Լաթիֆեան	—	1833	—

Տապան Միքայէլ Ամիրայի Սիրունեան,
(Պէշիկթաշի գերեզմանատուն)

Եղեալ հղեւ այս տապանի,
Ակնցի Սիրունեանց մեծազարմի,
Առն մեծի բարեպաշտի,
Մահտէսի Յարութիւնի որդի,
Մահտէսի Միքայէլ Ամիրայի:

Այլ և խոհեմ, հեղաձորի.
 Յոյժ անձամբ էր առաքինի.
 Աստի կենացս ի կեանս փոխի.
 Օրհնեալ ձայնիդ կենարարի.
 Արա՛ արժանի քոյդ ծառայի:
 Ձայս իմ խընդիր ի ձեզ ունի,
 Ասել՝ Աստուած ողորմեսցի.
 Ազգիս Հայոց թուականի
 Ռ Մ Լ է նոյ. ի Ե. Բ. = 1788

Այս է տապան հանգստեան Ակնայ քաղաքին Սիրուն-
 եան որդի Մահտեսի Արութենեան. է տապանիս Մահտեսի
 Օհաննէս Ամիրան, որ հանդիպիք տաք զողորմեան:

Թըվին Ռ Մ Լ Գ ին, Յունիսի 24.

1233 = 1784

Ազնուատոհմիկ Թազուր աղայի Պարտիզեան; առ որդիս
 իւր սիրասուն.

Ստուերանման սահեալ անցին աւուրք իմ
 ի խաւորին պայթէն? չիրմիս ամբոխիմ.
 Ձիւմ վճարել որպէս, և զայս հարկ մահու
 Ում գիմադրել չ'իշխէ երբէք մահացու.
 Գորովական սիրոյ իմոյ նըշանակ,
 Ձայս ձեզ թողում, որդեակք իմ, յիշատակ
 Ձի զիրաւանց զարդարութեան պողոտայ,
 Հաստատապէս կալլիք աստէն յարակայ.
 Մի՛ հայրազրաւ կոչէք զՁեզ յաշխարհի.
 Այլ յուսացէ՛ք միշտ առ Աստուած կենդանի,
 Որ է պաշտպան, և Հայր որբոց ամենայն:
 Խընամարկեալ հըզօր Աջովն յաւիտեան
 Փոխեցաւ յաստեոց Յամի Տեառն 1819 Յնիս, 21

Տապան կէլկէլօղլու Բիւրքճիւ Մահտեսի Ասատուր ա-
 ղայի Մահտեսի Յակոբեան, ի հառակի 75 ամաց, որ հանգ-
 եաւ ի աէր 1852 Յնվ. 14 ծն. 1777

Այս է տապան հանգստեան Ակնցի կէլկէլեանց խօճոյ
 Օհաննէսի որդի սարաֆ Յարութիւն աղային, որ հանգեաւ
 ի Քրիստոս . . .

Առտ. հանգչի՝ Սիրունեանց Սարուխանցի, Մահտէսի
 Օհաննէս Ամիրայի կողակից, բարեպաշտուհի Մահտէսի Մա-
 ժիւմ խաթունն.

Համեստ՝ վարուք, քաղցր, բարեբարոյ,
 Ժըրազըլուխ կին, բարեոց պատճառ,
 Շըքեզ որդւովք, բեղմնաւոր ծառ,
 Յուցաւ Ազգին, Տիկին Պայծառ,
 Յեթանասուն հասեալ ամաց,
 Ձաղթս հայցէ յօժար կամաց:
 Վիճ. 1804 Ապրիլ 20 ծնեալ 1734:

Այս է Տապան հանգստեան Ակնցի, Սա...թինց, աճի
 չէշմէցի Սարաֆ հանգուցեալ Մահտէսի Յովհաննէս ամիրայի
 զուստր, ծոհար խաթունն, որ հանգեաւ յամի Տեառն
 1817 Ապր. 2

(Բանկալի)

Տապան մեծահարուստ Պաղտասար Ամիրայի Չէրազեան,
 որ հանգեաւ վաթսուն և եօթը ամաց.

Ձի՞ թորգոմեան տան վեհազունք յայս կատար,
 Աղեկիղեալ մասն շարժին յողբոց լալիւն.
 Միթէ՞ վսեմ և բարերար իշխանին
 Հողախշտի՛ ի դամբան.
 Այս երկրորդ բէսէլի է մէջ? ցուցաւ
 Ճարտարապետ Երրորդութեան Տաճարին.
 Հանդիսացաւ պատճառ նախկին յառատ անբաւ
 'ի յաղթանակ շինութեան.

Բարիք պէս պէս մի զմիով ելեւէջ,
 Յանձն նորա և հանապազ խայտային.
 Զուարթադէմ փայլէյին դէմք և 'ի վաստակ
 'ի սէր սրբոյ տաճարի.
 Աստուածային սիրոյն չքնաղ, և Ղամբար
 Փայլէր յողիս անջնջելի վառ 'ի վառ
 Նոյն մաքրութեամբ զիւրն հոգի աւանդեաց,
 Հասեալ վերին յօթեւան.
 Որ Տէրդ ես երկնից երկրի տաճարաց
 Շող կաթեցես լոյսոյդ անմահ տէրութեանդ
 Ի յերկնաճեմ ընկալեալ սուրբ յաւաղաստ.
 Որում անյագ կայր զոգին.

Յամի Տեառն 1854 Օգոստոսի 19

Վախճանեալ եղաւ յայս քարեայ տապան
 Մահտեսի Գէորգ պատեալ ի պատան.
 Յակնայ ի գիւղէն Զէրէզի ցեղեալ,
 Վարուք գեղեցիկ, բարուք չքեղեալ,
 Օրինօք ի կարգ աշխարհի մըտեալ,
 Յաջողմունք բարեաց զաւտկաց զըտեալ,
 Ապրեցաւ ամօք եօթնեկի տասամբ
 Եւ եօթնեակ ի նոյն յաւելաւ մասամբ,
 Իսկ յետոյ հասեալ հրաման յԱնեղէն,
 Պահանջեաց զաւանդ հողւոյն բանեղէն.
 Թուական մեր ազգին հազար երկհարիւր,
 Յիսուն և մի էր ընդ այն համրիւր,
 Յ'օր հինգ շաբաթի իմայիս ամիս
 Յառաջնում աւուր: Հանէք ողորմիս:
 1251+551=1802 ծն. 1725

Բարեպաշտուհի Սիմա Տիկին, կողակից ոսկերիչ հան-
 գուցեալ Մահտեսի Աւետիս աղայի Երեզլեքճեան.

Կին առաքինի գործովք բարութեան
 Արդեամբ հոգւով Տիկին պատուական

Հաւատք. յոյս և սէր պահեալ անխաբան
 Օրինակ ընտիր, վարուք մաքրութեան,
 Ի վաթսուն և հինգ ամս իւր լըման.
 Յաւելու առ հարս ի ցաւ անդարման.
 Արդ ընկալ Յիսուս փրկիչ բարեխնամ
 Զհոգի աղախնոյդ ի լոյս քո խորան.
 Վխճ. 1860 Հոկտ. 24 ծն 1795

Գասպար աղայի մանուկ սիրական,
 Վայելուչ կազմեալ կամօք տիրական,
 Մեղքոն կոչեցեալ ծնողաց պիտանի,
 Նըմանին սորին սակաւ զըտանի:
 որ հանգեան ի թուականի Ռ. Մ. Մ.
 1250+551=1801 Սեպտ—1

Տապան Համեստափայլ՝ Իսկուհի Խաթունին, կողակցի-
 Ալաճաճի սարկաւազ Պետրոս աղայի

Քաջատոհմիկ ազնիւ տիկին,
 Վարուք պարկեշտ, մըտօք ուշիմ,
 Անցաւորօք զանանց բարին,
 Գընոյ էառ իւր գանձ անգին:
 Սա լի աւուրբ կայ յայս շիրիմ,
 Հոգւով հանգչի ի յարկ վերին.
 Ի քէն հայցեմք հօր միածին
 Ուրախացո՛ւ փառօք քոյին:

Վխճ. 1845

Ծն. 1762

Շիրիմ առաքինադարդ սարկաւազ, Ալաճաճի տիրացու-
 Պետրոս աղայի

Յեղճանել մահուամբ կեանք մեր առօրեայ
 Հոգեւոր բարիք մընան յարակայ.
 Առ է՞ր ատեցող ըզլարս անուղղայ.
 Մինչ ի ծերութիւն բարեաց դործունեայ.
 Այժմ կայ աստէն, մարմնովս անըզայ
 Անդ ի յոյս վարձուն հոգւովս ցընծայ.

Օ՛ն, եկայք մաղթել առ երկնից Արքայ,
«Լուսաւորեա, Տէ՛ր, ըզհոգի սորայ»)

Վխճ. 1826 ի հասակի 80 ամաց
Ծն. 1746

Համեստափայլ Սուլթան տիկնոջ, բարեգործ կողակցի,
Ազնուատոհմ Մխակ Ամիրայի.

Դառն է յիշատակ մարդկային մահուան,
Որ գիտէ հասանել վաղ թէ անաղան.
Քանզի մեծատունք և աղքատք համայն,
Ընդ մահկանացու անկան բընութեան:
Այս տիկին համեստ գործովք բարութեան
Զարգարեալ բարեօք առաքինական,
Զէր սմա պակաս վայելք մարմնական,
Ուստի հոգայր միշտ զկեանքն անվախճան.
Որդիք և դստերք, պարգեւ տիրական,
Որպէս ձիթենի, չուրջ զիւրեւ զըտան,
Յուսար, և զաւուրս ունէր բերկրական,
Խընդալ ի նոսա ի գութ մայրական
Քայց յանկարծ անկաւ ցաւօք անդարման
Յանել անկողին դառնադին մահուան.
Քառասուն և ութ հասակաւ աճման,
Եղաւ ընդ հոգով յուսով յարութեան.
Քառասոր արդար, յոյս մեր յարութեան
Յիսուս Քրիստոս արքայ անսահման,
Զհոգի աղախնոյդ արասցես արժան,
Ընդ սրբոց կանանց քումք տեսութեան:

1797 -- 1842

Այս է տապան հանգստեան, Ակնայ զիւղէն Կամրկապ-
ցի Մխաքեանց հանգուցեալ Մահաեսի Սարգիսին փեսան
ըստեփանի որդի, սառաֆ Մարտիրոս աղային, որ հանգեաւ
ի կեանս, ի թվին հայոց Ռ Մ Կ Ա.

1261+551=1812

Էաիրնէցի Սվաճեան Յօհաննէսի որդի բարեհամբաւ
Պօղոս աղայի, թարգմանին Սըրբաց (Սերպ).

Որդիք մարդկան ծընունդ երկրի,
Աշխարհըս չէ մեր հայրենի
Մեր բուն քաղաք է ի յերկնի,
Յայն հառանել զիւր ի մըտի.
Սոյն բարեպաշտօն առաքինի,
Քառասուն և ութ ամօք տալի.
Յիսուս Փրկիչ քեզ պաղատի
Արա՛ տեսոյդ քո արժանի:

Ծնունդ 1800

Վխճ. 1848

Մահարձան Նիվրէսթէ տիկնոջ, կողակցի հանգուցեալ
Տէմիրճիպաշեան Փանոս աղայի.

Խորշակ մահուն ի մայիս,
Հնչեալ ի տունկ բանիղէն,
Արկ տրտմասուն ՚ի վայրիս
Զկաւն յանկողին կ'աւելէն:
Մայր յուսամբօ աստանօր
Շիջեալ զըստերն ի յարեւ,
Յաճիւնափակ յայս սափօր,
Խնդրէ՛, անցո՛րդ, մի բարեւ,
Ննջեաց ՚ի Քրիստոս, Յամի Տեառն 1859
Ծն. 1814

Ազնուաղարմ մեծապատիւ Աղլաղանեան Պօղոս աղայի
Եւդոկիացւոյ, բարեհամբաւ վաճառականին Եգիպտոսի.

Պարձանք իւր զարմին, օրինակ բարեաց.
Այր Աստուածատէր, հեզ և երկիւղած,
Աստուածահաճոյ առաքինութեանց,
Լի ու լի արդեամբ, փայլէր գերազանց,
Սիրտ իւր կարեկից ընկերին վըշտաց,

Ձեռք իւր սատարիչ որբոց և այրեաց .
 Սիրելի բազմաց, սիրող ասեւեաց,
 Բարերար ազնիւ ըստ սուրբ պատգամաց,
 Բայց ոչ խնայեաց յայս այլ վեհապանծ .
 Հինաւուրցն այն թշնամին կենաց .
 Ի վաթսուներորդ երկրորդիս ամաց,
 Իւրայնոցն ի սուգ երարձ ի յաստեաց .
 Իսկ դո՛ւ, ո՛ւանցորդ, մի արասցես զանց,
 Հայցե՛լ ի տեառնէ սըմա փառս տնանց,
 Վխճ. 1868 ի փետր. 17 Ծն. 1806

Աստ հանգչին ոսկերք, Տիկին Մարիանէ, հաւատարիմ
 կողակցին հանգուցեալ մեծապատիւ Արչակ Խանճեանի .
 ծն. 1818 Մարտ 7

Ընդ ստուերու ես մինչ որդեոցս կայի,
 Ի տան . ի բարձ իմ կողակցիս հարազատի
 Մահն կոչեաց զիս յաշխարհէ ի սուգ վայր
 Որ ի Ժամէն ծննդեմէս ինձ մընայր .
 Եւ տերեւիկն որ ընդ ծաղկին յիմ ճակատ
 Գերադարձեաց ի մաքուր կեանս տնարատ
 Մայր եղէ ես հընգից առաւել որդեկաց .
 Այժմ ես, աւա՛ղ, ի նոցանէ կամ ի բաց .
 Հեռի, աւա՛ղ, թէ եւ իցեմ յաշխարհէ,
 Հեռի յորդուց, և զուրկ փառաց, յարեւէ
 Այլ առընթեր ես անմահին եմ առ էն .
 Ո՛վ ընթերցող աղօթէ առ այն դու յինէն .
 Ի տէր հանգեաւ Յամի Տեառն

1889 Նոյ. 12 ծն. 1818

Արչակ Անտօնեան օտապաշի

Աստ առնու դադար Արչակ Անտօնեան,
 Հրաժեշտ տուեալ աշխարհէս ունայն .
 Յիսուն և ութ ամբ անցին զերդ ըստուեր
 Եւ մահկանացուն որդիք կարեւէր :

Աստ միայն եգիտ զիւր խաղաղութիւն,
 Ո՛ւ տէր, հաշտ ակամբ հայեա՛ յայս աճիւն
 Եւ տո՛ւր ծառայիդ զարդարոց պըսակ
 Ի դրախտին Երկնից, ի կեանս անապակ :
 Վխճ. 1877 Յուլիս 12
 Ծն. 1819 = 58 ամաց

Աստ հանգչին

Կարապետ Անտօնեան, Երզնկացի որ հանգեաւ 1854
 Մարտ 4, և կինն Եղիսաբէթ Տէր Գէորգեան 1855 Փետ. 6 :

Մահարձան Ազնուուհի Էրմօնեայ Տիկնոջ. դուստր ոսկե-
 րիչ հանգուցեալ Մահտէսի Աւետիս աղայի, և կենակից յար-
 զապատիւ Պօղոս աղայի Ազլաղանեան :

Յոյս իմ քաղցրիկ կայր ի մարմնի,
 Ի կենսաբուխ ծոց մայրենի .

Որպէս շուշան ի դաշտ ծաղկանց
 Անգութ մանգաղն հնձեալ ի բաց .

Մահաճաշակ այս հրաւէր

Վաղ ինձ եհաս յոյժ կարեւէր .

Բարձեալ յինէն զարեւ կենաց,

Ձերիս որդիս յիմոց գըրկաց .

Արդ հարսնացեալ անմահ բանին,

Երթամ զուարթ անդարձ ուղին .

Ընդ զուարթնոյն խառնիլ յերամ,

Առնուլ պըսակ ցանկ անդառամ :

1862 Յուլիսի 7, ի հասակի 42 ամաց .

Ծն. 1820

Այս է տապան հանգստեան, Ակնեցի Ումբիկեան Կա-
 րապետ աղայի որդի, Ումբիճան աղային, որ հանգեաւ
 ի տէր յամի Տեառն 1828 Ապր. ի 9

Այս է տապան հանգստեան, Էկինեցի Էտիլենց Պաղտասար
 աղայի որդի Պարոն Մկրտիչն. որ հանգեաւ առ Աստուած
 թվն. 1824 սեպտ. 15

Աստ հանգչի յուսով փառացն յաւիտենից, մեծապատիւ
Աւետիս ազա Եփէնեան, քաջամուտ երկաթագործ:

Վիս. 1864 փետր. 10

Ի հասակի 48 ամաց

Ծնունդ 1816

Մկրտիչ ազա Եփէնեան, քաջատիրտ երկաթագործ.

Վիս. 1877 սեպտ. 22

Ի հասակի 42 ամաց — 1835

Մահարձան համեստափայլ Աճիչէլմէլեան Տիրուհի կնոջ
ազնուատոհմ Վարդերես աղայի Միսաքեան,

Մահկանացուացի մարդկային,

Անդարձ վճռով Աստուածային,

Թողու զաշխարհ այս ստորին,

Երթայ ի կեանսն յաւիտենին:

Մընան նըմա բարիք անձին,

Զոր աստ գործեաց յուսով վերին.

Առնուլ ըզվարձ փոխարինին

Յաւուր մեծի դատաստանին

Սա Միսաքեան ընտիր տոհմին

Հարսըն չըքնաղ որպէս յուսին,

Երկու որդւովք ի զարդ անդին,

Ուրախ ի սիրտ ցնծայր ինքնին,

Արագ հաւս մահ ցաւագին

Ի քսան երկաւ կենաց ամին,

Ո՛չ խնայեալ առոյգ անձին.

Արդ ընդ հողով այս խաւարին

Կեանք մեր և յոյս Տէր երկնային

Խնդրեմք ի քէն արտասուագին

Արա՛ արժան զհոգի սորին

Ընդ սուրբ փառաց հարսնարանին:

Վիս. 1845—1823

Մայիսի 3

Այս է տապան հանդստեան, Ակնայ գիւղէն, Կամրկապ-
ցի Մէճալենց ցեղէն՝ Պարոն Ստեփանի, որ փոխեցաւ ի
կեանս, թուին Ռ Մ Հ Բ

1272+551=1823

Դեռահասակ Մահտէսի Սուքիասայ Դաւթեան. ծնեալ Դ-
լիճ գիւղ Սկնայ.

Նման ծաղկին, որ արփենոյն

... Հաղիւ ուրեմն ՚ի ցողս զուարթ

՚ի վեր ըզգագաթ ամբարձեալ զիւրն

՚ի շունջ հիւսսոյն դնի գիտապաստ,

Աւա՛ղ, և զսա, ո՛հ տարածամ

Անագորոյն յօտոց մահուան

՚ի սիրալիր ծոցոյն ծնողաց,

՚ի տիս գարնան խլեալ քշտեաց,

՚ի հասակի, 18 ամաց, Վիս. 1865 Յլիս. 16

Ծն. 1847

Տիկին, Մաքրուհի Միրասեւտի, ծնեալ Աղլաղանեան-
ճարտար արուեստագիտուհի. 1849—1901

Աստ հանգչին ոսկերք թոհաֆճի Նշան աղայի որդի.
Քարամանեան քերէստէճի Յովնան աղայի, որ հանգեաւ ի
տէր, ի հասակի 34 ամաց, բարի վարուք, և առաքինի-
գործովք, Յամի Տեառն 1888 Հոկտ. 3

Այս է տապան . . . որ ես դայեկ հաճի Երանիկ,
ի հասակի 60 ամաց, որ հանգեաւ ի տէր, Յամի Տեառն

1860 Ապր. 2

Մահարձան Ազնուազարմ Ասլանեան Մահտէսի Յակոբ-
աղայի Եւդոկեացւոյ, երեւելոյն ի վաճառականս հայկաղանց,
և պանծալոյն ի գործս առաքինութեանց. զոր կառուցեալ
նմա ընտանիքն մեծաշուք, ի սիրտն անմխիթար սրտից
լուրեանց, և յաւերժ յիշատակ հանգուցելոյն՝ երգեն.

Տըխրականիդ առնթեր,
 Կացեալ չիրմիդ ցաւագին.
 Զողբ մեր սրտից կարեւէր,
 Տամբ քանդակել ճարտարին.

Այսուհետեւ թող սոխակ,
 Մի հրաշագան տացէ երգ.
 Հապա ուսցի զայս նուագ,
 Զոր վարժ աջոյն երկնէ երկ:

Զաղեխորով ը զկըսկիծ,
 Որբացելոցն առ ի քէն
 Ըզսուգ, ըզկոծ ըզթախիծ
 Գէթ արարածք լըւիցեն:

Որով մեղանս ի գագաթ,
 Կասեսցին անգութ մահուան
 Որ ոչ խնայեաց յիւր թակարդ
 Արկան ըզքեզ նըկուն:

Զի անուն քո, ո՞ ազնիւ,
 Այո՛, նա յոյժ խանդացաւ,
 Եւ ի քոյոց քոց լըրիւ
 Մերկել ըզքեզ կամեցաւ:

Սակայն զայս ոչ առ ի միտ,
 Զի դու թողեալ զերկիրս զայս
 Երթաս բերկրել խընդամիտ
 Ընդ երկնայնոց սրբոց պարս:

Վիս. 1846 Դեկտ, 16

ՄԱՀԱՐՁԱՆ

Դերապատիւ Միսակ Ամիրայի որդւոյ, վաղամեռիկ Պօղոս
 աղայի

Արփին արդէն յանիւ ծննդեանս,
 Ըզըրջան բերեալ երեք ամաց
 Ես զարչալոյս կենացս պայծառ,

Ընդ ըստուերաւ ծածկիմ մահու.
 Արտօսրածին լալիք ծնողացս,
 Մի՛ գիտարչուտ թացցեն քնարանս,
 Մինչ ցօղ գըթոյդ իջցէ, փրկիչ,
 Նորոգել ըզտիս ծաղկաթարչամ:
 Յամի Տեառն 1849 Յնս. 6 Մն. 1846.

Այս է տապան հանգստեան,
 Տիկին Արուսեակ Յովհան Միսաքեան
 Ծնեալ Քիւչիւք Արթին.
 Հէգ ամուսնոյն սա արուսեակ,
 Սիրոյ այգուն չողավար,
 սուղաւ տըմոյն

Յանկարծ մահուն մթին վիհը սրբավար, հոս արաւ-
 առք, հոս սէր, հոս սիրտ մը քարացեալ խոր ի սուգ:
 1840—1904=57

Աստ հունգչին, խաչի յուսով, ի քուն մահու, և ի
 յոյս անմահութեան:

Յակօր, Զիւմրիւտ և զաւակունք Բարաղամեան:
 Երջանկայիչատակ Թորոս և Տիգրան Բարաղամեան
 Հարազատներ, երախտագէտ սրտով, իրենց ուսած
 Վարժարանը՝ փայտաշէն, արդէն իսկ քայքայուած
 Եւ կիսափուլ, ի հիմանէ քարեղէն կը կառուցանեն,
 Ինչ որ ցոյց կուտայ վարժարանի ճակատը զետեղուած.
 Մարմարեայ արձանագրութիւնը, (Տես էջ 62)
 Թորոս Բարաղամեան (1830—1904)
 Տիգրան Բարաղամեան (1841—1916)
 Անուանք ննչող զաւակաց:

Բարաղամ, Սրբունի, Միքայէլ, Պօղոս Պետրոս, Տիգրան,
 Պայծառ, Սուրէն:

Տապան հանգստեան՝ Տիկին Սանդուխտ, Մ. Բարա-
 ղամեանի (1869—1911)

Մ Ա Հ Ա Ր Զ Ա Ն

Աստ հանգչին ոսկերք Վսեմաշուք Քիւրքճիւխանլեան Պետրոս Ամիրայի դստեր, Նեկտառ Տիկնոջ, կողակից Յարութիւն աղա Յովհաննէսեանի, ի հասակի յիսուն ամաց, թողլով ի սուգ անմխիթար չորեոին զօրդիս իւր:

Յամի Տեառն 1880 Նոյ. 16

Ծնեալ 1830

Մահարձան վաղամեռ Մելքոնի Տէվլէթեան, որ ի հասակի գարնան, խօսի իւրովսանն:

Սոխակին երգք, այն գիշեր, ծառոց ետին նոր կը լսուէր, թեթեւ հով մը, վարդին թերթերը թուփերուն տակ կը քչէր, ծառը չուք ունէր նշոյլ՝ լուսնակ այն փայլուն լճակին մէջ, ուր զեփիւռը, եթերին հետ սոյլ կը պարէր, հոն, քաղաքին խուլ չշուկը, հեռուն՝ գիւղին փայլուն լոյսերուն, իմ քայլս մարդերուն վրայ հազիւ անշուք ձեւ մը կը գծէր:

Եւ ես, միայնակ երազուն, աշխարհը չէի խորհէր՝ թէ, ես անոր խուլ մասնիկ էի, սիրտս այն պահուն չէր զգար, կ'ըզձայի վեր ելնել, վեր, ամպերէն ալ վեր: Աստղէն՝ լուսոյ թեւեր կը խնդրէի, հրեղէն երկինքն հասնելու համար:

Ո՛հ, ի՞նչ կայ հոն, արդեօք միայն արեւ, կրա՞կ, բոց, կայծ ու շող: Այդ միօրինակ տարրերուն հետեւը, գոնէ սիրող սիրտ մը չկա՞յ:

— «Սիրող սիրտ մը»։ — «Դուն դայն ունիս, մեկամաղձոտ հոգւոյդ մօտ», հնչեց քովէս անուշ ձայն մը:

— Այդ սիրտը քու սիրոյդ կարօտն է: 1900 — 1918

Սոյն արձակ քերթուածը, սիրակարօտ սրտի մը կարօտը պատկերող, զգայուն է և յուզող: Տապանաբարին վրայ, մէկ ճիւղ, իր ոստերէն քշուած, և բռնահերձ ծառ մը, այնքան խօհուն կը պատկերէ ոստաքանց պատանկի մը կեանքը երազկոտ, Շատեր այն կարծիքը ունին թէ՝ տապանագիր մը,

Մետրոպայ լեզուով միայն կը գրուի, և հայուն Աստուածը, այդ լեզուն քաջավարժ է, և սիրող:

Ահա՛ աշխարհաբար գրուած չնաշխարհիկ տապանագիր մը, որ իբր տիպար կրնայ ծառայել՝ «մահը արձանացնել, և յիշատակ անմահացնել փափաքող սիրողներու:

Այո՛, ցարդ, տապանագիրներու լեզուն գրաբարն է եղած, և հիմա այդ մասնաւոր ոճը, լեզուն, բացատրութիւնները մշակող, իւրացնող գրեթէ չէ մնացած:

Թո՛ղ բանաստեղծին զգայուն գրիչը թեւ առնէ, ու իր փղձկումը արձանացնէ կճեայ սպիտակ քարին վրայ. որ ինքնին, երբեմն ամբողջ հատոր մը կ'արժէ:

* *

Ահա՛ վերնոյն նման, նոյն ոճով, ու լեզուով յաջողակօրէն փորձուած չնաշխարհիկ տապանագիր մ'եւս: Ազգ. Հիւանդանոցի շրջաբակը, պատնէչին վրայ, իր արուեստին զոհաբերուող քաջամարտիկ զինուոր, Հիպոկրատի աչկերտին դնդակահար անկումը կ'արձանագրէ սպիտակ մարմարին վրայ գեղաբանդակ:

Ազգ. Հիւանդանոց

ՏՈՒԹ. ԴԱՆԻԷԼ ՀԱՆԸՄԵԱՆ,

1891 — 1922

Առաւօտ մը Մայիսի երբ բնութիւն նոր կեանք կ'ըզգեսնուր, կեանքիդ Մայիսին մէջ, դուն հրաժեշտ տուիր կեանքին:

Անգութ ձեռք մը, որ վարդիդ գեղն ու բոյրն էր վայելած, կուրօրէն ճմլեց վարդդ. բարունակն ալ միասին:

Կեանքդ գիտութեան, արեանդ ալ հուսկ կաթիլ, զոհ բերիր ի սփոփանս մարդուն ցաւին տանջանքին. արժանիքով բեռնաւոր, դուն ոստին եղար նմանակ, որ ծանրաբեկ կ'իյնայ՝ բեռին տակ իր բերքին. 1922 Մայիսի

ՅԱՆԿ ՄԻՒՍ ԱՅԼ ԱՄԻՐԱՅԻՑ, ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆՍՑ

	Ծն.	Մահ Տարիք	
Յովհ. Ամիրայ Միրունեան	—	1784	—
Միքայէլ » »	—	1788	—
Մարտիրոս Ստեփանեան	—	1812	—
Ճսհար Խաթուն	—	1817	—
Թադևոր Պարտիզեան	—	1819	—
Մէճուլենց Պարոն Ստեփան	—	1828	—
Ումբրիկեան Կարապետ աղա	—	1828	—
Զերազեան Պաղտատար Ամիրայ	—	1854	—
Գէորգի որդի Մեկքոն Մանուկ	—	1800	—
Զերազեան Գէորգ Ամիրայ	1725	1802	77
Մարիամ Սիրունենց	1734	1804	70
Էտիլէնց Պաղտատար աղա	—	1824	—
Պետրոս սարկաւադ Ալաճաճի	1746	1826	80
Իսկուհի Խաթուն »	1762	1845	83
Կէլկէլ օղլ. հաճի Աստուր աղա	1777	1852	75
Կէլկէլեանց սարաֆ Յարութիւն աղա	—	—	—
Տիկին Սուլթան Միսաքեան	1797	1845	48
Տիկին Սիմա Եիւզիւքեան	1795	1860	65
Դայեկ հաճի Երանիկ	1800	1860	60
Պօղոս Սըլաճեան	1800	1848	48
Պօղոս աղա Աղլաղանեան	1806	1868	62
Նեվրէսթէ Տիկին Տէմիրճուպաշեան	1814	1859	45
Աւետիս աղա Եէկէնեան	1816	1864	48
Տիկին Մարեանէ Խանճեան	1818	1889	71
Արշակ Անաօնեան	1819	1877	58
Տիկին Երմօնեայ Աղլաղանեան	1820	1862	42
Տիկին Տիրուհի Միսաքեան	1823	1845	22
Սուքիաս Դաթեան	1847	1865	18
Տիկին Մաքրուհի Մերասէտի	1849	1901	52

	Յճ.	Մահ տրիք.	
Կարապետ Անաօնեան	—	1854	—
Եղիաթէթ Դաւթեան	—	1855	—
Մկրտիչ աղա Եէկէնեան	1835	1877	42
Յակոբ » Ասլանեան	—	1846	—
Տիկին Արուսեակ Միսաքեան	1847	1904	57
Տիկին Նեկտառ Յովհաննէսեան	1830	1880	50
Թորոս Բարաղամեան	1830	1904	75
Տիգրան Բարաղամեան	1841	1916	75
Տիկին Սանդուխտ Մ. Բարաղամեան	1869	1911	42
Մանուկ Պօղոս Միսաքեան	1846	1849	3
Տօքթ. Դանիէլ Յակոբեան	1891	1923	31
Մեկքոն Տէվլէթեան	1900	1918	18

Արծրունի Տ. Գեորգ Բախանայի եւ իր որդւոյն միացեալ
տաղանթաւորք ու բովը՝ Օր. Նազկի, Մ. Յասաուրի դուստր.

Աստ հանգչի, աստէն հանգուցեալ, կեսարացի Ազգա-
սէր Յակոբի որդի, թուղլաճի՝ օղուսիչ Կարապետ աղայի.
ի հասակի ու թսուն ե ութն ամաց, 1841 Նոյ. 11.

Դամբարան՝ բարեպաշտօն Մ. Պողոս աղայի Ալաճաճեան

Ընտիր շառաւիղ յարմատոյ բարեաց,
Տունկ արգասաւոր, գործովք գերապանծ,
Ծաղիկ՝ վայելուչ, պարծանք իւր նախնեաց,
Սիրովն Աստուծոյ զըթայր տընանկաց,
Լի արգեամբք բարի զկեանս իւր կընքեաց,
Յուսով ըսպառեալ անանց պարգեւաց,
Աքեզ պաղատի Տէր Աստուած զըթած,
Առնել արժանի անվախճան փառաց.

Վախճանեալ ի հասակի վաթսուէն և ութ ամաց, յամի
Տեառն 1847 Մարտ 7.

Մահարձան ազնուատոհմիկ Ղազար աղայի Պոյաճեան.

Գովելի վարուք, և գործովք համայն
Յորդեաց զճանապարհ իւր յաւերժական
Կրօնիւք մաքուր լուսաւորչեալ
Քրիստոնէավայել ընթացիւք համայն
Ի հասակ կենաց վաթսուէն և հինգ ամ.
Եթող և չուեաց յերկնային կայան,
Արդ խնդրէ ի ձէնջ զաղերսից զրան,
Ասել վասըն իւր մաղթանս Տէրունեան.

1846 Հոկ. 18

Տապան Ազնուաբարոյ պատանւոյն, որդւոյ Մարտիրոսի
Եղիա աղայի Քիւրքճեան, որ հանգեալ ի յոյս իւր յաւիտե-
անից, ի հասակի 26 ամաց, յամի փրկչին 1868 Մարտ 1.

Մ Ա Հ Ա Ր Ձ Ա Ն

Ազնուազարմ Մելքոն աղայի Արփիարեան. վէմ
սրբատաշ:

Ի զո՛ւր գոռաց չարանքսեհ բաղդ զինեւ,
Եւ ժանտ մահուն արկ յարեւէ զիս փըքին,
Քանի՛ նըկուէ եւ նպատակն ի դերեւ,

Զի պիտեաւք ցարդ կան յինէն անմեկին,
Ի զուր ուրեմն յաստէն ծանրիս յիմ վերայ,
Ի զուր լաւօնք թանան անգուլ զիմ չիրիմ,
Թէ ցեցահար կոյտ ոսկերցըս աստ մընայ,
Ես ընդ կամարն յաւերժական դեգերիմ.
1856 Յունվ. 7

Վարպետ, և բարեպաշտիկ գրչի գործ, սոյն տապանա-
գիրը, շատ շատերու մէջ՝ լաւագոյնն է արդարեւ:

Հրաժարի աստէն ի վիճակ վերին,
Վարուք մաքուր բազմաց սիրելին,
Մահտեսի Թագուհի բարեշուք Տիկին,
Պոյաճեան Ալեքսան այր իւր անուանին,
Իբր ի հասակի վաթսներորդ ամին,
Փոխէ զկեանս ընդ յաւերժականին,
Մաղթելով 'ի ձէնջ ասել զողորմին,
Ողորմիլ Զեզ տեառն Յիսուս մեծի մասին.
Վխճ. 1850 Դեկտ. 22, ծնած 1790

Տապան Սիւնկիւճիւ Պաշի Յովհ. աղայի Նիկողիմոսեան
Պսակ պարծանաց Հայրենեաց տոհմի,

Լաւագոյն վարուց պայծառ հայելի,
Հանճարախորհուրդ հոգւով փարելի,
Վաւելչահասակ բարուք գովելի,
Ժանտամահ ախտիւ իւր արեւ կենաց,
Պատեցաւ ամպով քառասուն ամաց.
Թողեալ յիշատակ իւրաց զաւակաց,
Զառաքինութեան անեղծ, անգին գանձ.
Տեսէ՛ք կենցաղոյս սնոթի պոտկեր,
Ուր չեմք բնաւին մերոց անձանց տէր.
Եւ մի՛ մոռանայք առ Աստուած հայցել
Ի սրբոց խորան զսա ընդունիլ.
Ծն. 1797 Վախ. 1837 Օգոստ. 8

Աստ հանգչի Եագուտ. Մ. Թումասեան ծնեալ ի Սարբերդ
1802 վախճանեալ ի Սասգիւղ 1908 — 106 տարեկան
Անգո՛րդ.

Ձեմ ուղեր խուռկ, ո՛չ ալ սաղմոս,
Ո՛չ խաչհանգիստ, ո՛չ պատարագ
Ձի իրական սուրբ կեանք կայ հոս,
Սըրտամորմոք արցունքըդ աղի
Մի թափեր զուր չիրմիս վըրայ.
Ձի հոս հոգի մը կը ծիծաղի.
Միայն թէ՛ ա՛ռ, ժըպիտ մ'աւանդ
Համբոյր մըն ալ ստոնորակ
Եւ սիրելեացրս տար անվրկանդ

Սիմօնեանի Տապանաբար

ՄԱՀԱՐՁԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ԱՂԱ ՍԻՄՕՆԵԱՆԻ

Գեղակերտ կճեայ տապան մը. —

Արեւելեան կողմը. — Յամաքելոյս ի գուր մահու,
Բազմադիմի են մեղանք.
Այլ բազմադոյն եպերանաց.
Արեւն փրկչիս է փրկկանք.

Յօղեսցէ յիս ողորմութիւնդ, և ոսկերք իմ ցընծացեն.
— որ ի ստուերաց կարդամս առ քեզ սէրդ իմ, յոյսդ իմ,
յոյս և կեանք:

Հիւսիսային կողմը. — Եթէ կեամք. և եթէ մեռանիմք,
Տեառն եմք:

Արեւմեան կողմը. — Որ զտիպար առաքինեաց յանձին բեր-
եալ յասպարէզի տարաշխարհիս՝ հան-
գիտացաւ այր արի, հայր բարի, և բա-
րեկամ հաւատարիմ. Մկրտիչ աղա
Սիմօնեան

և կնքեաց զմահանացուն ի հասակի 46 ամաց, Յամի-
Տեառն 1863 Օգոստ. 17.

Զսորս յիշատակ յաւերժացոյց վէմս, զոր թանան իւ-
րոցն, և բարեկամաց արտասուօք:

Հարաւ կոյս. — Տո՛ւր, Տէ՛ր, ի մահու տեսից յոյս:

Ներօթեան վարժարանը կառուցանող Բարադմեան Եղբարց
Անճառաբար եւ Սանդուխտ Բարադմեանի Գերեզմանաբար

Աստ հանդէին ոսկերք, քարակոփ Մ. Գէորգ աղայի
Փերեաքեան, Թալաս գիւղացւոյ, Կեսարիոյ, և որդւոյ նորա՝
Քէրովբէի

Հայր Գորովագութ, երկիւղած ազգասէր,
Սիրելի ծանօթից, նաև տիպար համեստութեան,
Կնքեաց զկեանս իւր ի հասակի 70 տմաց .

Ծն. 1814 Վիս. 1884 Օգ. 28

Բարւոյ Հօր, բարի որդեակ բողբոջեալ,
Պ սէր կրօնի. որբոց, և հայրենեաց, այլ աւա՛ղ,
Քրք զծաղիկ մատաղատունկ, ի տեսաբոյս հասակին, 23 ա-
մաց, յարեւէ անկանի, 1873 Սեպտ. 15

ԴԱՄԲԱՐԱՆ՝ ՄԿՐՏԻՉ ԷՖ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆԻ

Ծն. 1849

Վիս. 1889 Օգ. 8

Մահուան սուր մանդաղ Բայց, ո՛ւ սիրասունք
Հընձեց զիս խիստ վաղ. Թախիծ, վիշտ, ու սուգ,
Վըճիւ, անողորմ, Զուներն ոչինչ չահ,
Մերժեց զիմ բողբոջ ... Զի կոչէ զիս մահ,

Ու ես հընազանդ
Կը փութամ դէպ անդ,
Ուր չիք ողբ, սուգ, վիշտ,
Այլ վայելք ընդ միշտ,

Շիրիմ մեծապատիւ Դաւթի Քնարեանի, ծնեալ ի Լիճ
գիւղ Ակնայ,

Ո՛ր անձեպ տնդուլ անխոնջ ժամանակ,
Զօրէն տուընջեան, և գիշերոյ սրավար,
Զհամայնից ծնունդ, և մահ անաչառ,
Զորս մերթ անփառ և մերթ առնես փառունակ,
Որպէս սորին, թէպէտ սկիզբն աղքատիկ,
Շրջանն կենաց տիպար անձուկ ճգնութեանց,
Սակայն սոցին ժուժկալն սիրացանգ տոկաց,

Ունելով զյոյս՝ ցուպ, և զսէր՝ զօրավիգ,
Եւ մինչ զի մերձ զիւր գերդաստան փափագիլ
Քաջ իսկ կշռեալ բարւոք վարել ժամանակ,
Ո՛հ, չեւ վայելեալ, քշտեցիր մահ, հնձել զհասկդ
Առաքինի տալով զանունն յորջորջել .
Հանգեաւ ի հասակի 53, ի Սեպտ. 1, 1872

Փննիկ պէյ Սրամեանի Բրգաճեւ Տապանաբար
այ կողմը՝ Գէորգ, եւ ձախը՝ Կարպիս Ուզուրլեաններ

Եւզոկեացի Ազնուունի Գայեանէ տիկնոջ, կողակցի
Մանասի Մինաս աղայի .

Մինչդեռ այս տիկին, վարուք գովելի
Ամենեցունցըն լեալ էր սիրելի,

Աւա՛ղ, յոյժ դառն մահուան հրաւէր
 Վաղ հասեալ նըմա այսպէս կտրելէր,
 Որպէս զշուշան ի դաշտըս ծաղկանց
 Յանգսւթ մանգաղէն խրկեցաւ ի բաց,
 Այժմ հարսնացեալ Տեառն Յիսուսի,
 Ընդ զուարթունս նա երթայ խառնի,
 Փոխեցաւ ի կենաց 'ի հասակի 35 ամաց,
 Յամի Տեառն 1865 Օգոստ. 6 ծն. 1830

Տապան հանգստեան Գէորգայ Յակոբեան, մուշտակա-
 գործի:

Ընդ կենցաղոյս ծովոս անտրտունջ մրրկեալ,
 Մատն 'ի շրթունս խորհուրդք զգտաւք ի հոգւոջ,
 Լիք չկարեաց հովիտս զփշովք քամահեալ,
 Անխռով զվճիռն նկարս նկարս ի բողբոջ,
 Որդեգորով հայր ամուսին քաղցր և հեզ,
 Տան Տեառն, և Ազգին փառաց ուխտեալ սիրտ 'ի բոց,
 Ընդ չիթս այրւոյն, 'նդ աղերս որոց աղեկէզ,
 Հաճ ընդ լրումն պարտուցն հրաժեշտ տայ իւրոյ.
 Որ դեռ կենացս ընդ խեռ ալիս մրրկածուփ
 Յար, ոգորիքդ 'ի դառնութիւնս երկրածին.
 Յո՛ւշ Ձեզ, զի ճիգն առաքինւոյն է լոկ սուրբ
 Եւ երանի որոց 'ի տէր ննջեցին:

Փոխեցաւ յաստեաց, յամի չնորաց, 1874 Յունւար. 1
 ի հասակի 44 ամաց

Մահարձան Սիւայ Տիկնոջ, կողակցի Բարսղի Ը. Կիւլ-
 պէնկեան, Թալասցի,

Այն ինչ յարե կենաց ծիծաղ,
 Բացան աչկունք, դեռ մայր մատաղ,
 Սիրոյ, յուսոյ ըղձիցս անհուն.
 Բարձ յինէն մահ, զբերկրանս համբուն.
 Ծննդոց երկունք կենազրաւ,
 Յայս իջուցին զիս ի հող սեաւ.

Զ'և վայելեալ յանոյշ ժըմիտ
 Մանկանս, համայն խընդիցս առիթ,
 Քսան երից ամաց ի տիս,
 Լըքի զաշխարհ, և զսիրելիս.
 Ձերդ նորափթիթ շուշան չըքնաղ,
 Յանկարծ հարեալ ի սուր մանգաղ,
 Արդ գընամ յերկինս, զայցողիդ,
 Հայցեմ մալթանս, ո՛չ զաչաց չիթ.
 Ծն. 1850 Վիս 13. Յնվ. 1873

Երիցուկի քսաներեք սպիտակ թերթիկներ հազիւ համ-
 քող, ու վաղ ընդ փոյթ խամրող, մօրկան մը այս լալօնը,
 յուզիչ ըլլալէ աւելի՝ աղեխարշ է:

Իր չիրիմն այցողէն մալթանք կը խնդրէ, և ոչ ար-
 տասուաց չիթ.— թէեւ վայելած չ'ըլլայ նորածին մանկանը
 անոյշ ժըմիտը: Սակայն ինձմէ, թէ մալթանք, և միան-
 գամայն արտասուաց աղի չիթեր խլեց, ծննդոց երկունքին
 զոհ այս շուշանը գարնանազարդ:

Դամբարան Պետրոսի Մելգոնեան, որ հանգեաւ ի տէր
 1866 Յուլիս 20, ի հասակի 12 ամաց.

Ի՞նչ փոյթ թէ վաղ թողի, զաշխարհ տարածամ,
 Ուշ կամ կանուխ ամենք՝ դիմեն ի դամբան,
 Այլ երանի՜ ոյց դեռ, անփորձ փոթորկաց
 Շոյտ, իբրու զիս հասին, ի յափն անկասկած:

Աստ հանգչի 'ի յոյս իւր յաւիտենին՝ Ամպերուհի Գրի-
 գորեան.

Հասակ ծաղիկ կրկին ութ գարնան,
 Հոգի՜ տիպար ամբըծութեան
 Երկնայնոց նախանձելի,
 Միտք՝ վեհմաստ, սիրտ՝ սեղան սիրոյ.
 Հիւսք կենացն համբուն,
 Ողջակէզ խընկանուէր

Խաչեցելոյն ի գողգոթայ.

Վա՛շ, զոր երկինք այսպիսիօք

Օժտեցին չըքնող ձրիւք.

Վխ. 1874 օգոս. 5 ծն. 1858.

Մահարձան Կորապետ էֆ. Պարոնեանի, որդի մեծ.
Աւետիս էֆ. Պարոնեանի Ակնցւոյ.

Ծն. 1863 Մյս. 22, Վխ. 1892 Սեպտ. 17.

Կճեայ արձան մը.— Վշտահար մայր մը՝ յարտասուս
փղձկեալ կուլայ.— քովէ՛ք քշտուած ճիւղերով արմաւենի մը՝

Պատուանդան քարին վրայ կը կարգանք.

Մռթ փոսին վրայ ճերմակ քար,

Չարին՝ բարւոյն գէմ պայքար.

Այս է աշխարհ, այս է կեանք,

Քաղցրիկ, կամ դառն պատրանք.

Մըթին գանկով՝ ճերմակ սիրտ,

Նա, որ հեղու լաց կամ քիրտ,

Վերն ընդունի տըրիտուր,

Անցո՛րդ, ինձ երանի տուր:

— Ինչպէ՞ս երանի տամ քեզ, որ օգտակար կեանքի մը
էջը այնքան շոյտ կը դարձնես, միւս փակ էջին գաղտնիք-
ները վերլուծելու յուսով:

Աստ հանգչին ոսկերք, օր. Մարիձայ, դստեր Սեբաստա-
ցի Յակոբ Գաղաղեանի, Ծն. 1879 Յունվ. 25 Վիճ. 1894
Մրտ. 22:

Անօրէն մահու ուժն ինձի հասաւ,

Անուշիկ արեւս ինձի շատ տեսաւ.

Կ'աղաչեմ փրկիչ, այս խաւար բանտէն.

Անմահ կեանքով զիս ողջընցուր նորէն:

Հարս եկայ քեզի ես, Յիսուս իմ Յիսուս,

Պղտիկ է տարիքս, բայց մեծ է յոյսս.

Մայիս 13 (քարը դրուելուն թուականը)

Քարին միւս կողմը.— Նըվիրեաց յիշատակութիւն.—
Յովակիմ Կէպէշեան.

Մահարձան Մինաս աղայի Սանտալճեան.

Յայս վայր է, մա՛հ, ցայս վայր է քոյդ կարիք և կար-

եւ հի՞մ ահիւ քեզ մահացուն կայ պատկառ:

Գերանդւոյդ զո՛հ (հանդչի աւաղ) յայս շիրիմ,

Յաղթականիդ կացցէ յաւէտ ոխերիմ.

Ջայս ինձ երկինք, այո՛, ծանունս կշռեցին.

Գոյժ հարուածոյդ, աւաղ՛, հայրենի այս ի ծաղկին,

Յի չ'ե արփւոյն քսան երկու հափեալ դարձ,

Ջաստղ օտար իմ կափուցան բիրք աչաց.

Բաղդին դրժող պարգեւք համայն լոկ անուրջք,

Խինդ և աստեաց վայելք հեշտին, և հաճոյք

Խոյս հտուէն այեր, ոգւոյս եթեր առպատրաստ

Հող հարսնարան տուաւ մարմնոյս հարաբաստ,

Վխճ. 1852 Մարտ 21

Քսաներկու արեւագարձ ողջունող և հիմենի բաժակը
դեռ չ'ճաշակող դժբաղդ պատանին իր աչերը կը փակէ օտար
աստղերու տակ, և իր ծնողք, աճիւնները կ'ամփոփեն սոյն
շիրմին մէջ, այնքան խմածալից տապանագիրով մը, որ կը
պատկերէ սիրակարօտ երիտասարդին սև ճակատագիրը.—
դրժող բաղդին պարգեւները՝ անուրջներ են, Աշխարհային
հեշտ վայելքներ, խինդ և հաճոյք խոյս տուին զէպ յայեր,
իսկ հոգին ի կապոյտ եթեր, ու տարաբաղդ մարմնոյն հողը
եղաւ հարսնարան:

ԱՄՊԵՐ ԳԻՆԵՊԱԼԵԱՆ

Թարմ շատ թարմ հառակին մէջ

Տըւաւ իր կեանքին վերջ,

Բայց, աւաղ՛, եղաւ զոհը,

Յաւալի արկածի մը.

Լուսերու մէջ մշնայ հոգին,

Մըթիթարութիւն՝ իւր ծընողքին

Ծն. 1925 Օգոստ. Վխճ. 1928 Մյս. 1

Մայիսի առաջին օրը, մինչ վարդի կոկոնները դէպ ի չոյս կը բացուէին, վարդ—աղջիկ մը կը խամրի մօրկանը գրկացը մէջ, պատուհանէն իյնալով։—

Դամբարան՝ նեմզուր տիկնոջ, ծնեալ Յակոբեան

Երկնից ցօղին, շողերուն տակ,
Ու ձիւներուն ասրաքատակ (ասրակերպ)
Նորոյ հարսին պարկեշտասուն
Հանգչին ոսկերք յաւէտ ի քուն,
Ո՛վ այցելուդ նորա շիրմին
Սուրբ աղօթիւք քո սրտագին,
Խնդրէ հանգիստ իրեն հոգւոյն,
Եւ սփոփանք իրեններուն.

1891 Յունվար 12

Նոր հարս մը, հաղիւ ճաշակած քաղցրութիւնը կեանքին, կը բաժնուի իրեններէն, անոնց համար հայցելով երկինքի մխիթարութիւնը։

Երկու տարի վերջ, կը մեռնի Յակոբ Պէյլիկճեան,
Երեսուն երեք տարեկան, նոր փեսայ.
Ասոր վրայ ալ միեւնոյն տապանադիրը կը քանդակեն,
Միայն աստափառակ բառը, փոխելով սառեցուն տակ։
Երկնից ցօղին, շողերուն տակ,
Ու ձիւներուն, սառերուն տակ.
Կ'երեւի չ'են ըմբռնած «ասրտաքատակ» ի իմաստը, և
սխալ կարծելով՝ բարեփոխած են.

Պէյլիքճեան ծն, 1860 ին, մեռած է 1893 ղեկտ. 6ին

Մուշտակագործ Մահտէսի Յակոբ՝

Ա Յ Յ Ե Լ Ո Ի Ն Ե Ր Ո Ի Ն

Քանքարներն, որ Տէր ինձ տըլաւ աւանդ,
Հաւատք, Յոյս, Սէր, և զործ բարգաւաճ,
Որչափ խելքս ու միտքս, որ եղան կարող,
Աշխատեցայ լաւ, ցուցընել շահով.

Ջաւակներ, թոռներ, ընկեր ու ծանօթ,
Մեծցուցի, ստացայ, տուի փոխ
Համեստ վարք ու բարք, բարի են ալ ջանք,
Քանզի մարդ ըսելն, ասոնք են մինակ.
Բայց երբ անցաւոր իմ կեանքիս շրջան,
Ժամանեց իր վաթսուն և հինգերորդ տարւան,
Հոգւոյս ցանկացած պատգամը եկաւ.
Որ թողուց աշխարհք, դէպ երկինք թըռաւ,
Իսկ մարմինս իր բուն մօր ծոցէն հիմայ,
Կենաց յարութեան վարձքին կը յուսայ.
1861 Փետ. 7 Ծն. 1796

Պու ալէմի խէյալ, տուչ պիլ,
Սէն հէման օյան, պու տուջ տէյիլ.
Պէն Գայսէրլի Թորոս աղա Բազումեան
1875 Փետ. 14

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Աստանոր, ի Քնարանիս ամփոփին ոսկերք Բաբէլեան
Քաղէոսի, հօրն երեց որդւոց փոխելոյն յաստեաց ի 26 հոկտ.
1874, և Մանուկեան Եամոնեայի, Կողակցի Թ. Բաբէլեանի,
Մօրն՝ իրենց որդւոց, փոխելոյն առ Աստուած, ի 26 նոյ. 1875.
Գառնիկ Տէմիրճեան, Թալասցի

Իմ հոտաւէտ,
Կեանքս յաւէտ,
Խամրեց իսկոյն,
Մահը տժգոյն
Ծն. 1881, մահ 1907

Մահարձան հանգստեան Տիրուհւոյ նազեղաշուք դստեր
Թիրեաքեան, և կողակցի, Գէորգաց Էօմիւրեան.

Տիրուհի անբիծ շուշան,
Նենգաւոր կենացս անգամ նըշաւակ
Ի գեղ ի տիս վարդենեայ

Հանգչի աստ դուլար, ի ծոց քնարանիս,
Զողորմ համբոյրս սիրելեաց
Յիսուսին անձկակարօտ

Յամի, անուն 1874 սեպտ. 9

Թուղլաճի մահտեսի Շահպաղ Յակոբ աղայի կողակից,
Տիկին Լուսաբեր, որ հանգեալ ի Տէր' 1905 Հոկտ. 21

Մահարձանս կառոյց, Շահպաղեան Տոհմին Նահապետն՝
Մ. Յակոբ. դաւակ իր դործոց, գործարանաւոր աղիւսի
ծն. 1817, փոխ. իաէր 1889 Յուլիս 18.

ԿԵԴԵՂԵՑ ԿԵԴԵՂԵՑ

Հանգուցեալ Տեղեկ Ներսէսեան Վարժարանի (1926 — 1929)

Որ 100 Թ. Ոսկի Կտակած է Վարժարանին

Դրիգոր Սիւնկիւճեան

Խըլուած հովէն վերջ, տերեւ մը դալուկ՝ աշնան,
Կուգամ հանգչիլ կուրծքին մէջ ամայի սեւ շիրմին,
Ձի վայելած քնքշութիւնն իմ ցաւատանջ մօրկան,
Ես հազիւ տասներեք գարուններ բոլորած

Ծն. 1903 Փետ. 10. Վիճ. 1916 Մրտ. 7

ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻՆ

Աննիկ Մանուկ Բավլովիչ, որ երեսներկամայ եթող
զայս աշխարհ խափուսիկ, և ննջեաց քունն յաւիտենական
ի 22 օգոստ. 1882

Երախայն Սիմօն մանուկ Բավլովիչ, որ եռամեայ
էանց աշխարհէ, անմեղ իբր հրեշտակ ամբիժ, իբր շու-
շան, և գնաց յերկինս պարակցիլ իր նմանեաց հետ.

12 Սեպտ. 1862

ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻՆ

Մանուկ Բավլովիչ Թարգման ծնեալ ի Վիէննա, ամուս-
նացեալ ի Կ. Պոլիս, որ վաթսունամայ ննջեաց ի տէր
և գնաց առ յաւէտ, միանալ իւր վաղամեռիկ սիրեցեալ որդե-
ւոց, ի 14 Մարտ 1880

Չորս որդեկաց մայր էի,
Մայր երջանիկ կոչուէի
Իսկ անխիղճ մահն կորզեց զայն
Խեղդեց նաև սրտիս ձայն
Հոգիս վշտաց հովտին մէջ.
Փարիլ նոցա զգայ տենջ
Եւ Սրբուհի քորս միակ,
Ակնայիչ աչքերս ըրաւ փակ
Սրտիս կցորդ հարազատ
Կեանք մ'ունեցար անարատ
Չաւկի կսկիծ չճանչես,
Չայս կը մաղթեմ քեզի ես.
Մարիանէ Փավլովիչ
Վիճ. ի 15 Դեկտ. 1898

Օրինակելի Ազգասէր կնոջ մը տապանաքարը
Հանգուցեալ Մահտէօի Սեդրակոյ (գինեվաճառեան) կողակից,
Ազգասէր Տիկինն՝ Պրիմիկ, աստանօր հանգչի,
Որ զաւենայն, զոր ինչ ունէրն, արկ զոյիւ հափ,
Առ կենդանութեամբ, զկեանս իւր,
Ի Քանձարանն Ս, Ներսէսեան վարժարանի,
Նախ՝ յօրինակ, և ապա՝ յօգուտ հայկազանց:

Ի թուականի փրկչին՝ 1861

Քովն ալ կայ՝ Սեդրակայ տապանաքարը

ՅՈՎՍԷՓ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Կեանք սուղ այլ . . . հանդիսիւք երկար,
Հայր ըզզօն . . . և ի բուն ճարտար,
Հոգին վեհ եթող որդւոյն յօրինակ,
Վակժոյժ սըլացաւ առնուլ զիւր պրսակ,
Որդիք շնորհապարտ յերախտիս այնքան,
Արտասուօր եղին ըզսոյն խհարձան:

1828 — 1866

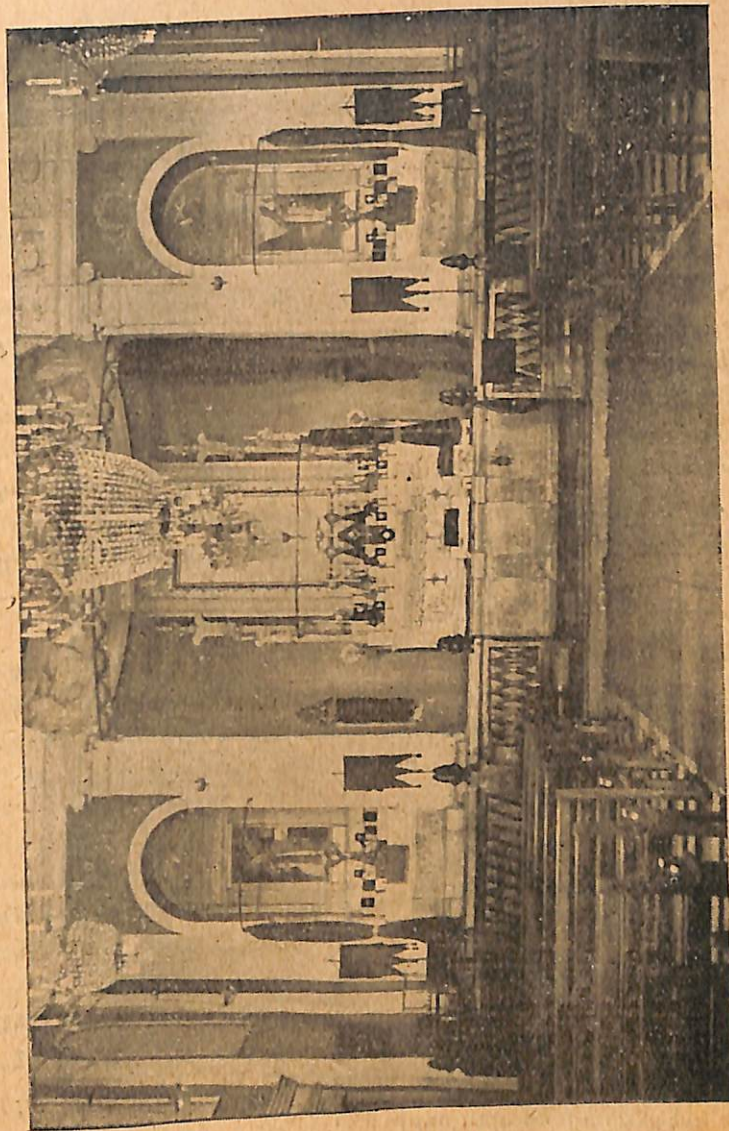
ՄԱՀԱՐՁԱՆ ԱՆԾԱՆՈԹԻՆ

Բիւր բիւրաւորք յանկեան ուրիւք հանգչին աստ,
Զոյգ ընդ ճոխին, Ամիրային բարերաստ,
Խոնարհ մըշակն երեսփոխանն հըռետոր,
Ի մուացօնս թաղեալ մընան աստանօր:

Զճ՛ւր որոնեմ, զճ՛ւր այնպիսեաց՝ գիր, դամբան,
Ո՛ւր Փափաղեան Ազգանուէր Ըստեփան,
Ո՛ւր Զօրայեան, և Համարձու մի իփէքճեան,
Զեզ նուիրեմ՝ անձանօթիցդ իմ հուսկ բան:

Թո՛ղ անմոռաց յիշատակ Զեր քանդակին,
Ազօթողիս վերայ լանջաց տախտակին:

15 Օգոստ. 1931

Խաղաղի Ս. Սեփանու Նկերեցոյ Ներքին Մասը

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵՒ «Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ»

«Շնորհ», «հաւատք» եւ «զօրութիւն».— Երեք յատկանիշներ քրիստոնէական նկարագրի որով օժտուած էր Ստեփանոս:

Շնորհը, երկնածոր օծութիւնն այն ներքին որ կ'արտափայլի ոչ միայն ապրուած կեանքին մէջ քաղցրութեամբ եւ ներդաշնակութեամբ լեցնելով եւ աղքերացնելով զայն. այլ նաեւ ապրող անհատին աստուածադրոշմ պատկերին վրայ: Ասոր համար սուրբ-գրական աւանդութիւնը «հրեշտակադէմ» է որակեր այդ պատկերը մեծ նախասարկաւազին: Պատգամաբեր մը արդարեւ նաեւ ս'ա:

Հաւատքը եւ զօրութիւնը, հոգիի երկու լծակներ, մարդկային եւ աստուածային, որոնցմով «հրաշագործ»ը կը յայտնաբերուի քրիստոնէական եկեղեցւոյ «նախնի վկայ»ին մէջ:

*

«Իմաստութիւն» եւ «հոգի».— ասոնցմով էր թաթախուած անոր խօսքը, որ կայծն ունէր Աստուծոյ պատգամին եւ անխարդախ ցոլքն էր դէպ ի ճշմարտութիւն բեւեռացած իր էութեան:

Շնորհը՝ հաւատք եւ զօրութիւն այդ իմաստութիւնն ու հոգին դարձուցեր էին «անդիմադրելի»: Ամբօսը, անպատասխանատու բերանը «կոյր առաջնորդներու», այդ խօսքն անուանեց «հայհոյութիւն»:

«Լեցուած սուրբ հոգիով» աստուածային փառքին տեսիլն ունեցաւ ան բացուած երկնքին ընդմէջէն: Հաւատքի եւ Գաղափարի կենդանի պատկերը՝ այդ տեսիլը որ կը վրիպի կեղծապարիշտներու զոցուած աչքերէն.— «ԱՍՏՈՒԱԾ» եւ «ՄՍԻԴՈՒ ՈՐԴԻ» բով-բովի: Աչքերէն վերջ կը խցուին նաեւ ականջները աղմկայարոյց ամբօսին: Կը հաւաքուին քարերը՝ ոճիրով դարանակալ, Պէտք է լռեն հայհոյող շրթները...:

Արիւնի՛, ծարաւի քարերու տարափին տակ «ԲԱՐԻ»ին հաղորդ իր հողին ներումին կ'արեգդիմէ: Իր շրթները, արիւնով վտակացած, դեռ կը խօսին քարկոծող ամբօսին ի նպաստ. «Տէ՛ր, այս մեղքը մի՛ բեռցներ ատոնց վրայ»: Գործուածը մեղք մըն է, այո՛, զի ճշմարտութիւնը կը քարկոծուի, բայց մեղաւորները կարեկցութեան են արժանի եւ ո՛չ վրէժխնդրութեան: Ահա՛ «պսակը» իր մեծ հաւատքին: Սո՛ւրբ Պսակ:

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեծագոյն հիմնադիրը Ստեփանոս է, Պօղոսէ առաջ:

Իւրաքանչիւր քա՛ր, զոր Սպաննող «Գիրը» — հին Օրէնքը — կը դնէր կատաղի խաժամութին ամբիւն մէջ կոշկոնամահ կորսնցնելու համար «Օրէնքի հայհոյիչը», խայթող խթանի մը պէս կը մխուէր անոր՝ որուն առ ոտս «կը բերէին կը դնէին սպանիչները իրենց աղտոտ ձորձերը, «Անոր սպանման կամակից «Սօղոս» իր վերածնունդը պիտի ունենար անոր արիւնէն, որուն ծիածանին մէջէն օր մը պիտի տեսնէր խոցուած կոշը իրմէ հալածուած, եւ ապա իրմէ պաշտուած Յիսուսին:

Ահա թէ ինչո՛ւ պսակաւորն այս մեծ Սուրբը դարձած է առարկայ ամենաքերմիկ յարգանքի մը մարդկային սրտի պաշտումով խնկաւտուած:

Այս է փոքրիկ մէկ շողը Ստեփանոսի կեանքի խորհուրդին,

Այս խորհուրդով պէտք է ոգեւորուի վերանորոգման նաւակատեաց հանդիսութիւնը Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյն. որ Խասգիւղի մէկ բարձունքի կողքին է կոթողացած քրիստոնէական խորհրդազգածութեամբ եւ հայեցի բարեպաշտութեամբ:

Փառքի օրեր, սուգի օրեր, փոխն ի փոխ երկուքն ալ տեսաւ այդ եկեղեցին:

Նահատակի արիւնը ինքն ալ լացաւ իր զաւակներուն. եւ օր մըն ալ ապաստանարանը դարձաւ բախտէն հարուածուած ու հալածուած խելակորոյս խելակներու, թոյլ տալով որ լոյսն ու կեանքը ծծեն կենսաբամ շրթներ թշուառներու, զինքնն ալ վերածելով անճանաչելի կմախքի մը:

Իր զաւակները, սակայն, չեղան ապերախտ: Անոնք վերակենդանացուն զինք իր նախկին վայելչութեան մէջ շնորհքի՝ հաւատիքի եւ զօրութեան, իմաստութեան եւ հոգիի իր նկարագիրը որմէ շատերս ալ ինք ունեցեր մեր խորհրդաշունչ տեսիլները:

Երանի՛ թէ այդ տեսիլներուն հաղորդ ըլլային նոսե հոգիները մեր նոր սերունդին:

28 Յուլիս 1931

Գալիֆոռնիա

ԳԱՐԵԳՈՆ ԵՊԻՍԿ.

Տրապիզոնի

Ազնուաշուք

Տիար Մ. Մանալեան

Յարգելի ատենապետ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ Հայոց
ի Խասգիւղ

Յարգամեծար Տիար

Հետաքրքրութեամբ ստացայ ու կարդացի Ձեր Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ դիւանի կողմէ ստորագրուած գրութիւնը՝ որով պատշիւն բրած եմ այնքան ազնուօրէն հրաւիրելու նաեւ՝ զիս, գրուածով մը մասնակցելու համար մեր ամենուս սիրելի եւ Ձեր փառակեց Ս. Եկեղեցւոյն հիմնադրութեանը պատկանելի յոբելիական հանդէսին:

Թեեւ խասգիւղի մը չ'ըլլամ, եւ չունենամ անոր անցեալէն դուրացներ՝ Սրբազան նահապետի մը նուիրական անունովը օծուելու եւ կը յարգեմ Ձեր գովելի նախանձախնդրութիւնը, որով ծրագրած եմ յաւերժացնել դար մը ապրող իր պատմական գոյութիւնը, որ ի ե արդարեւ՝ սխալի դուրացներով, հանդիսանալով ուսանք՝ պատուական հայ որդիներու — առջի մեկ օրէն — նուիրելով Հայ Ազգին պատկանելի հոգեւորականներ ու օրինակելի մատուրականներ եւ որոնք լուսափառ յարացոյցներն հանդիսացած են մեր մշակոյթին անցեալ կեանքին մէջ:

Եւ Խասգիւղի անուան հմայք՝ կը բաւէ արդէն իսկ, որ անմոռանալի մնան մեզ ամենուս համար դիմեր ու եջեր, որոնցմով մեր հայ կեանքը՝ բեղուն օրացներ ապրեցաւ եւ Ս. Ստեփանոսի խնկաբոյր տանաւ օրհանր եղաւ անմահ ունիւրաններու հոյի մը եւ որոնք ծնան ու սնան մեր ցեղային մահուր նկարագրին շինիչ արգասաւորութեան, յաջորդական սերունդի մը ներառելով ապրելու եւ տկալու չ'մնալ ոգին:

219

Ամբողջ քառորդ դար մը այս մատուռին? մէջ Տէր
Խաչատուր կը մխրթարէ հոգեւորապէս իր հօտը, և 1728ին
Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարքին օրով՝ կը յաջողի վերջա-
պէս ազգայիններու օթանդակութեամբ, կառուցանել բա-

ւական մեծկակ եկեղեցի մը, որ կը մկրտուի Ս. Ստեփանոս անունով:

Նոր եկեղեցին փայտաշէն էր, և 103 տարի վերջ՝ 1831ին վար առնուելով, տեղը կը շինուի արդի հոյակապ փառաւոր Տաճարը, իր ճարտարապետական շինուածքովը ալ յոյժ գրաւիչ:

Վերաշինեալ Ս. Ստեփանոս եկեղեցին ուրեմն դարձեալ արդիւնք էր ջանքերուն Տէր Խաչատուրին, որ աւելորդ է ըսել, թէ այն տոտեն հրաժեշտ տուած էր արդէն աշխարհի:

*
* *

Ո՛ւրկէ եկած էր այս քահանան, ո՛ւր տեղացի էր, չգիտենք. բայց ի՞նչ փոյթ գիտնալ անոր հայրենիքը կամ երկիրը, ե՞րբ ափնրեւ կը տեսնուի թէ նա իւր սուրբ կոչումին գերազանցապէս հաւատարիմ պաշտօնեայ մ'էր, թէ իւր ազգին բոլորանուէր հովիւ մ'էր, մանաւանդ՝ յոյժ սիրահար կրթական գործին, քանի՞ որ՝ նա եկեղեցիէն առաջ գիւղը կ'օժտէր դպրոցով մը և կ'ըլլար դաստիարակ Խասգիւղի հայ մանուկներուն:

Խասգիւղ՝ եթէ ունեցած է փառաւոր անցեալ մը, այսօր դժբախտաբար անշքացած ու մարած, պէտք է ուրեմն ընդունիլ թէ այդ փառաւորութեան ծիրը՝ Տէր Խաչատուրի անվհատ աշխատութեան ու ազգասիրական մեծ կորովին արդիւնքն է:

Առանց անոր ցանած հունտերուն, Խասգիւղը գո՛ւցէ չունենար կենսունակութիւն, և հետզհետէ ալ չունենար մտաւորական այն հիասքանչ բարգաւաճումը, որով անցեալ դարու երկրորդ կէսին եղաւ չքնաղ պատիւ հանուր հայութեան:

Ահա քահանայ մը, պարզ ու համեստ, որ յաւերժական գովութեան արժանի մեծագործութեան հեղինակ կը հանձն դիտանայ. ո՛րչափ օրինակելի է այն...:

Հայ քահանան տմէն տեղ և ամէն ժամանակ ցեղին պահպանումին քաջարթուն զինուորն եղած է, բայց հայ քահանային անունը միշտ մոռացութեան է զրուած, երբ նա ինքն իսկ է անկիւնաքարը մեր եկեղեցիին. սիրե՛նք զայն, գուրգուրա՛նք վրան...:

Խասգիւղի Յորելեանին անթիւ, փափաքելի է որ Տէր Խաչատուրի անունը ոսկեքանդակ դրոշմուի Ս. Ստեփանոսի մէկ շրջապատին վրայ, իբրեւ առաջին հիմնադիրը այդ անուանի եկեղեցիին...:

Բարիկ

Տօբ. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

ՆՈՒՊԱՐ - ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

Մեր միտքիք Բանաստեղծ և այս բարձրագոյն Վարժարանի աշակերտ Եղիա Տէմիրճիպաշեան՝ ատենին գրած է յօդուած մը այս դպրոցին նկատմամբ, ուր շատ մեկին ու յստակ կերպով կը պարզէ Շահնազարեան դպրոցի բացման և փակման պարագաները: Կարելոր կը համարինք տեղ տալ Յիշատակարանիս մէջ այդ յօդուածէն հետեւեալ քաղուածին:

Կարապետ Վարդապետ Շահնազարեան ինքզինքէն զրկելով 1000 ոսկիի չափ գոյք եւ դրամ աւելցուցած էր գաւառացի ուսանողներէ եւ ժառանգաւորներէ ապագայ եկեղեցականներ պատրաստող դպրոց մը հիմնելու նպատակաւ եւ իր բաղձանքը հաղորդած էր Նուպար փաշայի եւ անոր եղբորը Առաքել Պէյի: Նուպար փաշա բանակցելով ժամանակին Ազգային Վարչութեան եւ Խասգիւղի Քարոզչին (Ներսէս Եպիսկ. Վարժապետեան) հետ, իր կողմէ գոհողութիւն մը ընելով, գործադրեց Կարապետ Վարդապետին կողմէն, անոր հազար ոսկին յատկացնելով նպատակին, եւ ի պատիւ իր վաղամեռիկ եղբոր, անոր անունն ալ կցելով հաստատութեան:

նայի եւ ահա այդ երկու բաւը արտասանող աղջիկը յանկարծ փողոց կիյնայ եւ նոյնհետայն հոգին կը փչէ:

Այս վարդապետին տունը կը գտնուէր Օտաւարի անկիւնի բերանը, ուր այսօր միայն գետինը կայ, թէ իր կենդանութեանը եւ թէ մահէն յետոյ երկիցս հրդեհ կը պատահի, չորս կողմի շէնքերը կայրին ու միայն անմաս կը մնայ վարդապետին տունը: 1896ի աղէտին առթիւ ալ այդ տան մէջ ապաստան գտած 50 հոգի հրաշիւք իմն կը փրկուին:

Ահա այս Սուրբերուն պէս անձանց ծնած, սնած, մեծցած եւ յաւիտենակութեան խառնուած թաղին եկեղեցւոյն Հարիւրամեայ Յոբելեանն է որ կը տօնուի որմէ գոյացած հասոյթը պիտի յատկացուի, վերը յիշուած մտաւորականներու հոյլ մը հասցնող Ս. Ներսէսեան վարժարանի նորոգութեան՝ որ անշուշտ օր մը անոնց նմանները պիտի արտադրէ վերստին:

ՏԻԳՐԱՆ ՏՈՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

ԻԱՍԳԻԻՂԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻ ՅՈՒՇԵՐ

Երբ Յոբելեաններու այս երանաւէտ շրջանին մէջ ապրելու երջանկութիւնը ունինք, չեմ կրնար նկարագրել թէ մեր պաշտելի նախնիքները ի՞նչ մեծագործութիւններ ըրած են մեր Ազգին, օժտելով զայն հոյակապ եկեղեցիներով, որպիսին է Խառքէօյի, հայութեան նշանաւոր կեդրոններէն միոյն պատմական, հիանալի եկեղեցին, Ս. Ստեփանոսը, բազմաթիւ լուսաւորութեան վառարաններով, որոնք դարերէ ի վեր պահած են մեր իսկատիպ գոյութիւնը, և իրապէս ծառայած են, ժամանակի պահանջովին հետ համընթաց, մեր մտաւորական զարգացումին, որուն կը պարտինք մեր այսօրուայ վիճակը: Ազգային հիւանդանոցը, դարէ մը

ի վեր դարմանած է մեր անօգնական հազարաւոր հիւանդներն ու պատսպարած է ընթրուոր անպաշտպաններ՝ անխրտիր:

Յոբելեանները արդարեւ պատճառ եղան որ ազգը անդրադառնայ լրջօրէն իր ունեցած գոհար հաստատութեանց ու գուրգուրայ անոնց վրայ, հիացումով վերյիշէ իր բարեբար Նախնիքները, անոնց բարձրագիւր, չողջողուն կոթողները վառ պահել ուխտէ:

Երբ Խաղիւզի Ս. Ստեփանոս եկեղեցւոյ հարիւրամեակի

Յանձնաժողովին անդամ ընտրելու պատիւն ըրած է ինձ նոյն թաղի պատ. Թաղակառութիւնը, սիրայօժար պատասխանեցի անոր հրաւերին, յուշաբերելով որ իմ անմահ դաստիարակս մեծանուն ուսուցչապետ Ռէթէոս Պէրպէրեան, այդ Ս. եկեղեցին մը կրտուած, անոր վեհ գմբէթին տակ սնած, մեծցած ու օրհնուած, ի՞նչ անոյշ ու վառ յիշատակներով պատմած է ինձ դրուագներ Հոգեւոյս Ներսէս Պատրիարքէն, Տէր Յովհաննէս Ա. Բահանայ Արժրուիէն, ու

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

րոնց հոգեւունջ քարոզներէն այնքան ազդուած է որ Աւագ Հինգշաբթի գիշեր մը, երբ Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցին գացած էինք միասին, հոն պատմեց ինձ Ս. Ստեփանոսի նախկին քարոզիչ Ներսէս Պատրիարքի դիմաւորութիւններով ի այնքան յուզիչ մէկ քարոզը, զոր արտասանած է հոգեւոյս Սրբազանը, իրապէս ներշնչուած, խաչելութեան տոջիւ ծնրադիր, ուրկէ ինքն ալ Պէրպէրեան մեծապէս ըզրգածուած՝ նոյն Աւագ Հինգշաբթի գիշեր յուզեալ չեղանքով

կը կրկնէր հոգեշունչ այդ քարոզին մասերը, յայտնելով որ անաստուածներն, թերահաւատներն անգամ հաւատքի եկած էին այդ սուգի գիշերը ու ինք՝ Եղիա Տէմիրճիպաշեանի, Մինաս Չէրազի, Բարթող Թելեանի հետ, ամէնքն ալ իրանք քէօյի արգասաբեր հողին մտաւորական զաւակներ, համակ Քրիստոնէական հաւատքով առլցուն. կէս գիշերին տուն վերադարձած են Ներսէս Վարժապետեանի հոգեզմայլ Լանցի գիշերուան քարոզչութեամբ տոգորուն:

Ու այժմ կը վերյիշեմ դարձեալ անմահ դաստիարակիս Պէրպէրեանի դաստիարակ՝ փիլիսոփայ Թորոս Զօրայեան պատուելի կեանքին վերջի տարիները, զոր անցուցած է խաղաղ՝ իր սանին շնորհիւ, անոր վարժարանին մէկ խցիկին մէջ, ուր պատուելին զիս կը հիւրասիրէր գիշերները, երբ Պէրպէրեան վարժարանի մէջ 1890 թուականին մնայուն ուսուցչի պաշտօններ կը վարէի և որ ատեն սկսած էի պատրաստել իմ հայ-թուրք բառարանս, որու առթիւ տաք վիճաբանութիւններ կ'ունենայինք հայ բառերու մասին, իմասքէօյի Ներսէսեան վարժարանի երբեմնի փիլիսոփայ-բանաստեղծ Թորոս Զօրայեան իննամեայ պատուելին հետ, որ բնաւ չէր զառամած և որ նորահասներուս փոքրած մակդիրը կուտար ժպտելով և փսսածին հետ բառախաղ ընելով: Զօրայեան պատուելին իր համեղ պատմութիւններէն, իմաստասիրական տեսութիւններէն զատ գիշեր մը պատմեց թէ՛ վարժարանին ամէնէն առաջագէտ ուսանողը Պէրպէրեան կէս օրին ճաշի մը ցամաք հաց քանի մը հատ ալ ձիթապտուղ կ'ուտէր իրանքէօյի Ներսէսեանի ընդարձակ ճաշարանի մէկ անկիւնը քաշուած, մինչ անդին շատեր համադամ կերակուրներ կը ճաշակէին: Այս պարագան իր վրայ այնքա՛ն ազդած էր որ իսկոյն թաղականութեան մօտ գիւղում կատարած և Ռէթէոսը օգնական ուսուցչութեան պաշտօնի կոչել տուած է ամսական երեք մէճիտի փոխարէն, պայմանով որ այդ գումարը մեծանուն Պէրպէրեան իր կէսօրուան կերակուրին յատկացնէր...: Զօրայեան պատուելիի այս ճշմարիտ մանկավար-

ժական արարքը զինքը մեր աչքերուն առջեւ որքան կը մեծցնէին որ ալ պատուելին վարժարանին իր պահապան հրեշտակը կը դաւանէինք և ինչ հաճելի կ'ըլլար Պէրպէրեանի եւ Զօրայեանի երբեմնակի պատահումը ննջարանի ընդարձակ սրահին մէջ, ուր մենք ալ քիչ մը հեռուէն ակնածանօք կ'ունկնդրենք վաղեմի դաստիարակին և ուսանողին միջեւ փոխանակուած խիստ յարգալից գաղափարներուն, անշուշտ միշտ փիլիսոփայական նիւթերու շուրջ: Ու Զօրայեան պատուելի հպարտութեամբ կ'ըսէր «փթթածնե՛ր», ահա՛ ձեր դաստիարակը իմասքէօյի Ներսէսեան վարժարանի իմ ամէնէն յառաջագէտ մէկ աշակերտս է, որուն ընկերակից Չերազի, Տէմիրճիպաշեանի, Բարթող Թելեանի և շատ մը ուրիշներու զարգացումին համար, այն տոննուան նշանաւոր ուսուցիչներէն հայկարան Մատթիա Գարագաշեանը, Ֆրանսագէտ Թովմաս Թերզեանը Տաճկագէտ Ռէթէոս Գրիգորեանը (Հերթիկ Հօճա), Հափագէտ Սիմոն Միքայէլեանը ուսոնցիչ կարգել տուի իմասքէօյի Ներսէսեան վարժարանին, որ այս գերազանցապէս բարձր մտաւորականներու հետ հազարաւոր զարգացած հայ որդիներ հասցնելու պատճառ եղած է հիմա ալ դուք ձեր զարգացումը անոր կը պարտիք անուղղակի»:

Եւ իրաւ ալ հայերս իմասքէօյի Ներսէսեանին շատ բան կը պարտինք, երբ մտածենք թէ Ներսէս Վարժապետեան հոն կը թուած է և պատճառ հանդիսացած է կեդրոնական վարժարանի հիմնարկութեան, որուն շնորհիւ հասած են հաժարանի հիմնարկութեան, որուն շնորհիւ հասած են հաժարաւոր զարգացած երիտասարդներ, երբ խորհրդածենք թէ՛ Պէրպէրեան հոն ուսած է ու յաջողած է բանալ իր երկրորդ դպրան գիշերօթիկ և ցերեկեայ վարժարանը և կը թուած է տարիներով Պոլսեցի և գաւառացի բիւրաւոր զարգացած հայ որդիներ: Չեմ ուզեր երկար խօսիլ հոս, բազմաթիւ մտաւորականներուն վրայ, որոնց մեր ազգին մատուցած ծառույցութիւնները հանրածանօթ են:

Հիմա որ իմասքէօյի Ս. Ստեփանոս պատմական եկեղեցիին հարկերամեակը կը տօնենք, պէտք է խորհինք թէ

Ան իր վեհ գլխի տակ հովանաւորած Ներսէսեան վարժարանը, ինչ մեծ ու գնահատելի ծառայութիւն մատուցած է, որով կատարելագէտ իրաւունք ստացած է ընդունելու իր զաւակներուն ու թոռներուն ընծաները, որոնց շնորհիւ կարելի պիտի ըլլայ նորոգել այս երկու ազգանուէր հաստատութիւններն պատմական: Ուրեմն առ հասարակ բոլոր հին ու նոր խաթէօյցիները մասնաւորապէս և բոլոր Հայերն ընդհանրապէս պէտք է բերեն իրենց օժանդակութեան բաժինը այս հարկւրամեակին առթիւ, այն մեծ գոհունակութեամբ որ այն լուսաւորութեան կեդրոնները վառ պիտի մնան ընդ միշտ...:

ՉՕՆ ԽԱՍՓԷՕՅԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ

(ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ)

Խաղիւզ՝ Խաղիւզ՝, Ուսուցչիս դու ճրենդավայր Արրազան,
Նկեղեցւոյդ հարիւրամեայ Յոբելանին ի նշան,
Ձօնեմ Բեգ այս սրտիս անկեղծ պատուով համակ բիւրեղեայ
Ձի ծընար Դու Պէպերեաններ, Ձեռագ Մինաս, Նզիա,

Ծոցիդ մէջը ծընուցած ես Ներսէսներն, Արծուրն,
Բարսեղ Թեյեան, Միհայէլեան, Մանավեանը Սրբուհի,
Դեմքեր, որոնք պարծանք եղան մրցադալար մեր Ազգին,
Բարձրաբուն Նկեղեցւոյդ շքանշանակ բանկազին:

Նկեղեցիդ ըՍտեփաննոս ի՞նչ պատմական վեհ գրքեր,
Վարժարանդ Դու Ներսէսեան Խաղուցած է գրագէտ
Սերունդ մամբողջ, Հայ տիպաներ մրսի, գրչի անուանի,
Որուն համար պէտք է ապրիք, յաւերժական Վեհունի:

Այս մեծ վարպետ Ազգին հանուր ծառայեցին հրավառ
Նրմաններուն եղան օհան, զարգացուցին զանոնք յար.
Սակայն դու ես պատհառ ասոր ո՛վ վարժարան Ներսէսեան
Մաղրեմ որ Դուն գոյութիւնդ կանգուն պահես յաւիտեան.

Սակայն կ'ըսեմ, ի՞նչպէս պահեմ գոյութիւնը զարաւոր,
Երբ հեռու են բոռներս ինձմէ մեհաւոր եմ ես այսօր,
Մինչ զանգակը կը կոչէ յար, զաւակներս կը փութան
Նկեղեցի պապեանական, տըղաքներս վարժարան,

Որոնք կ'ըրկին նորագոյեացան զաւակներուս շքանշան,
Բայց կը հեծեմ պարսփր նեքեւ, ինչպէս զիտէ՛մ, ես լըրիւ

Այս կոչ եղբար՛՛մ նըրսական շեռ մը ունի սրտաբեկ,
Կարծես բոլ կ'ուզէ մեզի «ո՛վ զաւակներս դուք ո՛ր էք...»
Եթէ կ'ուզենք ըՍտեփաննոս Նկեղեցին, Ներսէսեան
Վարժարանը միշտ վառ մընան, պէտք է փութան օգնութեան:

Բերա Բանկայրի
1931 Օգոս. 5

ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐՍՊԵՏԵԱՆ
Սկիւտարցի

ՄՐԱՍԵՂ ՄՐԱՍԵՂԵԱՆ

ԲԵՍԷՂ ԿԱՐՊԵՏԵԱՆ

Որոնք կ'արեւոր գումար մը նուիրած են Նկեղեցւոյ
Նորոգութեան առիւ

նոնք Դաւթի նման քու նուիրական հացերովդ, Եհովան քեզ չարտամիր, պարգեւէ մեզի դարձեալ Եղիան մեղուաշուրթն հարազատ զաւակ իր ազնուական գերդաստանին, Չերազն ազգասէր, կանուխէն որբացած եւ իր մօրկան ասեղին շնորհիւ սնած մեծցած, իմաստունն Պէրպէրեան սափրիչի խոնարհ տղայ, գանգուր ոսկի մագերով խարտեաշ փոքրիկ մը, Վարժապետեանն պերճիմաստ ու առատաբաշխ հայ Կրեսոսներ որպէսզի պաշտպան կանգնին աղքատիկ տղոց եւ ձէգայիրլեանի նման լուսոյ կեդրոններ յղեն զանոնք եւ դեռ զորոնք յիշեմ, տեսէք սա կոյսն աննման, հարսնացած եկեղեցիին, կուսական ամբօթեան ծաղիկներով պննազարդուած շնորհալի գեղուհի, արհամարհեց գոհարը եւ շողակնը, որոնց համար պիտի հիւժեր աշխարհիկ օրիորդը, այլ արծանագրուեցաւ գթութեան քոյր, հիմայ ան վերէն յաւիտենական երանութեան խորանէն կը նայի, Սրբուհի մայրապետ Գալփաեանն է այն, որ բարեգործութեան լոյսը սփռեց խաչակալի բարձունքին վրայ, երբ ժանտախտէն անհիտուած ծնողներու որբեր եկեղեցիին դուռը խոնուած էին իբր մուրացիկ:

Ներէ մեզ, ո՛վ Սուրբ տաճար, եթէ երբեմն սայթաքինք, թող երկնային գթութեանդ ցօղը մաքրէ մեզ, երբ ընկղմած ըլլանք ճախճախուտներու մէջ: Դուն որդեգրեցիր մեզ, երբ մենք ճղճիմ մանկիկ մեր լաց ու կոծի առաջին աղաղակներով կը դղրդէինք կամարներդ, երբ հասուն երիտասարդ, պարկեշտ հայ օրիորդին հետ եկանք քու ոտքդ՝ մեր սիրոյ դաշինքը կնքելու եւ դուն օրհնեցիր մեզ եւ երբ օր մ'ալ յափրացած կեանքի վայելքներէն եւ ընկճուած աշխարհադորդ մրրիկներէ, եկանք հանգչիլ քու ծոցդ, դուն երկնային երանութեան երազներով սրտապնդեցիր մեզ, դուն վկան՝ մեր ուրախութեան եւ տխրութեան ժամերուն, մխիթար եւ յոյս՝ մեր լքումին եւ անյուսութեան մէջ, դուն մեր քաղցր առաջնորդ ուղեցոյց, դուն դուն, միշտ դուն, ո՛վ պանծալի վեհավայր, բիրիցս օրհնուած ո՛վ եզական դաստակերտը, քու կեանքդ անմահութիւն է, փառքդ՝ յաւերժական, ո՛վ անշքացած գիւղի մը շքեղ արծան, Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍ:

ՍԻՄՈՆ ԳԱՐԱՄԱՃԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ակնածանքով ու երկիւղած հոգիով մը ծնրադիր պաշտամունքի իմ խոնարհ բաժինը կը բերեմ քեզ, ո՛ր հայաստանեայց Ս. Եկեղեցի՝ որ դարերու ընթացքին անընկճելի ու հիանալի կորովով մը հովանիիդ տակ առած ես քու հարազատ ժողովուրդդ:

Սեմագոյն բարձրութիւններու կատարը հասած, փառքի ու երանութեանց հետ, ունեցար նաեւ անկումի ու լքումի չարաղէտ շրջաններ, եւ սակայն Բու հզօր ու կամաւոր վազբդ, վայրկեան մը իսկ չկասեցաւ երբէք ու շարունակեցիր դուն, Հայ հոգիին ներշնչելու կրօնական առաքինութիւններուն անշէջ հուրը:

Խանդակաթ ու գորովագութ մօր մը պէս, միշտ յեւարան մը, հսկիչ մը եղար քու վայրավատին զաւակներուդ:

Քու սրբանուէր կամարներէդ կաթկթաց լոյսի շողերը, բարձրաբերձ գմբէթներէդ արծակուած զօղանջները, խունկի ու ծուխի սրբանուէր Հայ ժողովուրդիդ հոգիին խորը թափանցելով, կամքի ու կենսունակութեան թարմագոյն ուժերը պարգեւեցիր ու քեզմով ու քու հմայքովդ արբեցան ու տառապեցան:

Փոթորկայոյզ ալիքներէ բշուած, քու հարազատ բայց դժբախտ զաւակներդ ունեցան գովելի առաքինութիւններ ու անսահման համբերատար ոգիով մը խոնարհեցան քու էութեանդ առջեւ, պաշտեցին ու պաշտպանեցին բոլոր ոտընձգութեանց դէմ, քու առաքելահիմն հեղինակութիւնդ:

Սրբանուէր խորանիդ լուսարծակները, ամենէն քար-
սիրտներն իսկ շարժեցին ու իրենց յոյզի, յոյսի, հրե-
ւանքի ու տառապանքի պահերուն, քու ոտքերուդ պլլուեց
ան, քու մայրական փեշերուդ ներքեւ ապրեցան:

Դուն, ո՞վ Մայր Բարութեան, անձնուիրութեան, ու
ինքնամոռացումի, առնական կեցուածքով մը, աշխարհի
խաղաղութիւնը խնդրեցիր, դուն, սիրոյ ու գթութեան ա-
մենօրեայ մաղթանքներովդ նուիրական տաճարներդ լե-
ցուցիր:

Մենք չէ որ, քու մեծութիւնդ ու վեհութիւնդ, լոկ
պաշտամունքի ու ծիսակատարութեան մէջ կուզենք տես-
նել, ոչ, դուն մարմնացումն ու դարաւոր սրննն ես անմահ
սատարողն հայ ցեղին տեւականութեանը եւ ամրակուռ
խարխսիւր հայ գոյութեան:

Թող ուրեմն, մէկ կողմ քաշուին այլասեռածները,
որոնք կը յանդգնին վարկաբեկել ու ծաղրել Մայր Եկեղե-
ցին: Թող մէկ կողմ քաշուին, բոլոր նենգամիտները ու
խաբեքաները որոնք ծիծաղելի յաւակնոտութիւններով
ու շողոքորթութիւններով կը փորձեն հիմէն քանդել դա-
ւաւոր հաստատութիւն մը: Թող մէկ կողմ քաշուին վեր-
ջապէս բոլոր կեղծիքի ու քսութեան ծառաները, որոնք
հայ տառապանքը ու թշուառութիւնը անխղճօրէն կը շա-
հագործէին:

Հայ ժողովուրդը՝ իր անկեղծ ու մէկին դիրքովը, այլ-
եւս բոլորին արժէքը գնահատած ու ըմբռնած եւ ըստ
այնմ ալ իր ուղին շարունակել որոշած ու վճռած է: Հայ
ժողովուրդը Թիւրքիոյ Ազատ Հանրապետութեան ըէժիմին
շնորհած բոլոր առաւելութիւնները վայելելով, արհամար-
հանքով միայն պիտի դիմաւորէ այն բոլոր արտայայտու-
թիւնները որոնք երբեմն ի յայտ կուգան: Թող կենդանի
պատմութիւնը, յաւիտենական ամօթի ու նախատինքի
խարանովը զարդարէ այդպիսիներուն ճակատը:

Ու մենք ո՞վ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցի

քու հարազատ ու հպարտ զաւակներդ, խանդավառու-
թեամբ ու հաւատքով պիտի փարինք քեզի որմէ ստացած
ենք մեր կենսունակութիւնը: Քեզ անաղարտ ու անվտանգ
պահելու Աստուածահաճոյ զործը որ մեր պատուական
նախահայրերէն ժառանգած ենք, մենք ալ մեր կարգին,
պիտի թողունք մեր յաջորդներուն:

*
* *

Եւ ի տես այս ջերմեռանդ նուիրումին, վերը, երկին-
քին մէջ, թող հրճուին ու խայտան հոգիները, Յարութիւն
Պէգնեանի ու իր անձնուէր գործակիցներուն ու սատարող-
ներուն որոնք կերտեցին սա հոյակապ տաճարը Նասզիւղի
Ս. Ստեփանոսին, որուն հարիւրամեայ յոբելինական հան-
դիսութիւնը կը կատարենք այսօր:

ՆՇԱՆ Մ. ՃԻՀԱՆՆԱՆ

ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՐ ԶԻ ԽՆԱՅԵՆՔ ՑԵՂԸ ԱԶՆՈՒԱՑՆԵՆՔ

Պարտիզպանը պարտէզ կ'իջնայ. կը քննէ ծառերու
բունները և կը դառնայ իր խրճիթը. պատուաստ ընել որո-
շած է: Քառորդէ մը կը դառնայ, ձեռքը պտուկներով
զարդարուն ուռճացած ճիւղերու տրցակով մը. վար կը դնէ
իր թեթեւ բեռը, կը զինուի յատուկ, և անխնայ կը մեր-
կացնէ զայն արտաքնապէս գեղեցիկ երեւցող ճիւղերէն:
Եւ այսպէս կարգաւ բոլոր պարտէզին ծառերը. իր սուր
զմելիովը, այս անգամ ճեղքեր կը բանայ անոնց վրայ և
մի առ մի վերցնելով այդ պտուկաւոր ճիւղերը յարաբե-

րութեան մէջ կը դնէ բուներու աւելին հետ և ամուր կապով մը կը կապէ :

Մարդկութիւնը պիտի նմանցնեմ պարտեզին մէջ զըտնուող ճիւղ այդ ծառերուն որ իր մէջ զօրաւոր աւել մը կը պարունակէ, պէտք է օգտագործել զայն, և չի խաբուիլ արտաքինապէս խիտ սաղարթներէն, վայրենի է ան, եթէ անխնամ թողուի և չընդունի պարտիզպանին այցելութիւնը. սակայն պարտեզին մէջ գտնուող ծառն է որ առարկայ կը դառնայ անոր մասնաւոր հոգածութեան : Այո՛, դպրոցին մէջ է որ բնութեան ընծայած բնատուր ձիւքերը դաստիարակին կողմէն կը շարադասուի. հոն դպրոցին մէջ է որ իր արտաքինապէս գեղեցիկ երեւցած բայց յոռի ունակութիւններէն կը մերկացնէ մանկավարժ դաստիարակը : Քաղաքակրթութեան ներկայ շրջանին, ուր հմուտ մանկավարժներու ընտրեալ խումբ մը՝ ազնուացնելու համար մարդկութիւնը. որդեգրած է մասնաւոր մէթոտներ. ահա՛ դպրոցին մէջ է որ յարաբերութեան մէջ կը դրուի ուղղակի մարդէակին մտային կարողութեան հետ. այս ընդունուած մէթոտները, ճարտար և հոգեբան դաստիարակին միջոցաւ Պարտիզպանը կը կապէ և կը հեռանայ, պաշտօնը կը լրանայ և պատուաստը կը ներդրած է իր ազդեցութիւնը :

Մի զարմանաք. եթէ ըսեմ թէ պարտեզին ծառերը հակառակ թէ հաւասարապէս պատուաստուած լինելուն նման արդիւնք մը չէ տուած. չէ՛ սիրելիս, ամէն ծառ, ամէն անհատ նոյն զօրաւոր աւելով նոյն հաւասար ընտանեկան դաստիարակութեամբ պարտեզ բերուած կամ դըպրոցը յանձնուած են. պարտիզպանը գիտցած է թէ՛ ո՞ր ծառը ի՞նչ պատուաստ կ'ընդունի, կամ դաստիարակը ի՞նչ մէթոտ կրնայ կիրարկել իրեն յանձնուած անհատին, ինչպէս որ ժամանակ մը վերջ ծառերը իրենց արդիւնքը կը ցուցադրեն պտուղներով բեռնաւորուած. նոյնպէս դաստիարակութիւնը եթէ ոչ հաւասար. բայց համեմատապէս շրջաններէ վերջ մարդուն մէջ կը կիրարկէ բարձրացում մը որ ազնուացումն իսկ է իր բնածին կարողութեանց : Կրնան հասած նկատուիլ լաւ պարտիզպաններ, արդէն ծառեր կան :

ահա՛ ամբողջ մարդկութիւնը որ պէտք ունի պատուաստուելու այսինքն մարդկութիւն մը դաստիարակելու. պարտեզի անհրաժեշտ պէտք կայ. միջոցը ստեղծենք. ինչ որ տանք մերն է, ի՞նչ որ խնայենք մենք պիտի տուենք փեսայ :

Այսօր ահա կազմուած է յանձնաժողով մը որ պարտեզի մը կառուցման համար ամէն ջանք չի խնայեր. տանք միակ նպատակաւ մը որ է ազնուացնել մեր սերունդը և ապրիլ իբր մարդ բարոյական առումով. եթէ անհատը ազնուանայ ընտանիքն է որ կը բարձրանայ, և եթէ ընտանիքը բարձրանայ, ազգ մը արժէք կ'ունենայ, արժեցնենք մենք զմեզ :

Ազգամ հասցիւղի Ներսէսեան վարժ. Բարձրագոյն յանձնաժողովի
Ա.Ն.ՏՕՆ Օ.ՂԱՆՆԱՆ

Առնալուսիէյ
2 Օեպ. 931

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԵՄԵՐԱՅԱՆ
Հիմնադիր հասցիւղի Ազգ. Ներսէսեան վարժարանի
Եւ արդի Թաղ. Խորհրդոյ անկնապէս

ՄԼՐՏԻԶ ԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՅԱՆՉՆԱԽՈՒՄԲ

Աչէն վարի կարգ՝ Անսօն Օհանեան, Պետրոս Կարապետեան, Տիգրան Տօղրամանեան, Միքիման Մանուկեան, Սարգիս Խորասանեան, Եարուրիս Անէմեան, Սողոմոն Գաւազանեան.

Չախէն վերի կարգ՝ Պետրոս Սարգեան, Տիգրան Յակոբեան, Արսաւ Երիկեան, Պօղոս Դարապետեան, Նեան Ճիւղեան, Աւետիս Թիւրեմեան.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Յորեկնական Յանձնաժողովս ներկայիս հրապարակաւ կուգայ իր երախտագիտեան և շնորհապարս զգացումները յայտնել Ազգ. Խնամաստութեան Մեծայարգ Ասեկայի և Բերայի Թաղ. Խորհրդոյ մեղուացան զանապետ, ծառիք Արուեստագիտ Չիլիկոյրաճ Տիար Միրսիս Իւրիւնեանի, որ այնքան ազնուութեամբ և մարդասիրաբար հաճեցաւ պատրաստել Յիշատակարանիս թղթի փշիկները, այսպէսով ապացոյցը տալով իրաւաւորի համեմատ իր տաճար մասնաւոր սիրոյն ու համակրանքին:

Տիար Իւրիւնեան աւելի առաջ ալ նոյն շնորհը ազնուաբար չէր զրգացած իրաւագիտի Աղիւստիւնական Յիւրմուկեան Յորեկնական Յիշատակարանին փշիկները պատրաստելու գործին մեջ:

ՕՆՆԻՔ ՍՅՏԸԳԵԱՆ (ձախարակէս)
Յարկինական Յանձնախումբի Սանապետ

ԱՐԴԻ ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ
Զախէն Առաջին կարգ.— Գարուրիւն Մ. Թազուրեան, Գալօր
Ասառուրեան, Արքաթի Քէօլեան, Գարուրիւն Զամենեան,
Տիգրան Գալօրեան, Արաաւէա Շիրինեան:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0157458

